TOPLUMSAL

Tarih

174
HAZİRAN
2008

Şirin Tekeli,
İlkay Demir,
Claudine Monteil

"68"

Söyleşi: Ece Zerman
Fatih Tatari

Taner Akçam'ın
Son Kitabı

"Ermeni Meselesi Hallolunmuş" mudur?

Fuat Dündar

Geçmişin
Araçsallaştırılması

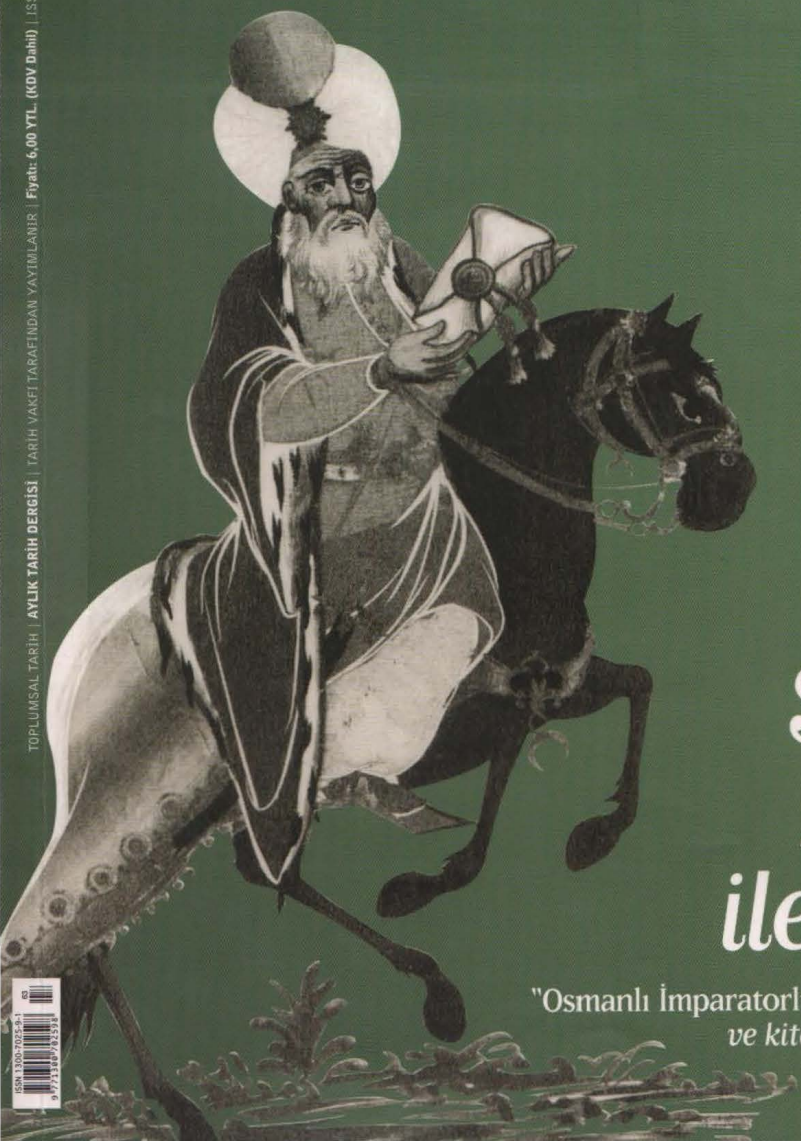
Tarih ve Kolektif Bellek (II)

Nuri Bilgin

Eric Hobsbawm'ın
Günlüğünden

Weimar Cumhuriyeti'nin Berlin'i

Çeviri: Mete Tunçay

Suraiya Faroqhi ile Söyleşi

"Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya" ve kitaba almadığı görüşleri...

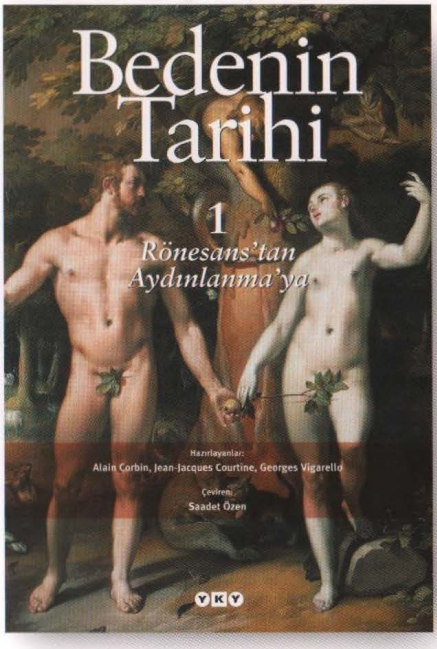
Söyleşi: Ahmet Akşit

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

"Modern" bedenin doğuşu...

Bedenin Tarihi 1

Rönesans'tan Aydınlanma'ya

"Bedeni tarihsel açıdan ele almak, öncelikle maddi uygarlığın merkezinde olan şeyi, eylem ve hissetme biçimlerini, teknik yatırımları, doğal güçlere karşı verilen mücadeleyi; Lucien Febvre'in deyişiyle "somut" insanı, "yaşayan insanı, etten kemikten insan"ı yeniden kurgulamak demektir."

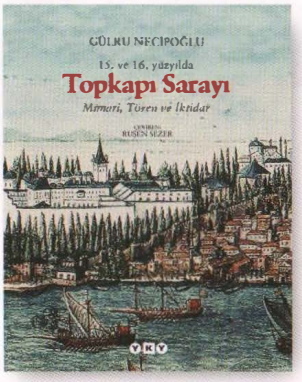
Bedenin Tarihi 1
Rönesans'tan Aydınlanma'ya

Bedeni bütün görünümleriyle incelemeyi amaçlayan **Bedenin Tarihi**, gezegenlerin, gizli güçlerin, muskaların, değerli nesnelerin etkisinden bağımsız olarak tasavvur edilmiş, Rönesans'ın ateşlediği kültürel çatışmanın içinde kendine has özellikleriyle sivrilen bir bedenin tarihini ve "modern" bedenin doğuşunu ele alıyor. Araştırmacılar ve tarihçiler bu ciltte, Ortaçağ boyunca kilise baskısı altında şekillenen bedenin Rönesans'la Aydınlanma arasındaki zaman diliminde uğradığı dönüşümleri inceliyor.

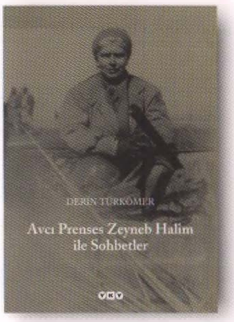
Hazırlayanlar: Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello, Alain Corbin
Çeviren: Saadet Özen
406 sayfa, 50 YTL (sert kapak)

Özel Hayatın Tarihi 4
Fransız Devriminden Büyük Savaş'a
Hazırlayanlar: Philippe Ariès, Georges Duby
Çeviren: Ali Berktay
701 sayfa, 45 YTL

15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı
Mimarî, Tören ve İktidar
Gülru Necipoğlu
Çeviren: Ruşen Sezer
400 sayfa, 45 YTL

Avcı Prenses Zeyneb Halim ile Sohbetler
Derin Türkömer
250 sayfa, 16 YTL

YKY
Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: 212 293 08 24 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.ykykultur.com.tr
İNTERNET SATIŞ • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 293 08 24 - 252 47 00

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık

KURUMSAL TARİH DOSTU

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen,
çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için
yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren
Kurumsal Tarih Dostlarımıza
ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...

Tarih Vakfı *Kurumsal Tarih Dostu*
kurum ve şirketlerden öncelikle
ilgi ve yüreklendirme, ardından
da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* ve *İstanbul* dergilerinden birinde
1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. Her iki dergi için ikişer abonelik ve
Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor.
Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Barut Hotels

Bileşim Matbaacılık

Digicom Elektronik Pazarlama A.Ş.

Ekin Fuarcılık Ltd.

Hedef Alliance

KONE Asansörleri

MUDO

Odeon Tours

Royal Garden Hotel

Transteo Turizm

TÜYAP A.Ş.

Üçgen İnşaat ve Ticaret

Vasco Turizm A.Ş.

Visitur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZİ
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 **F** (0212) 227 37 32
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME, İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 513 52 35
F (212) 513 21 77

174. SAYIMIZLA MERHABA

Haziran sayımızda kapağa Suraiya Faroqhi ile yaptığımız söyleşiyi aldık. Faroqhi'nin yoğun çalışma düzeninden kaynaklanan gecikmeler bizimkilerle birleşince, dört ay öncesine yetiştirmeyi düşündüğümüz söyleşiyi ancak bu ay basabildik. Söyleşide, Faroqhi'nin kitapta belki belgeleyemediği için yer vermediği ama sezgisel olarak ve çıkarsama yoluyla oluşturduğu bazı görüşleri de yer alıyor. Faroqhi söyleşi esnasında 19. yüzyıla dair bir şey yazmak istemediğini zira bu dönemi sadece literatürden takip ettiğini, buna karşılık 17 ve 18. yüzyıla ilişkin eserler verdiğini zira arşiv birikiminin bu döneme ilişkin olduğunu söyledi.

Ece Zerman ve Fatih Tatari de Mayıs 68 olaylarının yıldönümü vesilesiyle Şirin Tekeli, Claudine Monteil ve İlkay Demir ile söyleşiler yaptılar. Sosyal olaylara ve hareketlere kadınlar veya bir azınlık grup açısından bakmak o olayın, bu durumda isyanın gerçekliği konusunda kolay cevaplanamayacak soruları da akla getirebiliyor. Mayıs 68 olaylarını farklı mesafelerde ve farklı ülkelerde izleyen Tekeli, Demir ve Monteil'in söyledikleri bu döneme ilişkin yazılanları ve söylenenleri bir kez daha gözden geçirme fırsatı sunuyor.

Bu sayımızda Nuri Bilgin'in "Tarih ve Kolektif Bellek" adlı yazısının ikinci bölümünü yayınlıyoruz. Bu değerli yazıyı görsel açıdan desteklemekte zayıf kaldığımızı düşünürken, Edhem Eldem'in *L'illustration* koleksiyonun 1893 yılı cildi imdadımıza yetişti. Eldem'e teşekkür ediyoruz.

Bir kitabiyat yazısını da kapağa çıkardık: Fuat Dündar'dan Taner Akçam'ın yazdığı *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur* kitabının eleştirisi. Türkiye'de bu konu şimdiye dek sert politik kamplaşmanın neticesinde olması gerektiği gibi ele alınmadı pek. Dündar'ın bu düzeyli eleştirisinin daha sakin ve seviyeli bir tartışma düzlemine vesile olmasını diliyoruz.

En son, Peri Efe'nin Avusturya'da ünlü tarihçi Hammer'in izlerini takip ettiği "Yusuf bin Hammer" başlıklı yazısına değinmek istiyorum. Bu yazıdan Hammer'in Doğu ve İslamiyetle kolay kavranamayacak bir bağı olduğunu ve bağın izlerinin, Batı Avrupa ülkelerine göre tutucu sayılabilecek Avusturya'da 150 senedir silinmediğini de anlıyoruz.

Temmuz ayında görüşmek umuduyla.

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 ASSOS 2007 KAZILARI
Nurettin Aslan

08 TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI-5
İTTİHAD TERAKKİ DEVRİMİ
Ülkü Özen

09 APTULLAH KURAN ANISINA...
GÜNÜMÜZ İSLAM MİMARİSİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
Ece Zerman

10 OSMANLI TİYATROSU TARİHÇİLİĞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
SARI ÇİZGİSİZ TARİHYAZIMI
Güliz Atsız

12 15. EUROCLIO PROFESYONEL GELİŞİM KONFERANSI
BAŞKA BİR TARİH EĞİTİMİ MÜMKÜN
M. Ahmet Tokdemir

14 ALLIANOI'UN "YARIN"I KONUŞULAMADI!
Esin Kumral

15 68'İ KADIN HAREKETİ AÇISINDAN OKUMAK
"İSYAN İÇİNDE İSYAN"
Söyleşi: Ece Zerman - Fatih Tatari

22 ŞEHZADE MURAD EFENDİ
Hazırlayan: Edhem Eldem

24 1908 KARİKATÜRLERİ
Hazırlayanlar: Erol Üyepazarcı - Mehmet Ö. Alkan

26 SURAIYA FAROQHI İLE SON KİTABI ÜZERİNE
OSMANLI İMPARATORLUĞU VE ETRAFINDAKİ DÜNYA
Söyleşi: Ahmet Akşit

34 GEÇMİŞİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI
TARİH VE KOLEKTİF BELLEK (II)
Nuri Bilgin

42 ERIC HOBSBAWM'IN GÜNLÜĞÜNDEN
WEIMAR CUMHURİYETİ'NİN BERLİN'İ
Çeviri: Mete Tunçay

46 TEHCİR Mİ, İZMİR Mİ, AŞKALE Mİ?
BİR FOTOĞRAFIN MAKÜS SERÜVENİ
Rıfat N. Bali

48 JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL, NAM-I DİĞER "ÜÇ DİLİN TERCÜMANI"
YUSUF BİN HAMMER'İN AVUSTURYA'DA BIRAKTIĞI İZLERİ TAKİP EDEREK...
Peri Efe

55 16. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNDA CEMAATLER ARASI EVLİLİKLERE BİR KATKI
HIRİSTİYAN MARULA'NIN EVLİLİKLERİ
Yahya Araz

58 İZMİR'DEN BURSA'YA
BİNBAŞI TAHİR BEY
Zeki Arıkan

64 NAFİLE CEMİYETLER TARİHİ
SEVGİ VE SAYGI İSTİYORUM
Gökhan Akçura

72 TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN
STROİM DERGİSİNİN TÜRKİYE ÖZEL SAYISI
Mehmet Perinçek

79 TANER AKÇAM'IN SON KİTABI VESİLESİYLE "%10 KATLİAM" SORUNU
"ERMENİ MESELESİ HALLOLUNMUŞ" MUDUR?
Fuat Dündar

84 KONUMUZ İŞÇİLER (II)
Gökhan Akçura

Padişahın mektubunu taşıyan Berlin'deki Osmanlı elçiliği kâtibi, 1763 sonrası.

Im Lichte des Halbmonds. Das Abendland und der türkische Orient (Dresden und Bonn: Staatliche Kunstsammlungen und Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 1995) adlı sergi kataloğundan, reprodüksiyon.

Toplumsal Tarih'in 174. sayısı BAY Matbaa'nın desteğiyle basılmıştır.

46 BİR FOTOĞRAFIN MAKÛS SERÜVENİ

Rıfat Bali, Agos gazetesinde ve Aşkale Sürgünleri kitabının kapağında yer alan fotoğrafın kaynağını verip, asıl öyküsünü açıklığa kavuşturuyor.

48 YUSUF BİN HAMMER

Peri Efe, Osmanlı İmparatoluğu Tarihi'ni de yazan ünlü tarihçi Joseph von Hammer'in Avusturya'da bıraktığı izleri takip ediyor.

55 HIRİSTİYAN MARULA'NİN EVLİLİKLERİ

Yahya Araz, 16. yy Osmanlı toplumunda cemaatler arası evliliklerdeki sorunları B.Ş.S.'deki belgeler üzerinden inceliyor.

58 BİNBAŞI TAHİR BEY

Zeki Arıkan, Osmanlı Müellifleri kitabının yazarı Binbaşı Tahir Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanı sürecindeki çalışmalarını ele alıyor.

64 SEVGİ VE SAYGI İSTİYORUM

Gökhan Akçura, 1945'te kurulan "Saygısızlıkla Savaş Derneği"nin ve ondan sonra kurulan "İstanbul Hemşeriler Cemiyeti"nin tarihini anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 174 Haziran 2008

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş/İstanbul
0 212 227 37 33-227 37 34

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Esin Kumral

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal

KATKIDA BULUNANLAR
Güliz Atsız, Elçin Cambaz, Fatih Tatari,

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 227 37 33 (Dahili 27)
(0212) 227 37 32 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
ekumral@tarihvakfi.org.tr

BASKI
BAY Matbaa Baskı Teknolojileri Merkezi San. ve Tic. A.Ş.
Ahi Evran Cad. Ata Center No:3 Maslak/İstanbul
(0212) 285 97 77
BASKI TARİHİ
30.05.2008

DAĞITIM
YAYSAT
(0212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 431 54 24

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 227 37 33 (Dahili 16)
(0212) 227 37 32 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 YTL.

Cinayete Tasaddi

6 HAZİRAN 1908
İKDAM 2181

Üsküdar'da Selimiye Mahallesinde pek mahirane surette bir cinayete tasaddi edilmiştir. Şöyle ki :
Mahalle-i mezkürede sakin gazinocu Refet isminde biri bundan bir ay evvel yine o mahalle sakinlerinden Osman Ağa namında birisinden ödünç para almış, buna mukabil küpe ve buna mümasil bazı şeyler rehin bırakmıştır. Paranın tediyesi zamanı geldiğinde Osman Ağa Refet'e müracaatla matlubunu istemiş. Para yerine (Yok !!) cevabını almıştır. Aradan bir müddet daha geçtikten sonra tekrar müracaat etmiş, yine (Yok!!) cevabını almaktan başka bir şeye dest-res olamamıştır.
(elde edememiştir)
Osman Ağa herçi-bâd-âbâd (ister istemez) bir kere daha müracaatı göze aldırmış ve bundan birkaç gün evvel Refet'i görerek te'yîd-i keyfiyet eylemiştir. Atideki malumat ve tafsilattan dahi anlaşılacağı vechile meğer Refet, Osman Ağa'yı evvelki müracaatlarında (Yok) cevabıyla savdıktan sonra boş durmamış, bu bâbda bir plan tertip etmiş ve bu planını üçüncü müracaatında mevki-i tatbike koymuştur. Şöyle ki: Osman Ağa üçüncü defa alacağını istediği zaman Refet gayet edibâne bir lisanla şu yolda mukabele eylemiş :
- Hüda alim senden pek mahcubum. Halimi nasıl anlatacağımı bir türlü kestiremiyorum. Malum a. Esnaflıkta paraya şiddetle ihtiyaç vardır. İşte bu ihtiyacı telafi etmek üzere ticaretimin dairesini büyütmek arzusunda bulunduğumdan senden aldığım parayı sermayeye ilave ettim. Sermayemi bozup da paranı veremiyorum idim. Yoksa paran hazır idi. Seni bir müddet süründürdüğüm de bundan ileri geldi. Uzun lafın kısası nihayet ne kadar çalıştım çabaladım ise bir türlü ticaretimi genişletemedim. İşlerim eski merkezinde kaldı. İşte bunu anladığım gibi paranı sermayemden ayırarak sana iadeye karar verdim. Merak etme. Paranı cebinde say. Bu akşam emanetlerimi al, bizim eve gel. Emanetlerimi teslim edersen ben de sana paralarını bir tahtede veririm.
Osman bu cevabı alınca sevinerek evine döner, akşam Refet'in hanesine gider. Kapıyı vurur. Rafet'in zevcesi kapıyı açar. Osman Ağa'yı karşısında görünce ne istediğini sorar. O da Refet ile görüşmek arzusunda bulunduğunu söyler. Kadın da :
- Daha gelmedi. Fakat nerede ise gelir. Buyurun içeri.
Diye Osman Ağa'yı eve alır ve oturması için bir oda gösterir. Osman Ağa içeri girer oturur. Birkaç dakika sonra kadın elinde bir fincan kahve olduğu halde odadan içeri girer, Osman Ağa'ya "safa geldiniz" der, kahveyi ikram eder. Tabii Osman Ağa gördüğü ikrama karşı teşekkürle beraber kadın ile konuşmaya başlar. Tam bu sırada odadaki yükün kapısı şiddetle açılır, elinde büyücek bir bıçak bulunan bir adam odanın ortasına atılır, Osman Ağa'ya hücum ederek bıçağın sırtıyla ötesine berisine vurmaya başlar. Neye uğradığını anlayamamış olan Osman Ağa şaşırır, darbelerin tesiriyle sersemleşir kalır. Nihayet zor ile kendisini toplar, üzerine hücum eden şahsa dönüp bakar. Mütecâsirin Refet olduğunu anlar. Bunun üzerine der ki :
- Ben ne yaptım ki beni böyle dövüyorsun ? Kabahatim nedir?
Refet de :
- Çok söyleme şimdi lakırdının sırası değil. Üzerinde ne var ise şimdi soyunup dökülmeli ! Yoksa seni tepeler gebertirim.
Der. Meğer Osman merkumun kendisini evine davet etmesinden, mülâyimane konuşmasından şüphelenerek emanetleri yanına almamış olduğundan üzerinde bir şey olmadığını, emanetleri bile evde bıraktığını söyler. Refet Osman Ağa'nın sözüne inanmayarak üzerini güzelce arar, tarar, cebinde bulunan üç dört lira ile on sekiz lira kıymetindeki altın saat ve kordonunu gasp eder. Muahharen vakayı hiç kimseye söylememesini ve aksi takdirde canına kıyacağını tenbih ederek kapı dışarı atar. Biçare Osman Ağa nim mürde (yarı ölü) bir halde mahalli Polis Komiseri Husnü ve Aziz efendilere keyfiyeti an'anesiyle (tafsilatıyla) anlatmıştır. Mûmâileyhima ile zevat-ı saire mütecâsir-i merkumu tevkif etmek üzere evine gidip girmişler, delik deşik her tarafı araştırmışlar ise de bulamamışlardır. Badehu tahkikat-ı lazımeye bi't-tevessül merkumun fiil-i mezkûru icradan sonra zevcesiyle beraber firar ettiği anlaşılmış ve vaka Üsküdar Mutasarrıfiyyet-i âliyyesine bildirilmiştir. Mutasarrıfiyyet-i müşârünileyhadan dahi şerir-i merkumun derdesti için icap eden memurin tayin kılınmış ve kemâl-i germi ile icra-yı taharriyat edilmekte bulunmuştur.

Amasya'da Makinacılık

7 HAZİRAN 1908
İKDAM 6454

Amasya'dan Puraken Gazetesi'ne yazılan bir mektupta şehr-i mezkürde yerli bazı sanatkârarın makinacılık fenninde hayret-efzâ bir derecede ibrâz-ı terakki ve maharet ettikleri ve bu yüzden Avrupa'dan makina celbine evvelki kadar ihtiyaç hissolunmadığı ve makinacılık yüzünden bazılarının hayli servet teräküm ettirdikleri ve sanatkâranın Avrupa değirmenlerine mahsus makinalar imal etmekte bulundukları ve bu makinaların Avrupa mamulâtına müşâbih bulunmakla beraber fiyatı da yüzde elli ehven ve ihtiyacat-ı mahalliyeye Avrupa makinalarından daha ziyade muvafık idüğü iş'âr olunuyor.

Arnavutköyü Harik-i hâili

8 HAZİRAN 1908
İKDAM 2183

Dün gece saat iki buçuk raddelerinde Arnavutköyü'nde İskele Caddesinde Aya Nikola Kilisesi'nin arka cihetinde Yağhane sokağında müteveffa biletçi Leonida veresesinin mutasarrıf ve aşçı Aristoteli ile terzi Miço ve sairenin sakin bulundukları haneden ateş zuhur eylemiş, derhal mahall-i

mezkûr tulumbalarıyla memurîni zabıta ve asâkir-i şahane yetişmiş ise de itfası mümkün olamayarak ittisâlindeki Miltiyadi'nin hanesine dahi sirayet eyleyerek kesb-i tevessü etmiş ve bu suretle üç dört kola münkasım olmuştur. Ateş Ayazma ve terkos çeşmesi cihetlerine sirayet eyleyerek mahal-i mezkûrdaki haneler ateş içinde kalarak o cihet hemen kâmilen denecek derecede muhterik olmağa başlamış. Bu sırada Beyoğlu İtfaiye Tabur-ı hümâyûnu efrad-ı şecâat-nihadıyla İstanbul, Beyoğlu, Galata ve Boğaziçi tulumbaları yetişerek itfa-yı harik emrinde son derece gayret eylemişler ise de hanelerin ahşap ve yekdiğerine mülâsık bulunması ve hele suyun fıkdanı sarf edilen gayretleri semeresiz bırakmış ve harik saat beş buçuğa kadar devam ederek tahminen iki yüze karib hane ile on kadar dükkân muhterik olmuştur. İtfa-yı harik ile uğraşmakta olan Dördüncü Daire-i Belediye tulumbacıları üzerine harik duvarı yıkılarak Agah ve Kremov mecruh oldukları gibi Çengelköy tulumbacılarından bazıları dahi mecruh olmuşlardır.
Harikin zuhuru mesmû-ı âli-cenab-ı padişahi olması (padişahın duyması) üzerine yaveran hazret-i şehriyariden müteaddit zevat mahall-i harike i'zâm buyurulmuştur.
Harik-zedegândan bir kısmı muvakkaten mahal-i münasibeye ve bazıları da kilise avlusuna yerleştirilmiştir. İtfaiye tabur-ı hümâyûnu itfa-yı harik için suyu denizden almaya mecbur olmuştur. Muhterik olan ebniyenin miktarı henüz lâyıkıyla anlaşılamamıştır. Mezkûr harikte sigorta kumpanyaları da haylice mutazarrır olmuşlardır.

Mehmet Karakaş Zade Ticarethanesi

15 HAZİRAN 1908
İKDAM 6491

Şehrimizde Mehmet Karakaş zade Biraderler Ticarethanesi'nin kırk beşinci sene-i devriye-i tesisi olmak münasebetiyle mezkûr ticarethane tarafından Şirket-i Hayriye'nin 55 numaralı vaporu istîcâr edilerek (kiralanarak) bayraklarla donatılmış ve ticarethane-i mezkûr müstahdemini râkib olarak bir o(r)kestra takımı tarafından ehviye-i lâtife terennüm edilmekte olduğu halde Beykoz'a azimet eylemişler ve Beykoz çayırında mükemmel sofralar tertip edilerek tabh ettirilen et'ime-i nefise tenâvül (pişirilen nefis yemekler yenilmiş) ve züvvar izâz ve ikram edilerek akşam yine mezkûr vaporla avdet edilmiş ve bu vesile ile de da'vât-ı hayriye-i hazret-i padişahî yâd ve tezkâr kılınmıştır.

Tehlikeli Yarış

26 HAZİRAN 1908
İKDAM 2197

Haliç Dersaadet İdaresi'nin 9 numaralı vaporu dün sabah Ayakapı'dan hareket ettiği sırada mezkûr idarenin 5 numaralı vaporu da görünür. O aralık kaptanlar arasında bir yarış hevesi uyanır. Vaporlar Cibali ile Ayakapı iskeleleri arasında her iki taraftan diğer vaporlar arasında kaldıkları cihetle müsademe edecekleri artık şüphesiz olduğundan iki vaporun yolcuları da feryat etmeye başlamışlardır. Filhakika vaporlar da müsademe etmişler ise de iş yalnız davlumbazların yekdiğerine çarpmasından ve vaporların sallanmasından ibaret kalmış. Yolcular ve hususiyle kadınlar pek ziyade korkmuşlardır.

Ayastefanos'tan Karşı Gazeteler Yazıyor

30 HAZİRAN 1908
İKDAM 2198

Vaktiyle Ayastefanos'un ekmekleri nefaset-i tabh ile meşhur idi. Şimdi fırıncılar bu cihete hiç itina etmiyorlar. Malum olduğu üzere 75 kilo dakikten 85 nihayet 90 kilo iyi ekmek çıkar. Halbuki fırıncılar bu miktar un ile 110 bazen daha ziyade kilo ekmek tabh ediyorlar (pişiriyorlar). Suyu ziyade koyup hamur adeta mâyi' halinde iken fırına veriyorlar. Ekmeğin ancak dörtte üçü pişiyor. En keskin bıçaklar ile bunu muntazam dilim halinde kesmek mümkün olmuyor. Bıçağın altında ezilip hamur gibi oluyor. Ertesi güne kalırsa acılık hissediliyor. Haneye getirilen ekmeğin beher kıyyesine 55 para veriliyor ise de bunlar ancak 825 ve nihayet 875 gram sıkletindedir. Yevmiye (günlük) iki ekmek alan bir aile dört günde bir kilo kaybediyor.

Bir senede ne tutacağını hesap ediniz ve şayet fırıncı her sene bir hane inşa ederse hayrette kalmayınız. Bu suretle ekmeğin kıyyesi altmış paradan fazlaya mâl oluyor. Şehirde fırıncılar daha şiddetli tarassut altında bulunduklarından bu derece noksan ekmek fürûht edilemez, Fakat Ayastefanos'ta kontrol yok gibidir. Her bir hane sahibi ekmekçinin hesabını görür iken eksik olan kiloları tenzil eder ise gayet muhik (haklı, doğru) bir muamelede bulunmuş olur.

Nestle Çukolatası

16 HAZİRAN 1908
İKDAM 6452

Çocuklarınıza nestle çukolatası hediye ediniz İsviçre sütüyle imal edilmiş olan işbu (nestle) çukolatasını istimal eylediğiniz, en alâ ve en leziz çukolatadır. Her yerde satılıyor.

ASSOS 2007 KAZILARI

DOÇ. DR. NURETTİN ASLAN

Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi Behramkale köyünde yer alan ve iyi korunmuş antik kentlerinden biri olan Assos'ta ilk kazılar 1881-1883 yılları arasında Amerikan Arkeoloji Enstitüsü adına henüz yirmi beş yaşlarında olan Joseph T. Clarke (1856-1920) ve Francis H. Bacon (1856-1940) adlı iki mimar tarafından gerçekleştirilir. O tarihteki yasaya göre, çıkartılan eserler Osmanlı Devleti ile kazı heyeti arasında paylaşılır. Üç yıl içerisinde Assos'un önemli resmi ve dini yapılarında arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilir. Ortaya çıkarılıp kaderine terk edilen kalıntılar zaman içinde büyük ölçüde tahrip olur. Tam yüz yıllık bir aradan sonra, 1981 yılında Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu Assos kazılarını yeniden başlatır. Bu süreçte kentin iki önemli yapısı olan Athena tapınağı ve tiyatro açığa çıkartılarak, onarımı ve yeniden ayağa kaldırılması konusunda çalışmalar yapılır. Assos'un batı yönündeki şehir kapısı önündeki nekropolis (mezarlık) bölgesinde, Ayazma kilisesi ve agoranın batısındaki kilise ve konut bölgesinde de kazılar gerçekleştirilir. Bunlardan, nekropoliste elde edilen arkeolojik veriler yayınlanır. 23 Eylül 2005 yılında Prof. Dr. Ü. Serdaroğlu'nun ölümü üzerine kazıları yürütme görevi 2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığınca tarafımıza verilmiştir.

2007 yılı Assos kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Efes Pilsen'in destekleri ile gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında çalışma alanlarından ilki Athena tapınağının doğu yamaçlarıdır. Athena tapınağının doğusundaki yamaçlarda yapının kullanımı ile ilgili bulguların elde edilebileceği umudu ile burada küçük çaplı bir sondaj yapılmıştır. Kazı sırasında yamacın en üst bölümlerinde Bizans çağına ait seramikler ve yıkılmış sur duvarı taşları dışında, açmanın kayalık zemini üzerinde çakmak taşından yapılmış bir ok ucu ve daha üst seviyede ise bronz bir ok ucu bulunmuştur.

Amerikan kazı heyeti 1881 yılındaki akropolis kazısında Bronz çağına tarihlenen taş balta ve çok az gömlek parçası bulur. Söz konusu bulgular, akropolisin orta Bronz çağından itibaren iskân edildiğini ortaya koymaktadır. Öyle inanıyoruz ki, akropoliste yapılacak çalışmalarla konu hakkında daha fazla bulgunun elde edilmesi mümkün görünmektedir. Burada 2008 yılında başlayacak olan Athena tapınağı restorasyon projesi doğrultusunda daha kapsamlı araştırmalar yapılacaktır. Akropolisteki kazı yanında bir Bizans çağı yapısının yıkılmak üzere olan duvarları onarılarak yok olmasının önüne geçilmiştir.

Assos'un batı kapısı önündeki mezarlıkta, arkaik çağda inşa edilmiş olan taş döşeli caddenin batı ucunda kalan 30 metrelik bölüm açılarak ziyaretçilerin bu cadde boyunca yürümelerine imkân tanınmıştır. Yolun kuzeyinde ortaya çıkartılan MÖ 5 ve 4. yüzyıl düz, kapalı ve yerel taştan (andezit) üretilmiş bir lahit içerisine birden fazla gömü yapıldığı görülmüştür. Lahdin ilk kullanımı sırasında ölü yemeği ve hediyeleri arasında bulunan iki adet yanmış incir ilgi çekicidir. Bu mezarın kuzeyinde tespit edilen pişmiş toprak lahit Assos'taki ikinci örnek olup, iyi korunmuş siyah astarlı bir lekythos'a göre MÖ 5 yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir.

Taş döşeli ana caddenin Roma çağında daha az zarar gördüğü düşünülen batı kesiminde çalışmalara başlanmıştır. Açmayı güneydoğu kuzeybatı ekseni boyunca kesen işlenmemiş iri taşlarla yapılmış duvarın her iki yönünde farklı tabakalaşma dikkati çekmektedir. Duvarın doğusunda kalan kesimde kalın bir yangın tabakası altında hiçbir mezar tespit edilmemiştir. Buna karşı batı bölümde Helenistik çağdan arkaik çağa kadar kesintisiz kullanımı gösteren mezarlar ortaya çıkmıştır. Çok küçük bir alanda uzun süreli gömüler yapılırken eski mezarların tahrip edilmemesine büyük çaba harcandığı gözlenmiştir. Bu tür bir özen buranın bir aile mezarı olması ile açıklanabilir.

Lahit içinde ele geçen incir örnekleri.

Stoada ele geçen kemik objeler.

Ayazma Kilisesi, genel görünüş.

Çocuk mezarı hediyesi (aryballos).

Akropoliste bulunmuş, bronz ve çakmak taşından yapılmış ok uçları.

En eski pithos mezarlar MÖ 7. yüzyılın başlarına aittir. Arkaik çağda erkek ve çocukların pithoslar içine, kadınların ise yakılarak gömülmesi geleneği açıkça görülmektedir. Pithos (büyük küp) içine gömülmüş çocukların yanına zengin hediyeler bırakılmıştır. Kemik ve bronzdan yapılmış fibulalar (çengelli iğne), kirpi biçimli mermer koku kapları bunlardan bazılarıdır. Daha geç olan klasik çağ mezarında ele geçen kırmızı figürlü Lekythos ile Helenistik çağ mezardaki stylus (bal mumu üzerine yazı yazılan metal kalem) Assos'taki ilk örnekler olması açısından önem taşımaktadır.

Assos agorasının batı bölümü boyunca uzanan stoanın ilk mekânında geçmiş yıllarda başlatılan kazıya bu yıl yeniden başlanmıştır. Stoanın MS 6. yüzyıldan itibaren terk edildiği ve üst terastaki konutların yapımında açığa çıkan taş artıkların buraya atıldığı tespit edilmiştir. Taş moloz içinde başka toprak ve buluntuların mevcut olmaması, bu işlemin çok kısa bir süre içinde yapıldığını ortaya koymaktadır. Taş molozların altındaki kültür tabakası içinde çok sayıda kemikten yapılmış saç tokası, kaşık, yılan şeklindeki obje ile seramik örnekleri MS 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu tabakanın daha alt kısımlarında stoa duvarlarının MS 1. yüzyılın ilk yarısında fresk ile kaplı olduğunu gösteren parçalara rastlanmıştır. Oldukça kaliteli bir işçilik gösteren fresk parçaları üzerinde bitkisel bezekler, yazılar ve figürler yer almaktadır. Stoanın zeminine henüz ulaşılmamıştır. 2008 yılında buradaki çalışmaların tamamlanması ile yapının inşa tarihi ve sonrasındaki kullanım evreleri ortaya konulabilecektir.

Assos'ta şehir savunma duvarlarının dışında, batı kapısına yakın bölgede Ayazmatepe olarak isimlendirilen alanda, kısmen kazılmış kilisede temizlik ve kazı çalışmaları yürütülmüştür. MS 9.-10. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen yapıda üç safha tespit edilmiştir. Yapının Roma çağında mezarlık olarak kullanılan alanda inşası nedeniyle ambon ve zemin döşemesinde Roma çağı lahitleri kullanılmıştır. Zeminde kullanılan lahit uzun kenar parçalarından bazılarında mezar sahiplerinin isimleri yazılıdır. Şehirdeki iki büyük kilisenin zeminini kaplayan mozaik parçaları sökülerek Cella kuzey duvarı kenarında kullanılmıştır. Kilisenin üçüncü ve son kullanım safhasında sütun başlıkları ve korkuluk parçalarının duvar örgüsünde kullanılmasının nedenleri henüz bilinmemektedir. Yapının narteks bölümü, doğrudan ana kaya üzerine oturmaktadır. Narteksten cellaya giriş kapısı önünde küçük bir kız çocuğunun mezarı ile karşılaşılmıştır. Kilisenin kuzeyindeki neftin üst katmalarında ve dip kısmındaki lahitler içerisine ölülerin gömüldüğü görülmüştür.

Yukarıda kısaca özetlenen kazı çalışmalarının yanı sıra, Assos şehrini daha iyi tanımaya dönük hassas araştırmalar sayesinde önemli yazıtlar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, tiyatronun oturma sıraları üzerine Roma çağında kazınmıştır. Yazıtlar bir anlamda oturma sıralarının belli meslek gruplarına ayrıldığını kanıtlamaktadır. Buna göre taşçılar, demirciler ve dericilerin Assos'ta hatırı sayılır bir konumda oldukları söylenebilir. MÖ 4. yüzyılda inşa edilmiş olan tiyatronun orkestrayı çeviren ilk oturma sırası Roma çağında kesilerek önleri yüksek taş plaklar ile kapatılmıştır. Bu değişikliğin nedeni, gladyatör oyunlarının organize edilmiş olmasına bağlanır. Athena tapınağının da üzerinde yer aldığı akropolisin güneybatı yamacındaki kayalık alanda kentte gladyatör oyunlarının yapıldığına dair bir başka kanıt ile karşılaşılmıştır. Kazıma olarak, elinde ağ ve üç dişli yaba tutan miğferli bir gladyatör, çok silinmiş olan karşısındaki rakibi ile mücadele etmektedir. Gerek tiyatrodaki uygulama, gerekse kaya üzerindeki gladyatör betimlemesi şehirde bu tür mücadelelerin yapıldığı konusunda iki önemli ipucudur. Araştırmalarda bouleuterion'da (meclis binası) tespit edilen iki yazıt, tarihi olaylara ışık tutmaktadır. Bunlardan ilki, söz konusu yapının inşa kitabesi olması açısından ayrı bir değer taşımaktadır. İkinci yazıt, Germaicus ve karısı Agrippina'nın Troas bölgesini ziyaretleri ile ilgilidir.

NURETTİN ASLAN
ASSOS ANTİK KENTİ
KAZI HEYETİ BAŞKANI

"SU İÇİN(DE) 3 ÇIĞLIK" FOTOĞRAF YARIŞMASI SONUÇLANDI

EFOD ve ANKAmall Alışveriş Merkezi işbirliğiyle düzenlenen, "Su İçin(de) 3 Çığlık" adlı ulusal fotoğraf yarışması sonuçlandı. Ara Güler, Coşkun Aral, Nadir Ede, Behiç Günalan, Serdar İyiiz ve Ahmet Yaraş'ın yer aldığı jüri eserleri inceledi ve 392 eser arasından 70 tanesi sergilenmeye değer görüldü.

Allianoi Ödülünü: H. İbrahim Ergunda

Hasankeyf Ödülünü: Bülent Uzun

Zeugma Ödülünü: Hasan Yelken

Trakya Üniversitesi Özel Ödülünü: Fırdevs Sayılan

EFOD Özel Ödülünü: Yılmaz Kalpalp

ANKAMALL Özel Ödülünü: Şenay Hasırcı aldı.

Başarılı bulunan fotoğraflar 23 Mayıs'ta ANKAMALL'de düzenlenecek törenin ardından "Su İçin(de): 3 Çığlık Fotoğraf Sergisi"nde, görülebilir.

"HRANT'IN ARKADAŞLARI" VAZGEÇMEYECEK!

Hrant Dink'in öldürülmesine ilişkin davanın 5. duruşması 28 Nisan'da İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapıldı ve bir sonraki yargılama tarihi 7 Temmuz olarak belirlendi. Duruşma sırasında da yine adalet isteyen "Hrant'ın arkadaşları" Beşiktaş'ta toplandılar. "Hrant'ın arkadaşları" adına yapılan basın açıklamasını çizer Gökhan Gürses okudu. Adalet sağlanana kadar davanın takipçiliğinden vazgeçilmeyeceğinin yinelendiği açıklamada, "Şimdiye kadar bizim bildiklerimiz bile bu cinayetin nasıl organize bir cinayet olduğunu gösteriyor. Dink davasında adaletin yerini bulması, bu karanlık cinayetin arkasındaki sorumluların ortaya çıkarılması mümkün," denildi.

TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI-5

İTTİHAD TERAKKİ DEVRİMİ

Marksist öğretiye göre devrimde üretim araçlarının el değiştirmesi gerektiğini, 1908'de bu anlamda bir değişiklik olmamasına rağmen üretim biçiminin değişmesi ve Müslüman-Türk burjuvazisinin yaratılması için her şeyin yapıldığını belirten Sina Akşin, Osmanlı'da burjuva sınıfı olmadığı için 1908'e "burjuva demokratik devrimi" denemeyeceğini ama II. Meşrutiyet'in yine de devrimin bir başka türü olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtti.

ÜLKÜ ÖZEN

10 Temmuz'da İlan-ı Hürriyet, ahali ve askerin nümayişleri.

Manastır'da İlan-ı Hürriyet 1909-1989, YKY

Ankaralı tarihseverler bu kez Prof. Dr. Sina Akşin'in "İttihad Terakki Devrimi" başlıklı toplantısında 1908 ve II. Meşrutiyet'i tartışmaya devam ettiler. Tarih Vakfı Ankara Temsilciliği tarafından Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin desteğiyle düzenlenen toplantı 30 Nisan 2008 günü yapıldı.

Konuşmasına, II. Meşrutiyet'i aksiyoner olarak değerlendiren tartışmacılara itiraz ederek başlayan Akşin, tarihçiliğin milyonlarca olay içinde anlamlı olanları seçtikten sonra sınıflandırma ya da dönemlendirme yapmak olduğunu belirtti.

Akşin'e göre tarihsel yorumlamalarda bazı olaylar küçültülüyor, bazılarına ise taşıdığı anlamdan fazlası yükleniyordu. Bu değerlendirmesini de, bazı tarihçilerin Atatürk hakkında "Osmanlı paşası" dediği veya Sultan Vahdettin tarafından Anadolu'ya gönderildiği gibi ifadeler üzerinden örnekledi.

Marksist öğretiye göre devrimde üretim araçlarının el değişiirmesi gerektiğini, 1908'de bu anlamda bir değişiklik olmamasına rağmen üretim biçiminin değişmesi ve Müslüman-Türk burjuvazisinin yaratılması için her şeyin yapıldığını belirten Sina Akşin, Osmanlı'da burjuva sınıfı olmadığı için 1908'e "burjuva demokratik devrimi" denemeyeceğini ama II. Meşrutiyet'in yine de devrimin bir başka türü olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtti.

1908'in başarıları arasında, siyasal ve düşünsel hayata yapılan katkı ile bir özgürlükler dönemi başlatıldığını, 18 yıl yayınlanmayan *Takvim-i Vekayi*'nin yayımlanmasını, sansürün kaldırılmasını, eğitimde ders içeriklerinin değişirilmesini, Maarif Nezareti bütçesinin üç katına çıkarılmasını, şirket kurmanın kolaylaşırılmasını, yabancı şirketlerin isteğiyle de olsa Tatil-i Eşgal Kanunu'nun çıkarılmasını İttihad Terakki'nin devrimleri olarak belirtti. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı'nın katılmasına neden olmak gibi bazı hatalarını saydığı İttihad Terakki'nin yine de modern ve devrimci bir hareket olduğunu belirttikten sonra, "Abdülhamit kağnı arabası ise, Ittihad Terakki otomobildir," benzetmesini yaptı. Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştirilen devrimin meşrutiyetin devamı olduğunu, ancak cumhuriyetin daha köktenci, laik ve cumhuriyetçi olmak gibi niteliksel farklar taşıdığını belirtti. Cumhuriyet döneminde yapılan en önemli hatanın ise İsmet İnönü tarafından 1946 yılında çokpartili rejime geçilmesi olduğunu ifade etti.

1908'i değerlendiren Batılı oryantalistlerin Abdülhamid'e yumuşak ve olumlu baktıklarını, Necip Fazıl Kısakürek gibi bazı yazarların ise Abdülhamid'den "ulu hakan" gibi övgüyle söz ettiklerini, bazı yazarların ise Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist olmadığını iddia ettiğini belirten Akşin, Mudanya Mütarekesi'nin imza biçiminin bile Kurtuluş Savaşı'nın,antiemperyalist bir savaş olduğunu gösterdiğini söyledi.

Konferansın sonunda katılımcılar tarafından yöneltilen bazı sorulara verdiği yanıtlarda Akşin, 1908'e "Jön Türk devrimi" denemeyeceğini, Jön Türk başlığının Prens Sabahattin gibi isimleri de kapsadığını, tarihçinin tezlerini bilimsel temellere oturtması gerektiğini ama tarafsız olması gerekmediğini, sosyalist bir tarihçiden nesnellik bekleneceğini ama yorumunun sosyalist olabileceğini fakat bazı belge ve yorumları görmezden gelemeyeceğini belirtti.

Mikro tarihçiliğin önemini açıklayan Akşin, küçük bir olayı ayrıntılı olarak incelemenin makro tarihçiliği de getireceğini ifade etti.

Gençliğinde sosyalist ideolojiye yakınken bugün Atatürkçülüğü benimsediğini söyleyen Sina Akşın, günümüzde temel çelişkinin Atatürk devrimi ile karşı devrim arasında olduğunu belirttikten sonra 2. Cumhuriyetçi kesimin bugün karşı devrime hizmet ettiğini söyledi.

Sina Akşin, tarihçiler içinde "süreklilik" taraftarı olanları "ütücü tarihçiler" olarak niteledikten sonra, kendi bakış açısını "Ben ütücü değilim" diyerek açıkladı.

APTULLAH KURAN ANISINA...

GÜNÜMÜZ İSLAM MİMARİSİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

1 Nisan 2008 tarihinde, İslam sanatı ve mimarisi üzerine çalışan MIT profesörlerinden Nasser Rabbat, Prof. Dr. Aptullah Kuran anısına bir konferans vermek üzere Boğaziçi Üniversitesi'ndeydi.

ECE ZERMAN

Boğaziçi Üniversitesi tarih bölümünün, üniversitenin kurucu rektörü Aptullah Kuran anısına düzenlediği konferanslarda bu yıl Prof. Nasser Rabat bir konuşma gerçekleştirdi.

Konferansın başında söz alan Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Edhem Eldem, Aptullah Kuran anısına yapılan söyleşilerin her yıl tekrarlandığını ve daha önce Carlo Ginzburg, Natalie-Zemon Davis, Oleg Grabar gibi birçok değerli tarihçinin Kuran anısına konferans vermek üzere Boğaziçi Üniversitesi'nde bulunduğunu belirtti. Eldem'in ardından Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Prof. Ayşe Soysal, Aptullah Kuran'ın hayatına değinen bir konuşma yaptı. Edhem Eldem ve Ayşe Soysal'ın sunuşlarından sonra söz alan Nasser Rabbat'ın konuşmasının başlığı, "Kimliğin Hapishanesi: Günümüz İslam Mimarisine Eleştirel Bir Bakış" (The Prison-House of Identity: A Critique of Contemporary Islamic Architecture) idi. Rabbat'ın ana tezi, İslam dünyasında mimarinin son iki yüzyılda birbirini izleyen üç farklı evreden (kolonyal, milliyetçi ve İslamcı) geçtiği ve aslında tüm bu evrelerin İslam mimarisine yönelik oryantalist bir bakış içerdiğiydi.

Nasser Rabbat, oryantalistlerin İslam mimarisine bakışlarına dair tarihsel bir çerçeve çizdi: İslam mimarisinin ilk kez "bilimsel anlamda" incelendiği eser Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferinde yer alan bilim adamlarının eseri olan "Mısır Tasviri" (*Description de L'Égypte*) idi. İkinci kuşak oryantalist akademisyenler, Akdeniz'in kuzeyi (batılı) ve güneyi (İslami) arasındaki mimari tarzların ayrımını bir analiz kategorisi olarak kullanmışlardı. Bütün bu süreçlerde merkezde olan ise Batı mimarisiydi. İslami mimarinin bir araştırma alanı olarak Batı üniversitelerine girmesi ise 1950'leri buldu. Ancak hâlâ, dünya mimarisinin tarihsel çekirdeğini Batı mimarisinin oluşturduğu algısı yaygındı ve tüm mimarlar tarafından içselleştirilmişti.

Rabbat'a gore, İslam dünyasında mimari son iki yüzyılda devasa bir "ontolojik kayma" yaşamıştır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren baş gösteren dekolonizasyon süreci ile birlikte bir yüzyıl öncesinin Batılı oryantalistlerinin yarattığı "renkli, egzotik ve dini öğeler üzerine kurulu" İslam mimarisi algısı eski konumunu yitirmekteydi. Kısa süre içinde birçok İslam ülkesinde iktidara gelecek olan bağımsızlık hareketleri yeni kurdukları devletlerini temsil edecek mimari üslubu geliştirirken, milliyetçilik ve modernitenin en saldırgan formlarına yöneldiler: "Devlet camileri", parlamento binaları, modern milli ruhun göstergesi olarak "kurucu babaların" şerefine yapılan anıtlar... Nasser Rabbat bu "milli ruh"un mimaride kendini en fazla gösterdiği ülkelerin, Türkiye örneğindeki gibi geçmişleriyle radikal bir kopma yaşayanlar olduğunu belirtti. Bir milli kimlik ve tarihsel süreklilik yaratmak adına İslam öncesi geçmişin yeniden canlandırılmaya çalışılması oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdi. Emin Onat tarafından yapılmış olan Anıtkabir'in Anadolu-Hitit mimarisini çağrıştırması bunun çarpıcı bir örneğidir.

Kolonyalizmin sonuyla birlikte pek çok şey değişmiş olsa da, dünya mimarisindeki Avrupa merkezci sınıflandırmanın "milli mimariler" üzerindeki etkisi sürdü. Milliyetçi mimarlık tarihçileri ve mimarlar, yaratmaya çalıştıkları milli kimliği kolonyal ya da ulus öncesi dönemin etkilerinden arındırmak kaygısıyla "kültürel özerklik" (*cultural autonomy*) paradigmasına yönelerek "saf" ve "otantik" bir mimari miras icat etmenin peşine düştüler.

Nasser Rabbat, bu noktada Franz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabında söylediklerini referans gösterdi: Milliyetçiler, hegemonik Batı modeline karşı gösterdikleri direnişi o modelin kavramsal dünyasına ve metodolojisine karşı gösteremediler. Aksine, sonunda Batı modelinin metodolojisini ve kavramlarını bizzat kendi eserlerinde yeniden üreterek; "kendi" mimarilerini ve genelleyecek olursak, "kendi" kültürlerini ancak bu dışlayıcı ve dar perspektifle ele alıp düşünebilir hale geldiler.

ECE ZERMAN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

Aptullah Kuran emeklilik töreninde tarih bölümünden meslektaşları ile birlikte: Anthony Greenwood, Zafer Toprak, Arzu Öztürkmen, Edhem Eldem, Selim Deringil, Aslı Özyar, Nevra Necipoğlu, Selçuk Esenbel, Halil Berktay.

Bir Kurucu Rektörün Anıları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Aptullah Kuran kimdir

Aptullah Kuran 1927 yılında doğdu. Robert Kolej'den mezun olduktan sonra ABD'de Yale Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi gördü. Doktorasını Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde verdi. 1957 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesine katıldı ve bu fakültede 6 yıl dekanlık yaptı. 1969 yılında Robert Kolej Yüksek Okulu müdür başyardımcılığına ve 1971 yılında Robert Kolej Yüksek Okulu'nun Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürülmesi üzerine de, yeni üniversitenin rektörlüğüne getirildi. Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğü'nde 8 yıl kaldı. 1979'dan sonra üniversitenin Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliğini sürdüren Aptullah Kuran 3 Nisan 2002'de vefat etti. Kuran'ın mimarlık tarihi üzerine Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmış pek çok kitabı bulunmakta.

OSMANLI TİYATROSU TARİHÇİLİĞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

SARI ÇİZGİSİZ TARİHYAZIMI

İstanbul Amatör Tiyatro Günleri kapsamında düzenlenen bir seminere konuşmacı olarak katılan Boğos Çalgıcıyan ve Fırat Güllü, Osmanlı tiyatro tarihi literatürüne dair eleştirilerini sunduktan sonra alternatif bir dil oluşturabilmek adına başlattıkları çalışmalarının ilk bulgularını aktardılar.

Güllü Agop, Perof'un bir çalışması.

Ara Güler Arşivi

GÜLİZ ATSIZ

"Perdeler açılsın ve bu tiyatro şenliğinde tüm oyunlar 'barış'a adansın" sözüyle perde açan İstanbul Amatör Tiyatro Günleri'nde, Ortadoğu'da bitmek bilmeyen savaşın yarattığı şiddet sarmalından Türkiye'nin de nasibini aldığına dikkat çekildi. 3 Mayıs-1 Haziran tarihleri arasında gerçekleşen şenlikte otuza yakın tiyatro topluluğu ortak bir platformda buluştu. Şenlik programında gösterimlerin yanı sıra çeşitli söyleşi ve paneller de yapıldı. Bunlardan biri de, 18 Mayıs'ta Fırat Güllü ve Boğos Çalgıcıyan'ın konuşmacı olarak katıldığı "Osmanlı Tiyatrosu Tarihçiliğine Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi" adlı seminerdi.

Konuşmacılar bu seminerle Osmanlı tiyatrosu tarihi üzerine başlattıkları çalışmanın ilk sonuçlarını sunmayı amaçladıklarını belirttikten sonra, neden böyle bir çalışmayı gerekli gördüklerini anlattılar. Osmanlı tiyatro tarihi literatürünün ilk örnekleri, döneme bizzat tanıklık etmiş kişilerin birinci ağızdan yazdıkları anılardan oluşuyordu. 1960'lara gelindiğinde, "anı kuşağına" göre daha (sosyal bilim) disiplinli çalışmalar görmek mümkündü. Bu "2. kuşak" çalışmaların yoğun bir biçimde cumhuriyetin resmi tarih ideolojisiyle beslenmiş olması, konu ile ilgili literatürün hep "Türk Tiyatrosu" başlığıyla sunulması, Güllü ve Çalgıcıyan'ı alternatif bir Osmanlı tiyatro tarihi yazımının gerekliliğine inandıran meselelerden biri olmuştu.

Osmanlı tiyatrosu tarihçiliği denince Metin And'ın çalışmasından bahsetmemenin mümkün olmadığını belirten Fırat Güllü ve Boğos Çalgıcıyan, And'ın 1970'li yıllarda yaptığı çalışmayı da değerlendirdi. Onlara göre And'ın çalışmalarının kapsamı artık bu alanda yapılabilecek bir çalışma kalmadığı algısını doğurmuş ve literatüre yeni çalışmalar kazandırılabilecek olanların, istemeden de olsa, cesaretini kırmıştı. And'ın özellikle *Osmanlı Tiyatrosu Kuruluşu-Gelişimi-Kâtibi* adlı çalışmasında kendisinden önceki çalışmaları toparladığını ve tutarsızlıklarını deşifre ettiğini belirten konuşmacılar, buna rağmen And'ın çalışmasının da "ulusalcı" tarih paradigmalarından kurtulamamış olduğunu ve Osmanlı tiyatrosunu bir ulus tiyatrosu gibi kurguladığını ifade ettiler. Güllü ve Çalgıcıyan, Metin And'ın, her ne kadar Osmanlı tiyatrosunun gelişiminde Ermeni sanatçıların rolünü yadsımasa da, yazdıklarında, bu sanatçıların ve Ermenilerin "baş tacı edilmesine" yol açabileceği kaygısını taşıdığını belirtti. Boğos Çalgıcıyan bir tiyatrosever, Ermeni ve 45 yıldır amatör tiyatro yapan birisi olarak And'ın çalışmasında kendisini rahatsız eden, ulusalcı dilin baskın olduğu bölümleri sarı kalemle çizmeye başladığını, daha sonra da hemen hemen bütün kitabın sarıyla boyandığını fark ettiğini anlattı. Güllü ve Çalgıcıyan'ı literatürün hâlâ yeni çalışmalara ihtiyaç duyduğuna dair ikna eden de işte bu sarı çizili bölümlerin fazlalığı olmuştu. Kendi çalışmalarında kültürel çoğulcu bir perspektiften bakmayı amaçladıklarını belirten konuşmacılar, meselenin aynı zamanda politik bir mesele olduğunu, politikadan korkmadan bahsetmek gerektiğini de vurguladılar.

Seminerin ilk kısmında literatürü kısaca aktaran ve eleştirilerini sunan iki konuşmacı, ikinci bölümde de Osmanlı tiyatrosunun gelişim sürecini aktardılar: 1800'lerde Osmanlı tiyatrosu daha çok cambazhanelerden ve sirk gruplarından ibaret bir yapı olarak karşımıza çıkmaktaydı. Ortaköy ve Kuzguncuk'ta bulunan Ermeni okullarının bahçelerinde de kilise ve okul ortaklığıyla hazırlanmış, efsanelerden, dini ögelerden beslenen, tiyatro denebilecek niteliğe sahip gösteriler yapılmaktaydı. 1840'lara gelindiğinde ise bir kırılma yaşandı. Bu tarihten itibaren Osmanlı'da yaşayan Ermeni çocuklar Venedik ve Paris'te şubeleri bulunan Murad Rafaelyan okullarına gitti, burada tiyatroyla tanıştılar. Bu okullardan dönenler deneyimlerini İstanbul'daki çocuklara aktararak adeta bir "aydınlanma" kaynağı haline geldiler. Bu deneyim aktarımları süreci içerisinde İstanbul'da tiyatro sayıları artmaya başladı ve Racine, Molière ve Voltaire gibi isimlerden eserler sergilendi. Osmanlı tiyatrosunun ilk telif eseri kabul edilen Tovmas Berents'in "Aldatılan Eğinli" adlı oyunu 1860'ların sonunda sergilendi. Çok sayıda seyirci toplayan oyunun gişe başarısı karşısında Hagop Amira Balyan 1500 altın vererek bir tiyatro binası yaptı. İşte İstanbul'da bilet alınarak girilen salon kavramı da böylece başlamış oldu.

Konuşmacıların belirttiğine göre, bu gelişmeleri takip eden süreçte arka arkaya kurulan tiyatrolar genelde kısa sürede dağılmıştı. Bu dönemde kurulan Hagop Güllüyan'ın (Vartovyan) tiyatrosu ise Osmanlı tiyatrosunda belirgin öneme sahip bir figürdü. 1870'te Sadrazam Ali Bey'in emriyle Türkçe oyun oynama tekelini ele geçiren Güllü Agop sadece Türkçe oyunlar değil, Ermenice oyunlar da sahnelemeye devam etti. Metne dayalı oyun oynama tekeli artık Güllü Agop'ta olduğundan, diğer tiyatro grupları metne dayanmayan oyunlar oynamak zorunda kalmış ve bu durum tuluatın doğmasına, operetlerin çoğalmasına sebep olmuştu. Güllü ve Boğos Çalgıcıyan, Güllü Agop'un Türkçe oyunlara yönelmesinin nedeninin Türkçe oyunların daha çok ses getirmesi ve daha çok seyirci toplaması olduğunu ifade ettiler. Onlara göre, Ermeni oyuncuların aksanlarının sık sık karikatürize edilmesi Güllü Agop'u oyunculara Türkçe diksiyon dersleri aldırmaya yöneltmişti. Müslüman oyunculara Ermeni taklidi yaparak sahneye çıkma yolunu açan Güllü Agop tiyatrosu aksan

üzerine çalışan Ermeniler ve Müslümanlarla dolmuştu. Dönemin tüm oyuncuları, yazarları, tiyatro işçileri hayatlarının bir döneminde Güllü Agop'un tiyatrosunda çalışmış, o ekolden geçmişti. Ancak zamanla seyirci aynı oyunları izlemekten sıkılmış, çeviriler ve adaptasyonlardan ziyade kendi hikâyesini kendi dilinden dinlemek istemişti. Bu gelişmelerle birlikte Güllü Agop tiyatrosu Müslüman ve Ermeni entelektüellerin bir araya geldiği bir sanat ortamına dönüşmüş, Ahmed Mithat, Şemsettin Sami gibi isimlerin oyunları burada sergilenir olmuştu. Bu dönemde Agop hem sarayla iyi ilişkilerini sürdürmeye hem de ticari durumunu korumaya çalışmıştı. Ancak Agop tiyatroyu yalnızca bir ticaret olarak görmemişti. Daha sonraları yeni Osmanlıları da çekim alanına sokan Agop son derece politik oyunlar da sahnelemişti. Örneğin Doğu Anadolu'da Kürtlere yönelik uygulanan politikaların açmazını anlatan *Ecel Kazanı*'nı sahnelemekten çekinmemişti. İslamcı liberal bir yazarın Kürtlere yönelik politikaları konu alan oyununun bir Ermeni tarafından sahneye konması örneği, Agop tiyatrosundaki -daha geniş perspektifte bakıldığında da Osmanlı tiyatrosundaki- kültürel etkileşimin ne kadar yoğun olduğunu ortaya koymaktaydı.

Bu çokkültürlü yapının göründüğü kadar masum olmadığını belirten Güllü, yeni Osmanlıların önerilerinin temelinde "gerçek eşitliğin olmayacağı, olmaması gerektiği" anlayışının yattığını hatırlattı. Bugün hâlâ tiyatro gruplarının sahneyi yönetensahnede yönetilen ikiliğini kıramadıklarını, dolayısıyla Ermenilerin ve Müslümanların tiyatro içerisinde de hiyerarşik ilişkileri ve pratikleri yeniden ürettiklerini ifade etti.

Güllü ve Çalgıcıyan son olarak literatürdeki çeviri eksikliğine dikkat çektiler ve kendi çalışmalarının Ermenice metinlerin Türkçeye kazandırılmasını da kapsadığını belirterek semineri sonlandırdılar.

GÜLİZ ATSIZ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

ANTALYA KENT MÜZESİ PROJESİ KARAALİOĞLU PARKI ETKİNLİKLERİ

Tarih Vakfı'nın danışmanlığında yürütülen ve klasik müzecilik yerine anlatı ağırlıklı sergilerin hedeflendiği Antalya Kent Müzesi Projesi kapsamında iki yeni etkinlik düzenleniyor. Bunlardan ilki, Karaalioğlu Parkı'nda ilköğretim öğrencilerine yönelik fotoğraf ve doğa eğitimleri, diğeri ise Antalya'da Spor ve Antalyaspor Sergisi olarak planlandı.

"Doğa eğitimi" ile öğrencilerin içinde yaşadıkları çevreyi daha yakından tanımaları hedeflendi.

DOĞA VE FOTOĞRAF EĞİTİMLERİ

Fotoğraf eğitimi, 10-11 Mayıs tarihlerinde, Antalya Belediye Tiyatrosu'nun sahne dekorları önünde, aynı tiyatrodan bir palyaçonun eşliğinde yapıldı. Teori ve uygulama bölümlerinden oluşan eğitimin sonunda, Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğrafçılık Bölümü Başkanı Yrd. Doç. Dr. Nafia Özdemir Hanyaloğlu başkanlığındaki proje ekibi, eğitime katılanların çektikleri fotoğraflar arasından bir fotoğrafı seçti. Tüm katılımcıların fotoğraflarından oluşan sergi, 14 Mayıs'ta açılacak.

Karaalioğlu Parkı'ndaki bir diğer etkinlik olan doğa eğitimleri programı ise Antalya Kent Müzesi Projesi Doğa Sergisi Küratörleri Prof. Dr. Tuncay Neyişçi ve Celal Güzelyürek'in başkanlığında oluşturuldu. 12, 15, 21, 26 ve 29 Mayıs tarihli eğitimlere ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri katılabiliyor. Doğa eğitimlerinin konularını Karaalioğlu Parkı'nın kuşları, toprak ve tohumlar, ağaç ve bitkiler ile portakal oluşturuyor. Bu eğitimlerle, öğrencilerin içinde yaşadıkları çevreyi daha yakından tanımaları hedefleniyor.

ANTALYA'DA SPOR VE ANTALYASPOR SERGİSİ

Antalya Kent Müzesi Proje Hazırlık Merkezi, "Antalya'nın Geleceği Üzerine Umut ve Korkularımız" ve "Hayalden Gerçeğe: Antalya Kent Müzesi Projesi" adlı açık hava sergilerinin ardından üçüncü sergisini 17 Mayıs'ta açıyor. Antalyaspor Kulübü'nün ve sporsever kentlilerin desteğiyle hazırlanan "Antalya'da Spor ve Antalyaspor" adlı sergi, Karaalioğlu Parkı Antalya Kent Müzesi Açıkhava Sergi Alanı'nda izlenebilecek. Kıvanç Koçak'ın küratörlüğünde düzenlenecek sergi, Antalya'da çağlar boyunca sporun gelişim seyrini gözler önüne serecek.

ANTALYA CITY MUSEUM PROJECT
KENT MÜZESİ PROJESİ

KADIN BELLEĞİNİ OLUŞTURMAKTA KAYNAK SORUNU

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı (KEKBMV), 20. kuruluş yıldönümü kutlamaları çerçevesinde, 17-19 Nisan 2009 tarihleri arasında "Osmanlı'dan Günümüze Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu" konulu uluslararası bir sempozyum düzenleyecek. Sempozyumun yurtdışından gelecek olan kadın araştırmacıları ve kadın tarihçilerinin de katılımıyla, geniş bir çevrenin araştırma sonuçlarını birbirleriyle paylaşabilecekleri bir ortam yaratması planlanıyor. Sempozyuma katılım için son başvuru tarihi 1 Temmuz 2008.

15. EUROCLIO PROFESYONEL GELİŞİM KONFERANSI

BAŞKA BİR TARİH EĞİTİMİ MÜMKÜN

31 Mart-5 Nisan 2008 tarihleri arasında Bristol'de gerçekleştirilen "Tarih Öğretiminde Kimlikler, Farklılıklar ve Değerler" başlıklı konferansta "bir arada yaşama" düşüncesinin önemi vurgulandı. Konferansta dünyanın artık küçüldüğü, bireyselliğin yerine kendini başkalarının yerine koyan, ötekine saygı gösteren kimliklerin önem kazandığı ifade edildi.

M. AHMET TOKDEMİR*

Euroclio (European Association of History Teachers) ve HTEN (History Teacher Education Network) öncülüğünde düzenlenen tarih öğretmenlerine yönelik konferansların 15.'si bu yıl 31 Mart-5 Nisan 2008 tarihleri arasında İngiltere'de (Bristol) yapıldı. "Tarih Öğretiminde Kimlikler, Farklılıklar ve Değerler" başlığı altında düzenlenen konferans çokkültürlülük, ortak Avrupa tarihi, Avrupa vatandaşlığı, hoşgörülü olmak ve diğerlerini anlamak gibi ana konular çerçevesinde birçok konunun ele alınmasına olanak sağladı. Altı gün süren konferansta

Altı gün süren "Tarih Öğretiminde Kimlikler, Farklılıklar ve Değerler" konferansında seminerler, grup çalışmaları (workshop), okul ve müze gezilerinden oluşan yoğun bir program uygulandı.

seminerler, grup çalışmaları (workshop), okul ve müze gezilerinden oluşan yoğun bir program uygulandı. Konferansa 30'u aşkın ülkeden çoğunluğu tarih öğretmeni, tarih ders kitabı yazarı ve akademisyen olan yüzün üzerinde katılımcı yer aldı. Konferansa Euroclio ve HTEN'nin yanı sıra University of the West of England (UWE), Bristol City Council, The National Turst ve Avrupa Birliği Eğitim ve Kültür dairesi gibi kuruluşlar destek verdiler.

Program, Euroclio başkanı Susanna Margret Gestsdottir ve HTEN başkanı Dr. Alan Mccully'nin kısa hoş geldiniz konuşmalarının ardından İngiltere'deki eğitim hakkında verilen bir brifingle başladı. Bunu, İngiltere'de tarih dersi müfredatı konusunda müfredat uzmanı Jerome Freeman tarafından verilen bir seminer izledi. Bu seminerin ardından ilk grup çalışması yapıldı. Katılımcılar farklı konularda grup çalışmalarına katılma şansı buldular. Yapılan grup çalışmaları katılımcıların birbirlerini tanımaları ve tarih derslerindeki uygulamaları hakkında birbirlerinin tecrübelerinden faydalanmaları açısından oldukça verimli oldu.

Programın ikinci günü seminerler ve grup çalışmaları açısından en yoğun ve yorucu geçen gün oldu. Sabah UWE'de Prof. Steve West ve Prof. Ron Ritchie tarafından yapılan açılış konuşmalarının ardından; "Tarih ve Kimlik" başlığı altında bir seminer verildi. İngiltere'de okul tarihi projesi yöneticisi olan Cris Culpin yaptığı konuşmada; dünyanın artık küçüldüğünü, bireyselliğin ve ben merkezli düşüncelerin yerine kendini başkalarının yerine koyan, ötekine saygı gösteren kimliklerin önem kazandığını vurguladı. Tarih derslerinde öğrencilerin sırası ile kişisel, yerel, milli ve evrensel (uluslararası) kimliklerinin geliştirilebileceğini belirtti. Bu seminerin ardından İngiltere'de farklı etnik unsurlar konulu bir seminer verildi. Bu seminerde Bristol şehri örneklemi üzerinden İngiltere'de azınlıklar, tarihi süreç içerisinde ele alındı. Etnik, mezhepsel ve dinsel ayrımlar ve köle ticareti ile zencilerin geçmişte yaşadıkları sorunlar hakkında bilgi verildikten sonra, günümüzde İngiltere'deki çokkültürlü yapı açıklandı. Öğleden sonra, eğitim müfettişi olan Michael Maddison, İngiltere'deki eğitim ve okullardaki tarih dersleri hakkında bir başka seminer verdi. Bu seminerde İngiltere'de tarih derslerindeki başarının diğer derslere nazaran iyi olduğu ve öğrencilerin tarih dersine karşı ilgilerinin aynı düzeyde devam ettiği ifade edildi. Program, yapılan bir grup çalışması ile devam etti ve akşam "Romalılardan Norman'lara, Bir Saatte İngiltere'nin Bin Yıllık Tarihi" başlığı altında tarih anlatımı yapıldı. Tarihi olaylar anlatılırken, katılımcılara ilgili kostümler giydirilerek tarihi olaylar canlandırıldı. Bu çalışma tarih derslerinin nasıl daha somut ve ilgi çekici olabileceğini göstermesi açısından oldukça bilgilendirici ve aynı zamanda da eğlendirici oldu.

Çarşamba günü farklı gruplara ayrılarak okul ziyaretleri yapıldı. Benim içinde bulunduğum grup Patchway Community College adlı okulu gezdi. İki sınıfta tarih derslerine girildi. Okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrencilerle sohbet etme şansı bulundu. Böylece İngiltere'deki eğitim sistemi ve tarih derslerinin işleniş konusunda gözlemler yapma ve doğrudan bilgi alma fırsatı yakalandı. Ziyaret ettiğimiz okulun iki müdürünün (headteacher) olması ilgi çekici bir durumdu. Bunun dışında, tarih sınıflarının (ki her dersin ayrı sınıfı var, bu, ülkemizde de artık bazı okullarda uygulanıyor) her köşesinin değerlendirilmiş olması, sınıfların teknik ve teknolojik donanımının çok iyi olması gibi gözlemlerimiz eğitimi her yönüyle ele almak hususunu yeniden hatırlamamızı sağladı.

Çarşamba günü öğleden sonraki programımız Bristol Council House'da (valilik) geçti. Burada Bristol şehrine farklı etnik unsurların gelişi, köle ticareti ve günümüzde Bristol'da etnik farklılıklar ve çokkültürlülüğü ele alan bir seminer verildi. Ardından başka bir konuşmacı Bristol'daki eğitim hakkında bilgi verdi.

Perşembe günü çevre gezileri kapsamında, bakımını NAtional Trust'ın yürüttüğü Montacute ve Barrington Court'u gezdik. Şatolar 15 ve 17. yüzyıldan kalma yerler olup hem iç dizaynları hem de büyük bahçeleri ile oldukça iyi korunmuş ve özgünlüklerini yaşatan yerler olarak ziyaretçilerini geçmişe götüren bir atmosfere sahiptiler. Rehberlerin bize verdiği bilgiye göre öğrenciler müfredat dahilinde bu şatolara getirilip, şatolardaki özgün hayatın parçası olarak bir gün geçiriyorlarmış. Yani bir günlüğüne buraya gelen öğrenciler şatoların ait olduğu dönemin kostümlerini giyip, günlük işlerini yaparlarmış.

Cuma günü, İsrail'den Profesör Eyal Navah'ın verdiği "Bir Hikâyede İki Yön" adlı seminerle başladı. Navah bu konuşmasında İsrail ve Filistin'de akademisyenler ve tarih öğretmenleri ile yaptıkları bir çalışmayı ve sonuçlarını anlattı. Bu çalışmaya göre, aynı hikâye bir İsrailli çocukların, bir de Filistinli çocukların bakış açısı ile aynı sayfada

her iki tarafta da işleniyor. Hikyelerin bulunduğu sayfada öğrencilerin yorumlarını yazmaları için boşluklar bırakılıyor. Navah, çalışmanın amacını; öğrencilerin empati kurmak ve karşı taraftaki öğrencileri anlamak, böylece ortak bir düşünce ve yaşam alanı oluşturmak olarak açıklardı. Ancak bu çalışmanın İsrail ve Filistin açısından istenen farkındalık ve amaca ulaşamadığını, tarafların hikâyeleri okuduktan sonra önyargılı düşünmeye ve davranmaya devam ettiğini ifade etti. Buna rağmen çalışmanın İspanya ve İngiltere'de bazı akademisyenler tarafından kendi ülkelerinde yürütüldüğü ve buralarda başarılı olduğu açıklandı.

Bu sunumun ardından vatandaşlık eğitimi, ayrımcılıklar başlığı altında başka bir sunum vardı. Keith Ajebo'nun yerel kültür ve kimliklere vurgu yapılığı bu sunumda aynı ortamı paylaşan farklı geçmişi ve amacı olan insanların-öğrencilerin bir arada yaşamanın değerini anlamaları için kendi değerlerini nasıl ortaya koymaları, kendilerini nasıl ifade etmeleri gerektiği gibi konular işlendi. Bu bağlamda farklılıkları bir arada yaşatabilmenin anahtarı olarak karşıdakini anlamanın ve onu hoş görmenin gerekli olduğu anlatıldı. Bunun ardından, sunumlardaki konular çerçevesinde katılımcıların kişisel tecrübelerini paylaşabilecekleri grup çalışmaları yapıldı.

Cuma öğleden sonra Cambridge Üniversitesi'nden Christene Counsell "Tarihsel değişim ve farklılıklar konusunda analitik düşünmeyi geliştirme" başlığı altında bir sunum gerçekleştirdi. Counsell bu sunumunda, Endülüs İspanyasında farklı etnik kimlik ve dine mensup olan insanların nasıl mutlu bir yaşam sürdüklerini ve bu huzur ortamının Avrupa'da bilim, sanat ve kültür hayatına nasıl katkıda bulunduğunu örneklerle çarpıcı bir şekilde ortaya koydu. Günümüzle kıyaslamalar yapan Counsell, Yahudi soykırımı, günümüzde Müslümanların ötekileştirilmesi vb. konularda geçmişten çıkarılacak derslerle daha uyumlu ve barışçıl bir ortam yakalanabileceğini açıkladı.

Bir hafta süren bu konferans yeni yerler görmemi, farklı insanlar tanımamı sağlamasının yanında benim için hem öğretmenlik mesleğinde yeni ufuklar açtı hem de işime karşı yeni motivasyon kaynağı oldu. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı Ulusal Ajans'ın sağladığı imkânlarla katıldığım konferansı her açıdan faydalı bulduğum için tüm tarih öğretmeni arkadaşlarıma, seneye yapılacak olan Kıbrıs konferansına katılmak için başvuru yapmalarını öneriyorum.

M. AHMET TOKDEMİR
TRABZON TONYA ANADOLU LİSESİ
TARİH ÖĞRETMENİ

* Bu konferansa, Ulusal Ajans'ın Ilayat Boyu Öğrenme Programı/ Comenius Hizmet-içi Eğitim Faaliyeti kapsamında aldığım hibe ile katıldım. Yazı içeriğinde ilgili sorumluluk tamamen bana ait olup, Avrupa Komisyonu ya da Ulusal Ajans'ın, yayında yer alan bilginin herhangi bir kullanımı bakımındanherhangi bir sorumluluğu yoktur.

GELECEĞİN TARİHÇİLERİ TARİHİ TARTIŞTI

YARD. DOÇ. DR. ERKAN İZNİK

Anadolu Üniversitesi Tarih Kulübü'nün ikincisini düzenlediği "Geleceğin Tarihçileri Tarihi Tartışıyor" başlıklı ulusal öğrenci sempozyumu 24-25 Nisan 2008 tarihlerinde, Anadolu Üniversitesi Kongre Merkezi'nde gerçekleştirildi. Kongrede bu sene; Anadolu, Selçuk, Ege, Balıkesir, Kocaeli, Osmangazi, Uludağ, Mustafa Kemal, Çanakkale Onsekiz Mart, Adnan Menderes ve Gaziantep Üniversitesi'nden gelen toplam 32 öğrenci bildiri sundu. Bunun yanında, sempozyuma diğer üniversitelerden dinleyiciler de katıldı. Sempozyumun açılış konuşmalarını, öğrenciler adına kulüp başkanı Yeşim Nakkaşçıoğlu, kulübün akademik danışmanı Yard. Doç. Dr. Yağmur Say ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. İhsan Güneş yaptı. Sunulan bildiriler; eskiçağ tarihi, Bizans tarihi, Orta Asya Türk tarihi, Yakınçağ tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi başlıkları altında gruplandırılabileceği gibi; gençlik hareketleri, göç sorunu, tarih yazıcılığı, mitoloji, tıp tarihi, kadın, biyografi, siyaset bilimi, bilim tarihi, din tarihi, felsefe, tarih ve diğer disiplinler (sanat tarihi, sosyoloji, hukuk), kurum ve kent tarihçiliği ve de Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri şeklinde de belirtilebilir. Sempozyumda, öncelikli olarak bildirilerin içerikleri ve sunum şekilleri oldukça dikkat çekiciydi. Sunular bu noktada ağırlıklı olarak toplumsal tarihe odaklanmaktaydı. Katılımcıların hemen tamamı bildirilerini görsel malzeme ile destekleyerek zenginleştirme yoluna gitmiş ve böylelikle yavan anlatımlardan uzak durmaya çalışmışlardı. Üstelik bildirilerin sunumu sırasındaki orijinal belge kullanımına ve diğer disiplinlerle olan işbirliğine de özen gösterilmesi gelecek adına umut verici bir gelişmeydi. Genç tarihçilerin politik ve basmakalıp cümlelerden uzak tarafsız anlatımlara yönelmesi de onlar adına diğer takdir edilmesi gereken yönlerden biriydi. Bütün bunların yanında, sanırım hepsinden önemlisi, ülkemizde tarihçilik dendiğinde en sorunlu alanlardan biri olan "tarih yazıcılığı" konusunda genç tarihçilerin olumlu bakış açıları ve sorgulayıcı tavırlarıydı. Özellikle "ötekileştirmeme" konusunda oldukça titiz tutumları ile göz doldurdular.

Sempozyum 26 Nisan 2008 tarihinde Han, Yazılıkaya ve Seyitgazi ilçelerine yapılan gezi ile sonlandırıldı.

ERKAN İZNİK
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

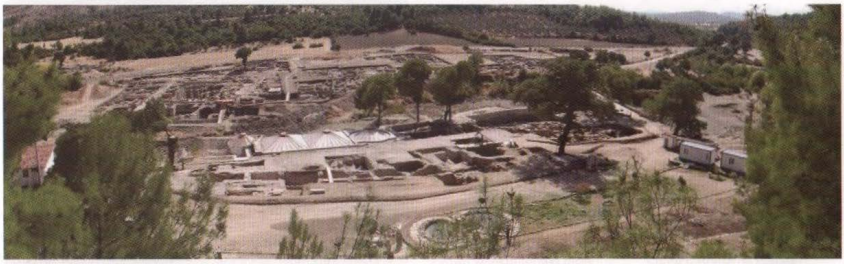
40. YILINDA PARİS — MAYIS 68

25 Nisan-16 Mayıs tarihleri arasında, Yapı Kredi Kültür Merkezi, Sermet Çifter Salonu'nda da 1968'i anlatan bir sergi vardı: "Duvarların Dili: 40. Yılında Paris — Mayıs 68 Güneş Karabuda Fotoğrafları". Güneş Karabuda, çalıştığı İsveç kanalına Eugene Ionesco'yla birlikte bir belgesel hazırlamak için Paris'e gitmiş ancak mayıs ayında olayların alevlenmesi ve Ionesco'nun şehirden ayrılmasıyla kanala Paris'te olan bitenlerle ilgili bir belgesel hazırlamaya karar vermiş. Sergide, Karabuda'nın Mayıs 68 Fransa'sında çekilmiş siyah beyaz fotoğrafları, Atelier Populaire'de kolektif çalışmayla üretilen ve dönemin simgesi olan sloganları taşıyan afişler yer alıyordu. Bunların yanı sıra, dönemin önemli sanatçılarının portreleri ve Güneş Karabuda'nın çektiği belgesel de sergilenenler arasındaydı. Belgeselin başında ve sonunda Paris duvarlarına nasıl yazıldığı gösterilen "plus je fais l'amour/plus je fais la révolution/plus je fais la révolution/plus je fais l'amour"(ne kadar aşk yaparsam/o kadar devrim yapıyorum) dizeleri Ece Ayhan'ın "aşk örgütlenmektir" dizesini akıllara getiriyor ve 68 ruhunu özetliyordu.

ALLIANOI: DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI KONFERANSI

ALLIANOI'UN "YARIN"I KONUŞULAMADI!

"Allianoi'un Dünü, Bugünü, Yarını Konferansı"nda soruna yönelik çözüm önerileri de konuşulacaktı ancak Bergama Müze Müdürü Adnan Sarıoğlu ve Kazılar ve Müzeler Daire Başkanı Melih Ayvaz son anda konferansa katılmadı.

Helenistik dönemden Osmanlı'ya inanılmaz bir miras barındıran Allianoi sadece arkeoloji için değil, pek çok bilim alanı için de önemli bilgiler barındırıyor.

ESİN KUMRAL

"Rezan Has Müzesi Konferansları" kapsamında, 12 Mayıs'ta Kadir Has Üniversitesi Haliç Salonu'nda "Allianoi: Dünü, Bugünü, Yarını" başlıklı bir konferans gerçekleştirildi. Konferansta tarafların bir araya gelerek "hem barajın yapılması, hem de Allianoi'un korunması" için alternatif projeler geliştirilmesi konusunda adım atılması ve konunun etraflıca tartışılması planlanmıştı. Konferans metninde, "konunun uzmanları arkeologlar, hukukçular ve devlet temsiliyle birlikte, Allianoi için tarafların ilk kez aynı masada yer alacak"ları bildirilmişti. Ancak Bergama Müze Müdürü Adnan Sarıoğlu ve Kazılar ve Müzeler Daire Başkanı Melih Ayvaz'ın son anda konferansa katılmamaları üzerine, tartışılması planlanan "Allianoi'un yarın"ı meselesi havada kaldı ve konferans Allianoi'un dününü ve bugününü özetleyen bir minvalde gelişti.

Oturum başkanlığını Nezih Başgelen'in yaptığı konferansa DSİ İzmir II. Bölge Müdür Baş Mühendisi Ahmet Tomar, Allianoi Kazısı Bilimsel Heyet Başkanı Ahmet Yaraş, Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr Yılmaz Savaşçın ve Allianoi Girişim Gurubu Dönem Sözcüsü Hilal Küey katıldı.

NEREYE BARAJ YAPSAN TARİHİ ESER

İlk konuşmayı yapan Ahmet Tomar, barajın kârlılığına ve sağlayacağı ekonomik avantajlara dikkat çekti. Barajla birlikte hektar başına 3500 YTL artışın olacağını belirten Tomar, kuraklığın yoğun olduğu bölgede Yortanlı Barajı ile basınçlı su sistemi uygulanacağını ve alanda sağlanacak net gelirin 27 milyon YTL'yi bulacağını savundu. İnşaata başlamadan önce tüm izinlerin alındığını belirten Tomar,"Türkiye'nin neresine baraj yapsan tarihi eser vardır, yerleşimler su kenarına kuruludur," diye konuştu.

SULAMA İÇİN BARAJA GEREK YOK!

Yılmaz Savaşçın ise baraj yapımına gerek kalmaksızın gerçekleştirilebilecek alternatif sulama teknikleri üzerinde durdu. Savaşçın'a göre doğa zaten kararını vermişti, suyun en iyi muhafaza edildiği yer su altıydı. Baraj yapma ısrarını "insanların doğaya hâkim olma güdüsü" ile açıklayan Savaşçın, sulama için baraj yapımının dünyada artık kalmadığını savundu. Hidro jeolojide gelinen noktanın suyun mümkün olduğu kadar yeraltında tutulması olduğunu belirten Savaşçın, asıl kafa yorulması gerekenin "yeraltı sularının beslenmesi" meselesi olduğunu vurguladı. DSİ'nin bütçesini daraltmamak için baraj yapılığını belirten Savaşçın, "vahşi sulama"nın zararlı olduğunu, yeraltı suyunun kullanımı konusunda köylünün eğitilmesi gerektiğini savundu.

İLLE DE BARAJ

Bergama'nın tarihi değeri üzerinde duran Ahmet Yaraş ise 2001 yılında Allianoi için SİT alanı kararı çıktığında tarafların bir araya gelerek bu süreci değerlendirmesi gerektiğini söyledi. Yaraş, SİT kararına karşı alanın mille kaplanarak baraj uygulamasının hayata geçirilmesi için nasıl bir savaş verildiğini anlattı. Yaraş, baraj yapımına onay vermeyen bilim kurulu heyetlerinin hazırladığı raporların sümen altı edilmesine, bunun üzerine kurulan başka bir bilim kurulunun önerilerinin dikkate alınmamasından dolayı kendini lağvetmek zorunda kalmasına değindi. Yaraş, "DSİ'nin projesini hayata geçirmek için kendini zorunlu gören" (Hacı Zeybek dışında hepsi inşaat mühendislerinden oluşan) son sözde bilim kurulunun ise alanı yarım saat dolaşarak, kazı heyeti başkanının fikrini bile sormadan Allianoi'un çamura gömülmesi kararını çıkardıklarını ifade etti. Helenistik dönemden Osmanlı'ya inanılmaz bir miras barındıran Allianoi'un sadece arkeoloji için değil, pek çok bilim alanı için de önemli bilgiler barındırdığını belirten Yaraş, bölgenin dünya üzerinde, içinde sıcak suyu olan en iyi korunmuş ve en büyük Roma çağı termal yapısı olduğunu ve yine dünyanın en büyük metal tıp aletleri koleksiyonun da burada bulunduğunu sözlerine ekledi.

AİHİM'E BAŞVURDUK

Hukuksal sürece dair bilgi veren Hilal Küey, DSİ'nin görevinin baraj yapmak olduğunu, kültür varlıklarını savunması gerekenin ise Kültür Bakanlığı olduğunu söyledi. Ona göre, Kültür Bakanlığı varlığına ters kararlar almıştı. Küey, 1. derecedeki arkeolojik sit alanı ilan edilen bir yerin Türkiye'nin imza attığı uluslararası sözleşmeler gereği korunmasının zorunluluğuna dikkat çekti. Son bilimsel komisyonun Allianoi'un zeminin kille kapanıp -elle- baraj sularının bırakılması kararı için dava açtığını söyleyen Küey, Allianoi için iç hukuk yollarının ve mevzuatın tükendiğini, bu nedenle AİHM'e başvurduklarını da sözlerine ekledi.

68'İ KADIN HAREKETİ AÇISINDAN OKUMAK

"İSYAN İÇİNDE İSYAN"

40. yılı vesilesiyle medyada da geniş yer bulan 1968 hareketi birçok boyutuyla tartışılırken, kadınlara ve kadın hareketine katkıları çoğu kez göz ardı edildi. Oysa Şirin Tekeli'nin de belirttiği gibi, "Feminizm, 68'den bugüne kalan ideolojilerin en etkili olanı" olarak değerlendirilebilir. Bu noktadan yola çıkarak 68'leri, dönemi yaşamış üç kadının gözünden yeniden ele almak istedik. Şirin Tekeli ile 68'lerin sosyal bilimlere ve kadın hareketine katkıları, İlkay Demir ile hareketin içinde kadın olmak, Claudine Monteil ile de meselenin Fransa ekseni üzerine konuştuk.

SÖYLEŞİ: ECE ZERMAN

Toplum ve Bilim dergisinde, 1968'in yirminci yılı için hazırladığınız sayının girişinde Fraser'in, "geçmiş olayların tarihsel anlamlarının gerektiği gibi çözülebilmesinin, onların geleceği biçimlendirmeye olan katkılarının ortaya çıktıktan sonra mümkün olduğu ve aradan geçen yirmi yıllık sürenin 68'i anlamaya yeterli olmadığı" düşüncesini alıntılıyorsunuz. Size şimdi 68'in üzerinden kırk yıl geçmişken olanları anlamak/analiz etmek ne kadar mümkün? 68'i, sosyal bilimlerde nasıl ele almalı?

Fraser'in görüşü geçerliliğini koruyor olmalı. Burada tarihe bakmakla ilgili farklı metotlar söz konusu. Ben tarihçi değilim ama bir yandan da tarihe meraklıyım. Biliyorsunuz Annales ekolünden, özellikle Braudel'den beri tarihe "uzun dönem" içinde bakmak önem kazandı. Genellikle tarihçiler en az bir ya da iki yüzyıl eskiye giden olaylar üzerinde çalışırlar ama yakın dönemde Edgar Morin gibi çok önemli filozof/sosyologların "çağdaş olanın tarihini" yaptıkları görüldü. Morin, 68 olayları yaşanırken olanları günbegün izleyerek anlamlandırmak için kaleme aldığı *Mai 68-La Breche* (C. Castoriadis ve C. Lefort ile birlikte) adlı çalışmasında bunun çok etkileyici bir örneğini vermiştir. Hobsbawn'ın *Kısa Yirminci Yüzyılın Tarihi* ve sonradan kaleme aldığı otobiyografisi (*Franc*-tireur, Ramsay, 2002) de ilginç bir örnek. Hobsbawn aslında bir 19. yüzyıl "kapitalizmin sömürgecilik dönemi" uzmanı, daha eskiye giden çalışmaları da var. Ancak özellikle otobiyografisinde 20. yüzyılın kendi yaşadığı dönemine ilginç bir açıklama getiriyor. Buna karşılık 68 olaylarını hem pek anlamıyor, hem de hiç hazzetmiyor. Dolayısıyla açıklaması sınırlı kalmakta. Buradan 68'e gelirsek, yirminci yılında 68 henüz bitmemişti, daha doğrusu 68'i yapan aktörlerden bazıları hâlâ onlara yön veren dürtülerin, ideolojilerin, hareketlerin "dünyayı değiştirebileceğine" inanmaktaydılar. 68'in üzerinden kırk yılın geçtiği günümüzde durum tamamen farklı.

Adı 68 olaylarıyla birebir özdeşleşmiş aktörlerden biri, Daniel Cohn-Bendit, son verdiği söyleşilerde olsun, bu yıl yayınladığı *Forget 68* (Edition de l'Aube, 2008) kitabında olsun, 68'in artık bittiğini söylüyor. Ve "başarılı olduk, kazandık," diyor. Benzer görüşleri, Joschka Fischer'in *Le Monde 2*'ye verdiği uzun söyleşide (11. 05. 2008) de bulmak mümkün. Bu yıl en azından Fransa'da 68'le ilgili kitaplarda tam bir patlama yaşanıyor ama bunlar daha çok olmuş bitmiş bir olayı çözümlemeye dönük.

Wallerstein biri 1848, diğeri 1968'de olmak üzere yalnızca iki dünya devrimi olduğunu söyler. Buna katılıyor musunuz? Dünya-tarihsel düzlemde 68'i diğer bütün "sistem karşıtı hareketler"den ayıran ne olabilir?

Şirin Tekeli

Türkiye'de ikinci dalga feminizm ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının öncü isimlerinden olan siyaset bilimci Şirin Tekeli Lausanne Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler okudu, doktorasını 1973'te İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. 1981'e kadar aynı üniversitede öğretim üyesiydi. Tekeli, 1980'lerden sonra Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile Mor Çatı Kadın Sığınağı'nın kurulmasına öncülük etti. KA-DER'de (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği) kurucu başkanı olan Tekeli'nin, *Siyasal-Toplumsal Hayat* adlı çalışması Birikim Yayınları, *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar* isimli derlemesi ise İletişim Yayınları tarafından yayınlandı.

10 Mayıs tarihinde Saint Michel Meydanı'nda toplanan on binlerce öğrenci ve işçiye CRS (Özel Polis) saldırmıştı.

Duvarlar'ın Dili: 40. Yılında Paris-Mayıs 68, Güneş Karabuda Fotoğrafları, YKY

Wallerstein'in 1848 ile 1968 karşılaştırmasını anlamlı buluyorum zira her iki devrim de esas olarak demokrasinin önünü açan, demokrasi için yapılmış devrimlerdir; her yurttaşın -tabii o zaman yurttaş sadece erkek olarak anlaşılmaktaydı- eşit oy hakkına sahip olması fikri ve uygulaması 1848'le tarih sahnesine çıkmıştır. 68'in nasıl bir olaylar dizisi olduğunu hatırlamakta yarar var. Fransa'nın Hindi Çini sömürgesini ABD'nin başına yıkmasıyla başlayan ve giderek uzayan, yıkıcılaşan Vietnam Savaşı ABD ve Avrupa'da gençler arasında bir yandan ideolojik planda anti-emperyalizmi harekete geçirmiş, bir yandan da o sırada Amerikan ordusu profesyonellerden değil, silah altına alınan gençlerden oluştuğu için, askere gitmek istemeyen üniversite öğrencilerinin "savaş karşıtı" hareketini başlatmıştır. Askere alınanların büyük bölümünün "siyah" olması, "sivil haklar" hareketini güçlendirmiştir. "Savaş karşıtı" hareket Amerika'da aynı zamanda yerleşik değerlere, özellikle otoriter aileye karşı isyanı davet etmiş, "hippie" hareketi, Woodstock konserleri vb. başlamıştır. Unutmayalım ki bu kuşak II. Dünya Savaşı sonrasında doğmuş olan, otuz yıl aralıksız devam eden bir ekonomik gelişme sürecinden yararlanan ilk kuşaktır. Bu ekonomik gelişme sayesinde üniversitelerin kapıları orta sınıfın ötesine açılmış, çok sayıda kadın da üniversitelere kaydolmuştur. Öte yandan, daha önce de değindiğimiz gibi Latin Amerika'daki gençlik ve köylü hareketleri anti-emperyalist bir çizgiye girmiştir ama unutulmaması gereken bir başka çok önemli damar da, Çekoslavakya'da gündeme gelen "Prag Baharı" ve etkileridir. Yıllardan beri Soyvet işgali altındaki Doğu Avrupa ülkelerinde yükselen bir "muhalefet" (dissidence) vardır ve Batı gençliği, Sovyet tanklarının ezdiği "güler yüzlü/demokratik sosyalizm" arayışının yanında, totalitarizmin karşısında yer alır. 68 Mayıs olayları sırasında ve sonrasında güçlenen anti-totalitarizm, Batı'da var olan Moskova güdümündeki komünist partilerin kıran kırana eleştirilmesi sonucunu doğuracaktır. Soljenitsin'in Gulag Takım Adaları'nın Batı'da keşfi 1970'lerin başlarına rastlar. Doğu Avrupalı muhaliflerle Batılı gençliğin buluşması "insan hakları" etrafında olacaktır. Bu anlamda 68, demokrasiyi geliştiren, demokrasi için yapılmış bir harekettir. Sosyal ve siyasal bilimler araştırmalarında "demokrasi"nin temel bir analiz kategorisi olarak kıymete binmesi bu hareketlerin etkisiyle olmuştur. Marcel Gauchet gibi insan haklarını demokrasinin mekezine koyan sosyal bilimcilerin düşünmeye ve yazmaya başladıkları dönem, 70'lerin sonlarıdır (Bkz. Marcel Gauchet, *La démocratie contre elle-meme*, Gallimard, 2002).

Feminizm çoğu zaman 1968'in getirdiklerinin içinde/onların doğal bir sonucu olarak ele alınıyor. Öte yandan 68'lerdeki örgütlenmelerde kadınların rolü oldukça çelişkili. Siz 1968 ile feminizm/kadın hareketinin ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Feminizm, 68'den bugüne kalan ideolojilerin en etkili olanı. Az önce 68 kuşağının üniversitelere yoğun biçimde giren bir kuşak olduğundan ve kadınların da bu akımda yer aldıklarından söz ettim. Aslında 1960'ların ikinci yarısından itibaren İngiltere, Almanya, Fransa gibi ülkelerde kadın hakları yönünde çok çelimsiz de olsa bazı adımlar atılmaya başlamıştı. Örneğin Fransa'da evli kadının kendi adına banka hesabı açtırabilmesine imkân veren yasa değişikliği 1965 tarihlidir. Almanya'da da 1957'de cins eşitliği öngören bir medeni kanun kabul edilmiştir. Ama Joschka Fischer'in vurgulayarak söylediği gibi, Batı Avrupa toplumlarında yerleşik ideoloji hâlâ "Kinder, Küche, Kirche" (çocuk, mutfak, kilise) ideolojisiydi. Yani kadınlar üniversite okusalar da esas görevleri evlenmek, çocuk doğurmak, yetiştirmek, evle

ilgilenmek ve kilisenin temsil ettiği değerleri sahiplenmek, devam ettirmekti. Ama bir yandan da toplumlar alttan alta modernleşmekteydi. Sonunda üniversitelerdeki çok sayıda kadın öğrenci gençlik isyanına katılır ama gel gör ki onlara isyan içinde verilen görev yerleşik ideolojinin bir uzantısıdır. Teori tartışan lider erkeklere kahve yapmak, teksirle metin çoğaltmak benzeri ayak işleri yapmaları ve teori meselelerine bulaşmamaları istenmektedir. Ayrıca "cinsel özgürlük"ten yararlananlar erkeklerdir; buna karşılık doğum kontrol olanaklarından doğru dürüst yararlanamayan kadınlar için özgürlük lafta kalır. Gebe kalma korkusu, kürtajın yasak olduğu bir ortamda çocuk aldırmak kadınların sırtına binen ağır bir yüktü. İşte bu şartlar altında, öğrenci hareketindeki kadınlar bir tür "isyan içinde isyan" başlatırlar. Unutulmuş bir ideoloji olan feminizmi -20. yüzyılın başındaki oy hakkı mücadelesi, Kollontai'nin özgürlük mücadelesi vb. unutulmuştur- yeniden keşfederler; erkekleri dahil etmedikleri yoğun tartışmalara girişirler ve sonunda "Kadınların Kurtuluş Hareketi" 68 hareketinin içinden doğar. Kadınlar anti-otoritaryanizm, hiyerarşi karşıtlığı, katılımcı demokrasi gibi ilkeleri hareketin diğer kanatlarından önce keşfeder ve uygulamaya başlarlar. Bu açıdan Fransa'da 1968'den 1974'te kürtaja serbesti tanıyan yasa (Simone Veil yasası) kabul edilene kadar verilen mücadele çok ilginçtir.

Bu yasanın kabul edilmesine kadar sürdürülen mücadele sürecini biraz açabilir misiniz?

Fransa'da kürtaj, öteden beri Katolik kilisesinin dayatması sonucu yasaktır. Ancak 1920'de, yani laiklik yasasından yıllar sonra, I. Dünya Savaşı'ndan nüfus kaybederek çıkan Fransa buna bir de milliyetçiliği ekleyerek, kürtaj yapan ve yaptıran kadınlar için ağır cezalar öngören bir yasayı kabul eder. 1940'ta Fransa'nın Nazi işgali altına düşmesiyle işbaşına gelen proto faşist Vichy hükümeti zamanında (1942) ceza daha da ağırlaştırılır ve idama dönüşür. Hatta 1943'te, "örnek olsun" diye, kürtaj yapan bir kadın, Marie-Louise Giraud idam edilir. 1967'de Neuwirth

Nostalji yahut reddediş

1968 hakkında konuşurken bir yandan onu idealize eden nostaljik bir hakış, öte yandan da 68'den geriye hiçbir şey kalmadığını ispat etmeye çalışanları görüyoruz. Sizce 1968 bugüne neler taşıdı?

Şimdi burada, 68 neyi amaçlıyordu sorusuna eğilmek gerekecek. Nostaljiklerle kötümserlerin, yani 68'den geriye hiçbir şey kalmadı diyenlerin, 68'i daha çok Marksizm çerçevesinde hayal edilen ve son kertede amacı merkezi devleti, iktidarı ele geçirmek olarak anlaşılan devrimlerle ilişkilendirdiklerini görürüz. Böyle düşünenler arasında küçük Troçkist gruplar vardı, Maocu gruplar vardı, bir de Castro sonrasında Latin Amerika'da yayılan, en ünlüsü Che Guevera olan anti-emperyalistler vardı. Bu devrimci grupların -ki Türkiye'de de 68 daha çok bu şekilde anlaşıldı- hayal ettikleri devrim hiçbir şekilde gerçekleşmedi.

1973'te Pinochet'nin kanlı darbesinden sonra bırakın devrimi, Latin Amerika'da demokrasi bile askıya alındı. Batı Avrupa'daki 68 gençlik hareketleri ise "devrim" mücadelesinin kısa sürede silahlı eyleme, şiddete yol açacağını gördüler. Şu ya da bu aşamada bu eylemlerden vazgeçtiler. İtalya'da Brigado Russo ve Almanya'da RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu ya da Baader çetesi) ise ne yazık ki terörizme yöneldiler. Bu iki ülkede "kızıl tugaylar" macerası birkaç yıl sürdü ve sonunda İtalya'da Aldo Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesiyle toplumları böyle bir yoldan değiştirmenin mümkün olmadığı kavrandı. Öte yandan, özellikle Fransa'da 68 olaylarının uzantısında gündeme gelen milyonlarca kişinin katıldığı büyük işçi grevleri, hükümetle sendikaların Grenelle antlaşmalarını imzalamaları ve önemli işçi ücret ve hak kazanımlarıyla son buldu. Ayrıca 68 Mayıs'ında Paris sokaklarında kurulan barikatlar, Sorbonne'daki öğrenci işgalleri, sinemacıların, tiyatrocuların katıldıkları fevkalade yaratıcı sloganlar üreten tartışma toplantıları, ("yasaklamak yasaktır", "iktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak olarak yozlaştırır", "gerçekçi olun, imkânsızı isteyin", "hayalgücü iktidara geliyor", bu sloganlardan bir kaçı), de Gaulle'ün erken seçime gitme kararı almasıyla birlikte söndü. Seçimleri geçici bir süre için de Gaulle kazandı. Ne var ki, 68'in gündeme getirdiği Marksist anlamda devrimin ötesindeki toplumsal değişim arzusu o kadar etkili olmuştu ki, 1969'da, merkezi iktidarın yetkilerini yerel/bölgesel yönetimlere aktarma konusunda düzenlediği referandumu kaybeden de Gaulle iktidardan çekildi. Pompidou'nun ara rejiminden sonra iktidara gelen Giscard d'Estaing ise 68'in gündeme taşıdığı bazı önemli reformları uygulamaya koydu. Dolayısıyla "devrim" nostaljikleri umduklarını bulamadılar ama 1950'lerden beri fevkalade otoriter, baskıcı, toplumu dar bir korse içinde tutan eski değerler sistemi (Katolik kilisesinin etkisi, katı burjuva ailesi, hapishanelerdeki baskıcı uygulamalar, fabrikalardaki aşırı hiyerarşik düzen, özerk olmayan üniversiteler vb.) ciddi şekilde aşındı ve yerini daha özgürlükçü bir düzene bıraktı. 1969'da Almanya'da savaştan beri ilk defa sosyal demokratlar işbaşına geldiler ve bir dizi reform yaptılar. "Katolik" İtalya'da Hıristiyan demokrat iktidarlar büyük gösterilere boyun eğdiler; örneğin

"Siz hiçbir şey anlamadınız burjuvalar"

"boşanma"nın kabulü gibi reformlar gerçekleştirdiler.

Bu açıdan bakıldığında 68'in kazanımları çok önemlidir ve kalıcı görünmektedir. Nitekim, Fransa'da 2007'de devlet başkanı seçilen sağcı Sarkozy, seçim kampanyası sırasında "68'in mirasını tasfiye etmek"ten söz ettiği zaman gülünç oldu. Birden çok kez boşanmış, parçalanmış aileleri bir araya getirmiş biri olarak, doğrudan kendisinin bir 68 "ürünü" olduğu söylendi.

Kısacası, 68'den bugüne kalan şeyler hiç de azımsanır gibi değil ve toplum bunun bilincinde. Cohn-Bendit'in "devrim bitti" demesi bu açıdan doğru ama bu "devrim" kimine göre "büyük" değil.

Yasası ile doğum kontrolü uygulamasına sınırlı da olsa izin verilir ama kürtaj hâlâ 1942 tarihli yasayla düzenlenmektedir. İşte Fransa'da Kadınların Kurtuluşu Hareketi'nin başlıca kavga konusu bu yasa olacak, bu amaçla pek çok dernek kurulacak, yayın çıkarılacak, eylem yapılacaktır. Örneğin 1971'de, aralarında ünlü

lerine uymadığını, kendilerinin de kürtaj uyguladıklarını ya da uygulanmasına izin verdiklerini dile getirir. Geleneksel değerlerin ve bunları pekiştiren yasaların savunulacak tarafı kalmamıştır. Sonunda kürtajı serbest bırakan yasayı, Giscard d'Estaing'in devlet başkanlığı sırasında, yasaya karşı olan Chirac hükümetinin sağlık

Tabii bir yasayla her şey değişmez. Kadın bedenini denetleme, baskı altına alma çok köklü bir gelenektir. Ancak feminist hareket de mücadelenin kazanılabildiğini görmüştür ve bu mücadeleci ruh sonradan kadınları ilgilendiren pek çok konuda etkili olmaya devam eder.

Buradan Türkiye'ye dönecek olursak, Türkiye'de kadın hareketinin 68'de yaşananlardan doğrudan etkilenmemesini, ancak 1980'lerden sonra ivme kazanabilmesini neye bağlıyorsunuz?

Türkiye'deki 68 hareketi, Batı Avrupa ve Amerika'yı etkileyen hareketlerden farklı olarak daha ziyade "anti-emperyalist" mücadele ve bu uğurda şiddete başvurmayı öngören çizgide gelişti. Hareket içindeki ka-

Üniversitelerdeki çok sayıda kadın öğrenci gençlik isyanına katılır ama gel gör ki onlara isyan içinde verilen görev, yerleşik ideolojinin bir uzantısıdır. Ayrıca "cinsel özgürlük"ten yararlananlar erkeklerdir; buna karşılık doğum kontrol olanaklarından doğru dürüst yararlanamayan kadınlar için özgürlük lafta kalır. İşte bu şartlar altında, öğrenci hareketindeki kadınlar bir tür "isyan içinde isyan" başlatırlar.

Jean Paul Sartre ve Daniel Cohn-Bendit bir panelde.

Sağlık Bakanı Simone Veil kürtajın serbest bırakılmasında önemli bir rol oynar.

yazar ve sanatçı kadınların da bulunduğu "ben de kürtaj yaptırdım" diyen "343'ler Bildirisi" *le Nouvel Observateur* dergisinde yayınlanır. Devlet ya yasayı bu kadınlara da uygulamalı ya da iptal etmelidir. Aynı yıl Gisele Halimi, Choisir (Seçim Hakkı) derneğini kurar ve 1972'de çok yankı uyandıran Bobigny Davası'nda, kürtaj yaptıran on altı yaşındaki genç kız, annesi ve kürtajı uygulayan kadın aleyhindeki davaya avukat olarak girer. Feminist kadınlar her gün mahkeme önünde eylem yaparlar, büyük gürültü kopar. Dava sırasında ünlü pek çok doktor, bilim insanı yasanın hayatın gerçek-

bakanı Simone Veil kabul ettirmeyi başarır. Hükümet kendi parlamento grubunu serbest bırakır, öte yandan sosyalist ve komünistler grup olarak lehte oy verirler. Böylece 68 hareketinin savunduğu, cins ilişkileri başta olmak üzere insanlar arasındaki ilişkileri özgürleştirme adına yapılan çok önemli bir devrim gerçekleşir. Simone Veil, her zamanki tevazuu içinde, asıl büyük devrimin birkaç yıl önce kabul edilen doğum kontrol araçlarından yararlanma hakkı olduğunu söylese de, 1974 yasası bir dönüm noktasıdır.

dınlar sayıca çok az oldukları gibi, teorisyen ve lider erkeklerin hegemonyasını kırabilecek güçleri yoktu. Tersine, bir "burjuva" ideolojisi olarak görülen "feminizmi" başta 68 hareketindeki kadınların kendileri eleştirip önemsizleştirdiler. Onun için, feminizm ancak 1980 darbesiyle siyasete, bu arada özellikle sol gruplara yasak ve baskı uygulandıktan sonra, lider konumda olmayan, onun için hapse düşmeyen genç kadınların geçmişlerine, hayatlarına, hareket içindeki konumlarına yeni bir gözle bakmaları sayesinde keşfedilebildi. Dar anlamda sol ideolojilerden kopuş pek de kolay olmadı ama hayat sonunda hükmünü icra etti.

ECE ZERMAN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Kızıl Dany lakaplı (saçları kızıldır) Daniel Cohn-Bendit, 1968'de 20 yaşındadır; Nanterre Üniversitesinde öğrenci olan bir Fransız/Almandır. 22 Mart hareketinin başını çeker. Sonradan Frankfurt Belediye Meclisi'nde Yeşil Parti sözcüsü olmuştur. Halen Avrupa Parlamentosu'nda Yeşillerin başkanıdır

2 Joschka Fischer, 1968'de 20 yaşındadır, İşçi sınıfı kökenlidir. Frankfurt'taki öğrenci eylemlerine katılır. Sonradan Schröder'in sosyal-demokrat/yeşil koalisyon hükümetinde dışişleri bakanı olmuştur.

CLAUDINE MONTEIL İLE SÖYLEŞİ

Sokaklardayık ama söz hakkımız yoktu

SÖYLEŞİ: ECE ZERMAN

Fransa'da 1968 hareketinin içinde aktif olarak yer almış bir kadın olarak, dönemin ortamını kadınlar açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

1968 Mayıs'ında, ben Daniel Cohn-Bendit'in çevresindeki az sayıda kadından biriydim. Kadınlar olarak sokaklara inmiş olsak da söz hakkımız yoktu. Oysa diyecek çok şeyimiz vardı. Örneğin bir önceki yıl, yani 1967'de doğum kontrol hapları sonunda yasallaşmıştı ama eğer reşit değilseniz, yani 21 yaşından küçükseniz hapları edinebilmeniz için ebeveynlerin yazılı izni gerekiyordu! Toplum hâlâ fazlasıyla ataerkildi. 1968 hareketinin üç önemli ismi Jacques Sauvageot, Alain Geismar et Daniel Cohn-Bendit'dir ve üçü de erkektir, radyolarda, gazetelerde kendilerini ifade edebilenler onlardı. 1968 Mayıs'ında hiçbir kadının söz hakkı yoktu. Örneğin Sartre bize destek çıkacak birkaç kelime söylemek üzere Sorbonne'a geldiğinde, Simone de Beauvoir konuşmak üzere çağırılmamıştı bile.

Kadınların birer birey olarak, daha da önemlisi "kadınlık" kimlikleriyle var olmaları ne ölçüde mümkündü?

Kadınların "kadınlık" kimlikleri'ni ifade etmeleri ve bu kimlikle özgürce yaşamaları kesinlikle olanaksızdı. Bir erkekle görüşebilmek için evlenmeleri gerekiyordu ve "evin reisi" erkekti. Kadın, alacağı her kararda kocasının iznini almak durumundaydı. Öte yandan -*grandes écoles* dahil- birçok kurum ve meslek kadınlara kapalıydı. Kadınların bağımsızlıklarına nihayet ulaşabilmelerini sağlayan, bizim 1970'lerde yürüttüğümüz ve 68 ruhundan esinlenmiş mücadelemiz oldu.

Türkiye solunda uzun zaman kadınların sorunlarının ayrıca dile getirilmesinin/feminist hareketin örgütlenmeleri böleceği düşüncesi ve endişesi hâkimdi. Aynı düşünce Fransa'da da mevcut muydu?

Kesinlikle, aynı zihniyet burada da vardı. Kadınları, kadınların kurtuluş mücadelesini temel alarak sürekli suçlu kılmaya çalışıyorlardı ama otoriter ve küçümseyici erkeklerin başında bulunduğu öğrenci hareketlerinin içinde yer alan kadınlar örgütlerden çekilmeye başladılar. İşte ancak o zaman öğrenci hareketi kadınları, yani militan işleri yürütenleri yitirmeye başlayınca, erkekler bizi biraz daha ciddiye almaya başladılar.

Size göre siyahların kurtuluş hareketinin feminist hareket üzerinde etkileri olduğunu söylemek mümkün mü?

Bunun özellikle Simone de Beauvoir *İkinci Cins*'i yazarken etkili olduğunu söyleyebilirim. Simone de Beauvoir *İkinci Cins*'i hazırlarken Amerika'da bulunmuş ve orada, Amerikalı yazar Richard Wright'la tanışmıştı. Amerika'daki siyahların gerçek durumları konusunda onun gözünü açan da Wright olmuştu. Daha sonraları Simone de Beauvoir buradan yola çıkarak Amerika'daki siyahlarla kadınların durumları arasında paralellikler kuracaktı. Elbette biz de kendimizi siyahların kurtuluş hareketinin destekçisi olarak görüyorduk. Bu hareket bize kendi durumumuzu değiştirmenin de mümkün olduğu umudunu veriyordu. Ancak aynı zamanda bu hareketin yürütücülerinin de -o zamanlar çok popüler olan Angela Davis'i saymazsak- hep erkekler olduğunun farkındaydık. Dolayısıyla siyahların mücadelesi bizde bir yandan saygı ve umut uyandırıyor, öte yandan hareket ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmaya çalışıyorduk; siyahların hareketinden daha ileriye gidebilmeliydik.

Simone de Beauvoir'dan devam edecek olursak, o ve kardeşi 1971 yılında *Le Nouvel Observateur*'de yayınlanan, 343 kadının kürtaj yaptırdıklarını ilan ettikleri "343 Kadının Manifestosu"nu imzalayanlardandı. Bu bildiri kürtajın yasallaşması özelinde ve kadın hakları genelinde çok ses getiren bir eylem olmuştu. Siz bu manifestoyu kadın hareketi içinde nereye koyuyorsunuz?

Ben bunun hareketin başlangıç noktası olarak görülebileceğini düşünüyorum. "Kürtaj" o zamanlar tabu olan bir kelimeydi ve Fransız toplumunda, eğitimli ve politize ailelerde bile asla ağza alınmazdı. Bildiri *le Nouvel Observateur*'de yayınlandığı gün, "kürtaj" sonunda telaffuz edilebilir bir kelimeye dönüşmüştü. Yasadışı ve çoğunlukla kötü şartlarda, acılı bir şekilde kürtaj yaptıran kadınların durumu "ihbar edilmiş" oldu ve Fransız toplumu bu konuda açık bir şekilde konuşmaya cesaret etti.

Bu ilk adım çok önemliydi, ancak yeterli değildi. Kürtaj karşıtı yasayı değiştirebilmemiz için beş yıl boyunca sürecek feminist mücadeleler gerekti. Bu arada, başka meselelere de "aldırıyorduk" özellikle ekonomik alanda çok daha fazla hak elde ettik ve aşama aşama diğer alanlardaki yasaları da kadınlar açısından iyileştirmeye çalıştık.

Tüm bu mücadelelerde 68'lerde oluşan ortamın etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz? Size 68 kadınlara ve kadın hareketine ne verdi?

68 kuşağı kadınlara çok şey verdi çünkü hemen ardından, 1970'ten 1975'e kadar en temel vatandaşlık haklarımızı kazanmak için mücadele ettik. Öncelikle, yalnızca kadın tarafından belirlenebilen, özgür, özel bir alana sahip olma talebimizi dile getirdik. Bu özgürlük ihtiyacını 1968'de ta derinlerden hissetmiştik!... 1968'den devraldığımız bir başka miras, dünyayı bir devrim olmasını beklemeden de dönüştürebileceğimiz fikriydi zira bir devrim olsa da kadın hakları açısından çok şey değiştirmeyecekti. Hepimiz 1968 Mayıs'ının birer sonucuyduk ve vakit kaybetmeden dünyayı dönüştürmek istiyorduk.

Claudine Monteil

Fransa'nın önde gelen kadın hakları aktivistlerinden olan Claudine Monteil, doktora çalışmasını 1984 yılında Simone de Beauvoir üstüne yaptı. 1968 Mayıs'ında, Paris'te öğrenci hareketleri sırasında Jean-Paul Sartre'la tanışan Monteil, daha sonra Simone de Beauvoir ile dostluk kurdu ve onunla beraber uzun yıllar kadın hareketi içinde yer aldı. Sartre, Beauvoir ve Fransa'da kadın hareketi üzerine çalışmaları bulunan Monteil'in *Özgürlük Aşıkları* (*Les amants de la liberté*) adlı kitabı Can Yayınları tarafından yayımlandı. Monteil, feminist hareketin önemli dönüm noktalarından olan ve 1971 yılında *Le Nouvel Observateur*'de yayınlanan "343 Kadının Manifestosu"nu da imzalayan kadınlardan biriydi.

İLKAY DEMİR İLE SÖYLEŞİ

GÖKYÜZÜNÜN YARISINI İSTEMEK

SÖYLEŞİ: FATİH TATARİ, ECE ZERMAN

68 Mayıs'ında Fransa'da öncelikle bir öğrenci hareketiyle başlayan sosyal hareketlenme kısa sürede kitleselleşti ve hem Fransa özelinde hem de dünya çapında bir direnişe önayak oldu. Türkiye'de 68 nasıl yaşandı? Sizce olan bitenin dünyadaki 68 hareketiyle nasıl bir ilişkisi vardı, farklılaştığı alanlar nelerdi?

Dünya 40 yıl önce de hayli küçülmüştü; haberler günü gününe alınıyor, fotoğraflar 1-2 gün gecikmeyle yayımlanıyordu. Vietnam savaşı birinci haberdi ve Vietnam halkı Amerika'ya direniyordu. Che Guevara Küba'daki iktidarı bırakmış, devrim yolculuğuna devam ettiği Güney Amerika'da yoksul köylüler arasında öldürülmüştü. Çin'de bir kültür devriminden söz ediliyordu. Dünyanın dört bir yanında 68'lerde genç olmuş insanlara sorun, ülkeler ve kıtalar arasındaki büyük farklılıklara karşın benzer süreçler yaşadıklarını göreceksiniz. Prototip olarak Fransa'yı almak da zorunlu değil; Güney Afrika, Şili ya da Filipinler de incelenebilir. Farklı ülkelerden "68'lilerle" konuşurken, yaşanan süreçlerden tartışılan alanlara, kullanılan araçlara kadar her alanda büyük benzerlikler olduğunu görmek beni hep şaşırtmıştır. Hiç tanımadığınız ülkelerin insanlarını dinlerken "benim öykümü anlatıyor" duygusunu yaşarsınız. Bunu bana da sık sık söylediler.

O yıllarda Türkiye'de gençlik rejimin "koruyucusu" sayılıyor, gerektiğinde kurtuluş savaşını devam ettirmeye çağrılıyor ve "dokuz köyden kovulsa da" misyonunu sürdürecek kurucu aydın olmaya hazırlanması isteniyordu. Bir başka deyişle, bizde zaten hayli önemli bir rol biçilmişti gençlere. Bu, 68 gençliğinin sırtında ağır bir yüktü. Oysa tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artık sanayi toplumunun üniversiteden beklentileri değişmişti. Köhnemiş üniversite bunlara cevap veremiyor, "kurucu aydın" misyonuyla "kalifiye emek" beklentisi arasında sıkışan gençler de giderek geriliyordu. Dünyadaki 68 ortamı bizde üniversite gençliğini bu gerilimi çok yoğun yaşarken yakaladı. Kendilerine biçilen rollerden bunalan gençler Nâzım Hikmet'in şiirleriyle ve sayıları az da olsa büyük ses getiren TİP hatipleriyle yepyeni bakışlara açıldılar ve hem kurucu misyondan hem de kalkınmacı teknisyenden hızla koptular. Bizdeki 68 gençliği dünyadaki yaşıtlarıyla işte bu koşullarda birleşti ve "kendi kaderini tayin edebileceğine" inanmak onun da ayırt edici özelliği oldu. Bana gerisi ayrıntı gibi geliyor. Artık kurucu misyon "devrimci misyona", kalifiye emek "emekçilerle birleşmeye" dönüşecekti.

İlkay Demir:

68 kuşağının önde gelen isimlerinden İlkay Demir TİP'in İstanbul'daki mitingiyle, siyasete ilgi duymaya başladı. İstanbul Üniversitesi işgaliyle, yaşamının çalkantılı dönemine 1968'de adım atan ve aktif rol alan Demir, İstanbul'a gelen 6. Filo'yu protesto eylemleri dahil pek çok öğrenci olayında ön sıralarda yer aldı. Demir, bu dönemde THKP-C'ye katıldı. İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılarak öldürülmesi olayında yakalandı. Çayan ve arkadaşlarıyla birlikte yargılanan Demir müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Demir, çeşitli cezaevlerinde sekiz yıl yattıktan sonra, 1979'da Yargıtay'ın kararı bozmasıyla serbest kaldı. Ancak 12 Eylül'den sonra Türkiye İşçi Köylü Partisi üyesi olduğu gerekçesiyle aranmaya başlanınca, Belçika'ya kaçtı. Burada, yarım bıraktığı tıp öğrenimini tamamlayan Demir, doktorluk yaptı. TCK'nin 141 ve 142. maddelerinin kaldırılmasıyla 1992'de Türkiye'ye döndü.

Bu "devrimci misyonu" sonuçları açısından değerlendirecek olursak, Batı'da 1968'in reformlarla sonuçlandığı, Türkiye'de ise bunun böyle olmadığı sık sık dile getirilir. Siz bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Gelişmiş kapitalist ülkelerde 68 reformlarla sonuçlandı. Bunun neden bizde mümkün olmadığı sık sık sorulur. Aslında bu soru Batı merkezli bir bakıştan kaynaklanıyor kanımca. Reformlar yalnızca bizde değil, Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da da mümkün olmadı. Bu rejimlerin hiçbirinde kapitalist Batı'nın özgüveni yoktu. Gençler anlamlı birçok reformu tartışıyorlardı elbette ama gençlerin heyecanı bırakın bu rejimleri, geleneksel sol partilere bile aşırı geliyordu. Kaldı ki Amerika'nın başını çektiği Batı ittifakı yoksul ülkelerdeki her türlü başkaldırıdan ürküyor, taleplerin ardında komünist bloğun parmağı olduğunu ileri sürüyordu. Nesnelliğiyle ünlü BBC'nin kısa dalga yayınlarındaki "Vietkong haberleri" bugün bile kulaklarımda. O yıllarda Türkiye'deki gençler de anlamlı pek çok reformu tartıştılar. Tıp öğrencileri olarak sağlıkta sosyalizasyon, koruyucu hekimlik, tam gün çalışma ve kamu tarafından eşdeğer ilaçların üretilmesi türünden taleplerle yürüttüğümüz mücadeleleri, bunların meclisteki ilaç şirketleri ve muayenehaneler lobisine çarpıp nasıl geri döndüğünü çok canlı hatırlıyorum. Batı ülkelerinde bu gibi talepler kapitalist sistem içinde reformlara dönüşürken, "gelişmekte olan ülkelerde" "hür teşebbüse karşı" patlamaya hazır bombalar sayılıyordu. Bizde o yıllarda gençliğin karşısında silahlı çeteleriyle Amerika, Türkeş, kontrgerilla vardı. O yıllarda darbeci cuntalar da manipülasyon peşindeydi ve gençlerin kendilerine örnek olarak sunulan teknisyen "Morrison Süleyman"dan çok "devrimci Mustafa

Kemal"e yakınlık duyduğu bir gerçek. Yine de bizde 68 sürecinde belirleyici olanın, kurucu misyonla kalifiye emek arasında sıkıştırılan gençlerin kendilerine biçilen rollere başkaldırarak dünyadaki devrimci dalgayla özdeşleşmesi, "işçiler ve köylülerle birlikte devrim" doğrultusuna yönelmesi olduğu kanısındayım. Türkiye'de bastırarak değil, kadın olarak var oldular. Bu dönemde özgül bir kadın hareketinin gelişmemesi, kadınların özgürleşme mücadelesi olmadığı anlamına gelmez. Ben Türkiye'de kentlerde ve köylerde kadınların en hızla özgürleştikleri yılların 70'li yıllar olduğunu, solculaşmanın pek çok genç kız için özgürleşmek anlamına ile kadınların özgürleşmesi arasındaki karmaşık ilişkiyi biraz ihmal ediyorlar gibi geliyor bana. Kadın ve sol siyaset konusunda bir başka gözlemimse, devrimci altüst oluş koşullarında, siyasette kadınların önünün her zaman daha açık olduğudur. Toplumsal değişim dalgasının yavaşladığı dönemlerde ise adeta bir Çin Seddi

Türkiye'de 68'de özgül bir kadın hareketi yoktu ve izleyen 70'li yıllarda da gelişmedi. Bunun nedenlerini mücadelenin sertleşmesinde, solcuların feminist harekete kuşkulu yaklaşmasında, Türkiye'nin tutucu yapısında ya da solun Batıcı orta sınıftan giderek geniş halk kitlelerine yayılmasında arayabilirsiniz. 80'lerde kadın hareketi solun ve halkın bastırılması ve elitist tartışmaların önünün açılmasının ardından gelişebildi.

kitlesel 68 eylemlerinin efsaneleşmediğine dikkatinizi çekmek isterim. Efsaneleşenler düzene başkaldırarak ölenlerdir. Efsaneleştirenler ise herkesten çok bu ülkenin işçileri ve köylüleridir. Türkiye'de 68, 70'li yılların muazzam toplumsal altüst oluşuna dönüşmüştür. Bu topraklarda 70'li yılların toplumsal uyanışını tartışmadan 68'i tartışmak yeni bir moda. Beni yalnızca ölen gençlerin "popüler kültür simgesine" dönüştürülmesi rahatsız etmiyor; asıl rahatsız edici olan, onları 70'li yıllarda kendi kaderlerini tayin etme umuduyla ayağa kalkan milyonlarca emekçiden koparak tartışma çabaları.

68 ve sonrasında Türkiye'deki birçok devrimci örgütlenmede aktif olarak yer aldınız. Bu politik oluşumlarda bir "kadın" olarak yer almayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkiye'de kadınlar 68'i nasıl yaşadı; "kadınlık" kimliğiyle var olmak ne ölçüde mümkündü?

Türkiye'de 68'de kadınlar da vardı. Bu kadınlar daha çok kent kökenli orta sınıf ailelerdendi. Yine de gelenekten önemli bir kopuş yaşadılar ve bu kolay olmadı. Acı çektiler. Sanılanın tersine hayli özgür kadınlardı, büyük bir özgüvenleri vardı ve bu süreçte kadınlıklarını geldiğini düşünüyorum. O dönemde geleneksel yapı çatırdarken, pek çok toplumsal tabu da yıkıldı bence ama bunun adı devrimcilikti. Erkek egemen düzen, geleneğe başkaldıran bu kadınlara çok çektirdi ama özgürleşme dalgası bütün topluma yayıldı.

68'in dünya kadın hareketine kattığı birçok şey oldu, sizce bu dönem Türkiye kadın hareketine nasıl bir miras bıraktı?

Türkiye'de 68'de özgül bir kadın hareketi yoktu ve izleyen 70'li yıllarda da gelişmedi. Bunun nedenlerini mücadelenin sertleşmesinde, solcuların feminist harekete kuşkulu yaklaşmasında, Türkiye'nin tutucu yapısında ya da solun Batıcı orta sınıftan giderek geniş halk kitlelerine yayılmasında arayabilirsiniz. 80'lerde kadın hareketi solun ve halkın bastırılması ve elitist tartışmaların önünün açılmasının ardından gelişebildi. Kimileri bu nedenle kadın hareketini eleştiriyor. Oysa sol kültürün ve halk kültürünün eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekir.

Ben kadınların bu dönemdeki özgürleşme mücadelelerine benzer bir sürecin, geçtiğimiz otuz yılda güneydoğuda yaşandığını düşünüyorum. Sosyal bilimciler sol

12 Mart döneminde iskele girişlerine, meydanlara asılan afişlerden biri.

Ahmet Akşit arşivi

dikiliyor kadınların önüne. Bu solda da böyle, sağda da, genel bir olgu. Geleneğin gücüyle bağlantılı. Kurumlar sarsılınca kadınlar gökyüzünün yarısını talep etmeye, erkekler de bunu kabullenmeye daha açık oluyor. Bir toplumda kadının yerini sosyal ve siyasal yaşamın durgunlaştığı yıllarda, kadın hareketinin gücünü ise toplumsal altüst oluş yıllarında ölçmekte yarar olabilir.

FATİH TATARİ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

24 EYLÜL 1864

ŞEHZADE MURAD EFENDİ

"Murad Efendi Hazretleri zekâsı ve inceliğiyle dikkat çekiyor. Türkçeyi ender görülen bir zarafetle konuştuğu gibi, Fransızcaya da aşina. Gayet asil görüntüsünün yanında karakterinin cömertliği methediliyor. Türkiye'de terakki fikrinin en şiddetli taraftarı kendisidir: Onun gözünde imparatorluğun nüfusu artık körü körüne efendilerine itaat eden köleler değil, haklara sahip insanlardır. Kendini Avrupalı bir prens olarak görüyor ve en büyük arzusu Avrupa'ya seyahat edebilmektir. Fakat şu anki nazırların hangisi padişaha böyle bir seyahati teklif edebilir?"

L'Illustration dergisinin 24 Eylül 1864 tarihli sayısının kapağı.

24 Eylül 1864 tarihli ve 1126 sayılı *L'Illustration* dergisinin kapağında, Sultan Abdülmecid'in en büyük oğlu Şehzade Murad Efendi'nin portresi ve kendisiyle ilgili bir makale yer almaktaydı. 22 Eylül 1840 günü doğmuş olan Murad Efendi, dergi'nin bu sayısının neşredildiği tarihte tam 24 yaşına gelmişti. Şehzade, babasının 1861'deki ölümü ve amcası Abdülaziz'in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı saltanatının veliahdı olmuştu. Gerçekten de Sultan Abdülaziz 1876'da tahttan indirildiğinde Murad Efendi V. Murad adıyla tahta oturacak ama geçirdiği ruhi bunalım neticesinde hüküm süremeyecek durumda olduğuna karar verilerek üç ay kadar sonra yerini kardeşi II. Abdülhamid'e bırakacak, 1904'teki ölümüne kadar Çırağan Sarayı'nda ailesi ve saray halkıyla birlikte hapis hayatı sürmek zorunda kalacaktı.

Makalenin yazıldığı tarihte Murad'ın trajik kaderi pek tabii olarak henüz belli değildi. Ancak veraset sistemini kendi oğlu Yusuf İzzeddin Efendi lehine değiştirmeye çalışan ve mütemadiyen yeğeninden şüphelenen Abdülaziz'in saltanatı boyunca Murad'ın şehzadeliği zor şartlarda, bir tür gözaltında sürmekteydi. *L'Illustration* dergisinde kendisinden meşru veliaht olarak bahsedilmesi ve zekâsıyla karakterinin methedilerek modern bir prens olarak tanıtılması bile amcasını çileden çıkarmaya, şüphelerini uyandırmaya yetecek nitelikteydi.

L'Illustration dergisinin "terakkiperver" tarzı ve Osmanlı modernleşmesini vurgulamaktaki özeni ise dönemin tipik bir yansımasıdır. Kırım Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yardımına koşan İngiltere ve Fransa, 1856'dan itibaren imparatorluk üzerinde fiili bir himaye sistemi oluşturarak ülkenin medeniyete doğru hızlı adımlarla ilerlemesini sağlamak için seferber olmuşlardı. Bu anlamda Şehzade Murad'ın Batı ve terakki âşığı bir prens olarak tanıtılması ve en büyük arzusunun (üç yıl sonra amcasıyla birlikte gerçekleştirebileceği) Avrupa seyahati oluşu Osmanlılara ilerisi için biçilen kaftan hakkında iyi bir fikir vermektedir.

Murad'ın bu eğilimleri ve özel hayatıyla ilgili verilen bazı detaylar ilgi çekicidir. Aslında birkaç sene sonra Murad'ın Cleanthi Scalieri adındaki üstadın girişimiyle masonluğa intisabı ve genel olarak kabul edilen Batı yanlısı tutumu bu tasvire epeyce uymaktadır. Derginin, şehzadenin erken gençliğinde "övgüye değer bulmadığı" hareketlerinin arkasında gizlenen ise, tabii ki Murad'ın Kapolyon/Capoleone adındaki doktorunun kötü nüfuzunun altında kalması ve aşırı içki merakıyla onun yüzünden tanışmasıdır.

MURAD EFENDİ HAZRETLERİ

Avrupa'nın başlıca kraliyet ailelerine mensup prenslerin sıkça tanık olduğumuz seyahatleri, Osmanlı şehzadelerinin kımıldamama alışkanlıklarıyla ilginç bir zıtlık yaratmaktadır. Aslında bu prensler artık eskisi gibi bir hapis hayatı yaşamak zorunda değiller ama kendilerine verilmiş olan serbestiye gerçekten özgürlük demek de mümkün değil. Hareket serbestileri genellikle padişahın sarayından payitahtın yakınlarındaki bir köşke gidebilmekle sınırlı kalıyor. Üstelik maiyetlerinde kimlerin olacağına da kendileri karar veremiyorlar. Bundan dolayı genellikle iyi olan tabiatları, kendilerine lala veya nedim olarak tayin edilen kişilerin temasıyla bozulup yozlaşabilmektedir. Bu sistem sayesinde de tahta çıktıklarında ne eğitim ne de tecrübe sahibi oluyorlar; kendi ülkelerinin ya da Avrupa'nın meselelerinden haberdar olmayınca da hükümdarın şanıyla halkın saadetini kendi hırslarına feda eden ahlaksız dalkavukların oyununa geliyorlar.

Osmanlı şehzadelerinin hapsedilmesine, hatta bazen de daha kötü bir kadere kurban edilmesine Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlandı. Bundan dolayı da Türk tarihçileri imparatorluğun gerilemesini bu hükümdarın saltanatından başlatırlar. En meşhur padişahlar özgürlük içinde yaşamış, birçoğu da tahta çıkmadan önce vilayetlerin idaresinde önemli görevlerde bulunmuşlardır; devletin başına geçmeden önce yararlı bir çıraklık dönemiydi bu.

Ülkelerinin bir bakıma dünyadan kopuk yaşadığı bir dönemde şehzadelerin eğitim almaları gerekli idiyse, Türkiye'nin artık siyasi, mali ve ticari açıdan Avrupa'ya sıkı sıkıya bağlandığı günümüzde bu eğitim daha da önem kazanmaktadır. Osmanlı tahtının veliahdı Şehzade Murad Efendi işte bunu mükemmelen anlamış olduğunu göstermiştir.

Bu şehzade yirmi dört yaşındadır. Gençliğinin ilk zamanlarına fazla övgü ayıracak değiliz, bu dönemde zamanını çok daha iyi kullanabilirdi. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki, maiyetindeki insanları seçmekte hiçbir zaman hür olmamıştır. Zaten önünde ne gibi örnekler mevcuttu ki? Üsttekilerde israf ve debdebe, alttakilerde har vurup harman savurma.

S. A. MURAD-EFFENDI, HERITIER PRÉSOMPTIF DU TRONE OTTOMAN.

Osmanlı tahtının veliahdı Murad Efendi Hazretleri.

Genç şehzade artık bugün aklı başında bir adam. Kendisini eğitiyor ve doğumundan dolayı üstlenmesi gerekecek olan yüksek makama layık olmak için gayret sarf ediyor.

Murad Efendi Hazretleri zekâsı ve inceliğiyle dikkat çekiyor. Türkçeyi ender görülen bir zarafetle konuştuğu gibi, Fransızcaya da aşina. Gayet asil görüntüsünün yanında karakterinin cömertliği methediliyor. Türkiye'de terakki fikrinin en şiddetli taraftarı kendisidir; onun gözünde imparatorluğun nüfusu artık körü körüne efendilerine itaat eden köleler değil, haklara sahip insanlardır. Kendisini Avrupalı bir prens olarak görüyor ve en büyük arzusu Avrupa'ya seyahat edebilmektir. Fakat şu anki nazırların hangisi padişaha böyle bir seyahati teklif edebilir?

Şehzadelerin hareket serbestileri padişahın sarayından yakınlarında bir köşke gidebilmekle sınırlı kalıyor. Maiyetlerinde kimlerin olacağına da kendileri karar veremiyorlar.

H. Marand

İLAN-I HÜRRİYET DOLAYISIYLA

1908 KARİKATÜRLERİ

KALEM DERGİSİ
SAYI 27, S. 9
YAYINLANDIĞI TARİH: 19 ŞUBAT 1324 (4 MART 1909)

Karikatürün alt yazısı:

- Bakın hayvanatı nasıl alıştırırım. Hayatımda daha ne hayvanları terbiye ettim. Siz yalnız bana bırakın...

Karikatürist: Cemil Cem

Karikatürde, ayakta duran kişi Rus Çarı II. Nikola'dır. Önünde diz çöken ise Bulgar Çarı Ferdinant'tır. Bu çok ağır hakaret içeren karikatür, o günlerde Osmanlı Devleti ile sürtüşmede olan ve bir vesile bulup tam bağımsızlığını kazanma yoluna giden Bulgar Çarı'nı isterse Rus Çarı'nın yola getireceğini belirtmektedir.

KALEM DERGİSİ
SAYI 24, S. 9
YAYINLANDIĞI TARİH: 29 KANUN-U SÂNİ 1324 (11 ŞUBAT 1909)

Karikatürün alt yazısı:

- Bâdema (bundan sonra) muhakemede sadrazam başı üzerine yemin edilmesini talep ederim.

Karikatürist: Cemil Cem

Karikatürdeki kişi İttihad Terakki'nin sözcüsü olan *Tanin* gazetesinin başyazarı ve İttihad Terakki'nin en nüfuzlu üyelerinden Hüseyin Cahit (Yalçın 1874-1957) Bey'dir. Basın yaşamında polemikleriyle tanınacak olan Hüseyin Cahit Bey, Kamil Paşa'nın sadrazamlıktan düşmesiyle sonuçlanacak sansürü veren ve Kamil Paşa'yı en sert şekilde eleştiren kişiydi.

KALEM DERGİSİ
SAYI 24, S. 8
YAYINLANDIĞI TARİH: 29 KANUN-U SÂNİ 1324 (11 ŞUBAT 1909)

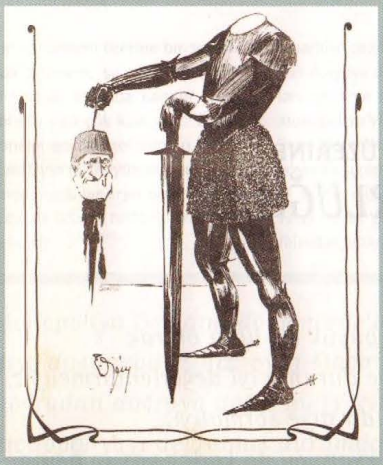
Karikatürün üstündeki yazı: Roma Sefir-i kebiri Hakkı Bey'e

Karikatürün altındaki yazı:

- Gadi çıkıyor!

Karikatürist: Lui Sin

Karikatürde, o günlerde gündeme gelen yeni basın yasası eleştirilmekte ve Abdülhamid dönemi sansürünün yeniden canlanacağı korkusu işlenmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tam bağımsız olan basın için bu kanunla bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Tabutun üstünde "Sansür" yazmaktadır. Karikatürün sağ tarafında, elinde kılıç tutan kişi o günlerin Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'dır (1855-1921). Kılıcın üzerinde, "Matbuat Kanunu" yazmaktadır. Karikatür, basın özgürlüğünden yana olan eski Dahiliye Nazırı, dönemin Roma Büyükelçisi İbrahim Hakkı Bey'e ithaf edilmiştir.

KALEM
DERGİSİ
SAYI 25, S. 1
YAYINLANDIĞI
TARİH: 5 ŞUBAT 1324
(18 ŞUBAT 1909)

Karikatürün alt yazısı yoktur.
Karikatürist: Cemil Cem
Karikatür, Kamil Paşa'nın meclis tarafından sadrazamlıktan düşürülmesinden sonra yayınlanmıştır. Celladın başı çizilmemiştir.

KARAGÖZ
SAYI 38
YAYINLANDIĞI TARİH:
20 TEŞRİN-İ SANİ
1324 (3 KANUN-İ
EVVEL 1908)

Karikatürün üstündeki yazı:

Devr-i İstibdadaki Bazı Ümmi Alay Beylerinin Mektebi

Karikatürün altındaki yazı:

Karagöz - Kalk bakalım boyalı bıyık... Bu nedir?...

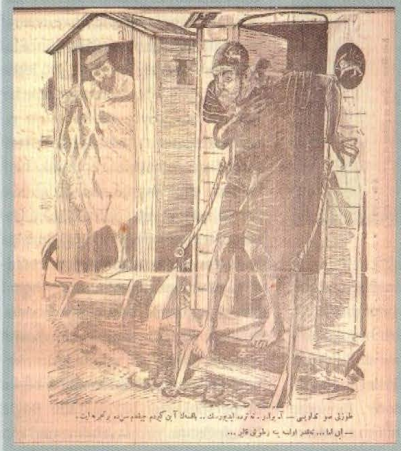
Şakird- Mertek...

Hacivad - Bilemedi Karagöz...

Falakayı indirmiri mi?

Karagöz - Sus sus... Bu biraz yaklaştı. Yanındaki demiri (b) yi gördü de kızgın dediydi.

"Elifi görse mertek sanır" atasözünden yola çıkarak, II. Abdülhamid dönemindeki "alaylı" subayların cahilliği eleştirilmektedir. Karagöz'ün elindeki, Osmanlı alfabesinin ilk harfi olan "elif" harfidir. Elif harfinin mertek denen dört köşeli keresteye, Osmanlıcadaki b harfinin ise kazana benzetilmesi alay konusu edilmektedir.

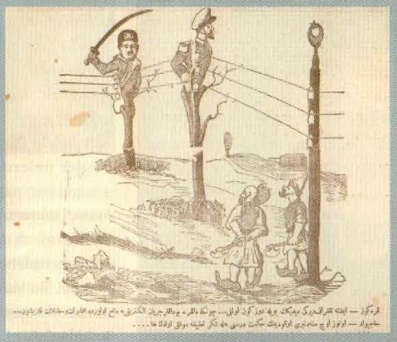
KARAGÖZ
SAYI 4, S. 4
YAYINLANDIĞI TARİH:
7 AĞUSTOS 1324
(20 AĞUSTOS 1908)

Tuzlu Su Tedavisi

- Ah birader ne terəddüt ediyorsun baksana, ben girdim sen de bir tecrübe et.

- İyi ama... ne kadar olsa yine rutubeti kalır.

İran Şahı'nın altındaki suyun içinde "Meclis-i Milli", Rus Çarı'nın ayağının altındaki suyun içinde de "Duma" yazısı okunmaktadır. Karikatürde İran ve Rusya'da parlamento olmamasına işaret edilmekte, bir anlamda "hava atılmaktadır."

KARAGÖZ
SAYI 5, S. 4
YAYINLANDIĞI TARİH:
11 AĞUSTOS 1324
(24 AĞUSTOS 1908)

Karagöz - İşte telgraf direği dedikleri böyle düzgün olmalı... Çünkü dallar, budaklar cereyan-ı elektrikiye mani olur da muhaberat ve muamelat karışır...

Hacivad - Otuz üç senedən beri okuduğun hikmet dersini hele şükür tatbike muvaffak olduk ha...

Bu karikatürde de İran ve Rusya'daki otoriter rejimler eleştirilmekle birlikte, Osmanlı'daki Meşrutiyetin yeniden kurulması ve II. Abdülhamid'in devreden çıkarılması dolaylı olarak dile getirilmektedir.

SURAIYA FAROQHI İLE SON KİTABI ÜZERİNE

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE ETRAFINDAKİ DÜNYA

1770'lerde Ahmed Resmi Hint Okyanusu girişimini büyük bir hata olarak değerlendiriyor. Diyor ki: Bir olaya girişmeden önce durumu iyi değerlendirmeliyiz, yapılacak harcamaya göre elimizde kaynak var mıdır diye sormalıyız. Anlaşılan 16. yüzyılda Osmanlıların elinde, Hint Okyanusu'na kadar yayılmasına izin verecek kaynak yokmuş. Ahmed Resmi'ye göre bu çaba boşuna harcanmıştır. Bu, Kanuni dönemindeki hâkim görüşün tam tersidir. Ahmed Resmi olaylara başka bir perspektiften bakmaktadır. Bu değişimi yakalayabilmemiz için uzun bir dönemi ele almamız gerekir.

SÖYLEŞİ: AHMET AKŞİT

Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya ve 200 yılı aşkın bir dönem hakkında kitap yazmakla çok geniş bir coğrafyaya, çok farklı ilişkilere ve oldukça uzun bir zaman dilimine nüfuz etmeyi göze almışsınız demektir. Sizi böyle bir çalışmaya iten sebepler nelerdi?

Kitap, biliyorsunuz İngilizce olarak kaleme alındı. Yurtdışında belirli bir konuyla ilgilenen belirli bir okur kitlesi var. Bu kitlenin önemli bir kısmı uzman olmayan ama iyi eğitim almış insanlardan oluşmaktadır. Bir kitap oluştururken bu insanların okumasına uygun bir yayın olmasına dikkat edersiniz, geniş zaman dilimi biraz bu durumdan kaynaklanmaktadır. Yani uzman eğilimi olarak genellikle yüz yıl gibi daha kısa bir dönemi tercih edersiniz ama eğer bu ürünü bir yerde pazarlamak istiyorsanız, daha uzun bir dönemi çalışmak gerekebilir ama bu çok tali, çok teknik bir neden.

İkinci neden daha ciddidir diyelim, zira burada uzun vadeli gelişimleri ele almaktayız. Diyelim Kanuni döneminde büyük bir gayret ve masraf ile Hint Okyanusu'na girilir, sonra bu iş sürüncemede kalır ve 1770'lerde Ahmed Resmi bu girişim büyük bir hataydı der. Diyor ki: Bir olaya girişmeden önce durumu iyi değerlendirmeliyiz, elimizde yapılacak harcamaya göre kaynak var mıdır diye sormalıyız. Anlaşılan 16. yüzyılda Osmanlıların elinde Hint Okyanusu'na kadar yayılmasına izin verecek maddi kaynağı yokmuş. O zaman Ahmed Resmi'ye göre bu boşuna bir çabadır. Bu ise Kanuni döneminde hâkim olan görüşe taban tabana zıttır: Ahmed Resmi olaylara tamamen başka bir perspektiften bakmaktadır. Böyle bir değişimi yakalayabilmemiz için muhakkak uzun bir dönemi ele almamız gerekir.

Bu durumda biri içerikle, biri kitabın yayınlanmasıyla ilgili bu iki sebep üst üste gelince uzun dönemi ele almaya karar verdim. Ayrıca genellikle bu dönem üzerinde araştırma yapmışımdır. Sentez mahiyetinde bir şey yazdığınızda, daha önce monografik olarak çalıştığınız dönemi tercih edersiniz. Ben Tanzimat ve

sonrası dönem üzerine bir şey yazmak istemem, şu veya bu nedenle yazmak zorunda kalsam da söz konusu yazı çok kısa olur. Zira bu dönemi ancak literatürden tanıyorum. Oysa 16-18. yüzyıllar arası üzerinde belirli bir arşiv birikimim var. Bunu da üçüncü neden olarak düşünebiliriz.

timarlılar pekâlâ yapmışlar. Doğrudan doğruya değil, bu iş için adamları var ama sonunda timar sahibi *monopoliya*'yı devralmış durumda. Yani Macaristan'da, belirli süreler boyunca şarap yapan köylerde sipahi *monopoliya* sahibidir. Kendisine vergi olarak gelen şıra adamları tarafından pazarlanmaktadır.

dönemden sonra devre dışı bırakılmıştır. İnalcık'ın da belirttiği gibi, paralı asker modeli uygulanmaya başlanmıştır.

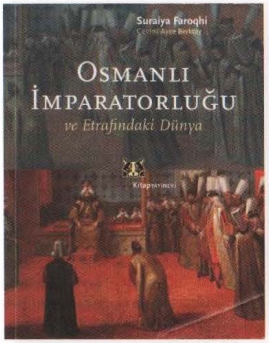
Taşrada mahalli aileler çıkınca, Ariel Salzmann'ın da gösterdiği gibi merkez bunları malikâne sistemiyle kendine bağlamıştır. Sonuç olarak büyük

Monopoliya Osmanlı döneminde de vardır. Bir Müslüman şarap ticareti yapamaz diye düşünebilirsiniz, oysa Macaristan'daki timarlılar pekâlâ yapmışlardır. Doğrudan doğruya değil, bu iş için adamları var ama sonunda timar sahibi monopoliyayı devralmış durumda. Yani Macaristan'da, belirli süreler boyunca şarap yapan köylerde sipahi monopoliya sahibidir. Kendisine vergi olarak gelen şıra adamları tarafından pazarlanmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde Osmanlı idaresinin bütünselliğini koruma kabiliyetine ve Osmanlı yönetici sınıfının da örgütsel ve yönetsel kabiliyetine özel bir vurgu yapıyorsunuz. Bütünselliğin ve yönetsel kabiliyetin bu kadar uzun süre devam edebilmesini nasıl açıklıyorsunuz?

Bu bir ölçüde yönetimin esnekliğiyle ilgilidir. Tarihçiler yorumlarında belirli dönemlerde, belirli faktörler üzerinde durmayı tercih eder. Bugün söylediklerimiz hiç şüphesiz 2000'li yılların bir ürünüdür. Kitap da en nihayet 2000'li yılların ürünüdür. Yani diyelim Osmanlılar her an her yerde aynı şeyi uygulamamışlar, gayet pragmatik olarak, var olan koşullara uyum sağlamanın yollarını aramışlardır.

Bu bazen ilginç boyutlara ulaşır. Diyelim Macaristan Krallığı'ndan bir şey devralmışlar. Bunun adı monopoliya. Monopoliya ise şu demek: Şarap yapan köylerde belirli bir süre boyunca sadece senyörün kendisi şarap satabiliyormuş. Köylüler şaraplarını senyör işini bitirene kadar bekletmek zorunda kalırmış. Şimdi bakıyorsunuz *monopoliya* Osmanlı döneminde de var. Bu mümkün değil, bir Müslüman şarap ticareti yapamaz diyebilirsiniz. Oysa oradaki

Bu demek ki Macaristan'daki koşulları çok değiştirmeden oradaki gelenek ve görenekleri devam ettirmişlerdir. Tabii ki bu durumda Macaristan'daki Osmanlı idaresi ile Irak'taki Osmanlı idaresi bir değil ve böylece dönemin, zamanın, yörenin şartlarına, görenek lerine göre değişik uygulamalara girişebilmeleri bence bir kuvvet kaynağıdır. Değişen durumlara uyum sağlayabilmişlerdir. Örneğin 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ademi merkeziyet (desantralizasyon) gelince, bu ayan takımını merkeze bağlamasını becermişler. Gerçi kâğıt üzerinde söylenenler başka, biz Kanuni dönemindeki timar sistemini yeniden yaşatmalıyız, diye bir söylem var. Oysa fiiliyatta böyle bir şey yoktur. Timar sahipleri belirli bir mültezim -başka bir deyişle derebeylerinin- çok azı kendi başına devlet kurmaya kalkışmış. Neden? Çünkü devlet kurmaya kalkışırsa malikâne haklarını kaybedecektir. Ayrıca hiçbir yörede bir tek ayan yoktur, her zaman rakipleri var ve eğer kendisi devlet kurmaya kalkışırsa rakipleri de malikâne hakkını kaybedecek ve bu nedenle böyle bir şeye kalkışacak olan kişi kendi bölgesinde çok sayıda muhalifle karşı karşıya gelecektir. Bana sorarsanız döneme ve şartlara zamanında uyum sağlayabilme eğilimi Osmanlı'nın başarısında çok büyük bir rol oynamıştır.

İkinci bir faktör daha var, bürokrasinin kuvvetli olması. Osmanlı İmparatorluğu özellikle 17. yüzyıldan sonra padişah tarafından yönetilmiyor. Padişah çocuk olabilir veya aklı yerinde olmayabilir ama Osmanlı İmparatorluğu böyle padişahlar varken dahi ayakta kalabilmektedir. Zira bir çeşit oligarşi türemiş ve bunun elinde kuvvetli bir bürokrasi var. Bunlar işleri yazıya dökme alışkanlığına sahip ve bu bürokrasi ademi merkeziyeti de dengelemiştir. 18. yüzyılın ortasında kalemlerin sayısındaki büyük artış tesadüf değildir. Uzunçarşılı'ya baktığınızda veya arşive gidip ilgili seksiyonları incelediğinizde kalemlerde bir patlama, yazışmalarda ise

Suraiya Faroqhi, 2007 kış ve 2008 yaz akademik yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi tarih bölümünde ders veriyor (yan sayfa).

Kasımpaşa'da donama tersanesi, 1784-1800.

Gravür, Antoine-Ignace Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*.

büyük bir artış olduğunu görürsünüz ve bana sorarsanız bu bürokratik faaliyet ademi merkeziyeti bir miktar dengeliyor. Sonuç olarak orada merkeziyetçilik ile ademi merkeziyet arasında belirli bir denge kurulmuştur, bu da uzun vadedeki devamlılığın en önemli koşuludur.

Bürokrasinin büyümesi Osmanlı'nın iç işleyişinden kaynaklanır diyorsunuz değil mi?

Evet, Tazimattan çok önce. Osmanlı bürokrasisi aslında iyi zamanlarda da kötü zamanlarda da sürekli olarak büyümeye devam etmiştir. Kazaların büyüklüğüne baktığınızda, bunların sürekli küçülme eğiliminde olduğunu görürsünüz. Bu nedenle küçük yerlerde genellikle çok eski kadı sicili yoktur. Demek ki kadıların sayısı artmıştır ve mali idarenin çok büyük bir bölümü kadının elinde olduğuna göre, kadının etkinliği artmıştır.

Bürokrasi 16. yy ortalarında müthiş artmış ve Cornell Fleischer'in de gösterdiği gibi malî bürokrasi daha önce çok ufakken, Kanuni'nin son döneminde gelişmeye başlamıştır. Bu insanlar elimizdeki dokümantasyonu oluşturmuşlardır. Bu nedenle 16. yüzyılın ikinci yarısına ait dokümantasyon eskisine nazaran çok daha fazladır; orada başlamıştır bu gelişim. 17. yy çok iyi bilinmiyor bu açıdan ama 18. yüzyılın ortasında yine böyle bir patlama ve parlama vardır. Bir örnek verelim, bildiğimiz Mühime defterleri 16. yüzyıl ortalarında başlamıştır, şikâyet defterleri ise 1650'lerde başlar. Bazı eyaletlerde 1720-30'larda başlayan Vilayet Ahkâm defterleri ise vilayetlerin çoğunda 1750'lerde çıkmaya başlıyor. Vilayet Ahkâm defterleri sadece bir vilayetin dokümanlarını içerdiği halde, bir iki yılda birer defter dolar. Çok büyük olmayan bir vilayetin defteri bile iki yılda rahatlıkla dolar. İstanbul Belediyesi'nin yayınladığı bir dizi var, 10 cilt. Bu dizi sadece İstanbul Ahkâm defterlerindeki fermanlardan oluşmaktadır. En eskileri 1750'lere aittir. Daha öncesi için böyle bir yığılma söz konusu değilken, 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekten dağlar kadar yazışma vardır. Salih Aynural'ın kitabını okuduğunuzda dokümantasyonun 1800 civarında ne kadar bol olduğunu görürsünüz ve tekrarlayalım, bunun altında yatan gelişkin bürokrasi, Osmanlı Imparatorluğu'nun uzun süre ayakta kalmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Yeniçeriler için bile çoğu zaman gaza malının değil, ulufe veya ticari kazancın önemli olduğunu söylüyorsunuz. Buna karşılık savaş alanlarında fiilen yer almayan Osmanlı toplumunun büyük kısmı için gaza malının uyandırdığı toplumsal çağrışımı vurgulayıp Viyana, Venedik veya Roma alınabilseydi her şeyin farklı olabileceğini söylüyorsunuz. Nasıl farklı olabilirdi?

Çünkü Viyana, Venedik veya Roma gibi kentler çok zengindir. Macaristan'da, biliyorsunuz çok fazla kazı yapılmıştır; bu kazılardan, oradaki Osmanlı askerlerinin de hayli sefil bir hayat yaşadıkları ortaya çıkar. Küçük lükslere bakalım, İznik tabakları vs. Bunlar da ancak subay derecesinde olanlarda bulunmaktadır. Ayrıca Macaristan kilisesinin zenginlikleri de Osmanlıların eline geçmemiştir. Bugün Esztergom'a gittiğimizde, oradaki müzede Rönesans ve Gotik dönemine ait muhteşem altın ve gümüş parçaları görürüz. Ortaçağda Macaristan'da altın ve gümüş madeni varmış, Esztergom başpiskoposu da kaçarken bundan payına düşeni yanına almış olmalıdır.

Bu yetmezmiş gibi, Osmanlılar tam da bu altın ve gümüş madenleri verimli liğini yitirdiği zaman gelmişler Macaristan'a. Bana sorarsanız, kazı sonuçlarına baktığınızda Osmanlı Macaristan'ında zenginleşmek kolay olmamıştır. Oysa Venedik zengin, Viyana da küçük olmakla birlikte zengindir. Oralarda elle tutulur bir gaza malı olabilirdi. Oysa Macaristan'da pek öyle bir zenginlik yoktur. Evliya Çelebi, Osmanlı-Habsburg sınırını geçtiğinde gördüğü kasabaların zenginliğini anlatır, bunlar kısmen de hayal ürünüdür. Bazı yerleşimleri kafadan uydurmuş olabilir ama söylemek istediği şey yanlış değildir: Avusturya'ya geçtiğinde çok daha verimli bir arazide bulunduğu bir

gerçektir. Onun için Viyana'yı böylesine bir zenginlik olarak anlatmıştır.

İnalcık, zamanında çok önemli bir konuya parmak basmıştır; tarıma dayalı bir toplumda zenginlik, eninde sonunda yağmura ve araziden elde edilebilen ürüne bağlıdır. Bana sorarsanız bunda büyük bir doğruluk payı var. Yarı kurak bölgelerle karşılaştırdığınız takdirde, İtalya'da gerçekten çok daha büyük bir birikim söz konusu. Başka bir örnek verelim; Bavyera'da orta karar bir prenslik varmış, üstelik en azından 17. yüzyılda oldukça fakir bir bölgeymiş. Hatta zamanın prensi Bavyera'da kalmak istememiş, Fransa kralı XIV. Louis'nin Belçika valisi olmak için can atmıştır. Ancak XIV. Louis Belçika'yı elde edemediği için bu hedef gerçekleşememiş ve prensimiz Münih'e dönmek zorunda kalmıştır. Böyle bir isteksizliğe ve prensliğin daha sonraki savaşlarda uğradığı büyük kayıplara rağmen, başkenti olan Münih'te 17. ve 18. yüzyıllarda yapılmış görkemli birtakım saraylar, içlerindeki süslerle birlikte halen mevcuttur. Başka örnekler de verilebilir, fakat sonuç hep aynı; tarım daha verimli olduğundan, oralarda mali birikim yapılması daha kolaydır. Bu birikim Osmanlı'nın eline geçseydi hiç şüphesiz daha farklı bir gelişim olabilirdi.

Gayrimüslim Osmanlı tacirlerinin yabancı tacirlerle ilişkilerinde hem ortak hem de rakip olmalarını biraz açar mısınız?

Bu ikilemi ben keşfetmedim. Bu bilgi bana özellikle Elena Frangakis-Syrett'in İzmir çalışmalarından gelmiştir. Şöyle diyelim, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren yabancı tüccar arasında Fransızlar hâkimdi. Oysa Fransız kralı sık sık savaşlara katılmıştı ve Fransa'nın İngilizlerle rekabet edebilen bir donanma gücü yoktu. Bu durumda Fransa kralı kendi tüccarını koruyamaz, koruyamadığı için de çok sayıda rakibi çıkmıştır. Daha önce Fransızlar için aracılık yapan yerli tüccarlar, bu durumda kendi hesaplarına ticaret yapmaya başlamıştır. Bunların başını Rumlar çekmektedir.

Osmanlı'da merkez, uzak bir vilayet için "şu politikayı uyguluyorum" demek zorunda değildir. Bu da esnekliğin bir parçasıdır.

Üçüncü bölümde İnalcık'ın, fethedilen topraklardaki seçkinler yeni rejimde yer almayı kabul ederlerse Osmanlı'nın buraya vali atadığı, böylece yerli aristokrasinin tarafsızlaştırılıp Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesinin önünün açıldığı şeklindeki görüşünü aktarıyorsunuz. Ama belirttiğiniz gibi İnalcık'ın bu görüşü her bölge için geçerli değildir. Osmanlı bu politikayı hangi koşullarda uygula(ya)mıyor?

Çok genel bir cevap vermek güçtür. Mahallî şartlar rol oynuyor. En çarpıcı örnek Suriye'dir, Osmanlılar için her açıdan çok önemli olan bir bölge. Lübnanlı tarihçi Abu-Husayn'ın kitabına baktığınızda, Osmanlı fethinden aşağı yukarı bir yüzyıl sonra, orada halen bu mahallî kodaman diyebileceğimiz eşrafla iş yapıldığını görürsünüz ve hac kervanının komutanları (*emir ül-hac*'lar) bu gruptan seçilmektedir. Başka bir deyişle, merkezileşmenin henüz çok başındayız. Bu adamların bazılarının, küçük kale diyebileceğimiz müstahkem mekânları var, hatta aralarında savaşabilmektedirler. Bu durum kimi zaman Mühime defterlerine de yansımıştır. Abu-Husayn da zaten Mühime defterlerinden hareketle çalışmıştır. Ancak orada Fahreddin Ma'an isyanından sonra belirli bir merkezileşmeye gidilir. Yani sonuç olarak ademi merkeziyet diyeceğimiz bu durum bir asır boyunca devam etmiştir. Oysa 18. yüzyılda Şam'da 'Azm hanedanı gibi mahallî ailelerin tekrar gündeme geldiğini görüyoruz. Demek ki konu ettiğimiz merkezileşme dönemi Suriye'de çok kısa sürmüştür, 80 yıldan fazla değildir.

Bana sorarsanız entegrasyonun hızlı veya yavaş ilerlemesi biraz da Osmanlıların başka büyük imparatorluklarla karşı karşıya gelmesinin bir sonucu olmuş olabilir. Diyelim ortaçağ sonlarında Balkanlar'da irili ufaklı birçok prenslik var. Bizans da onlardan bir tanesi çünkü o dönemde artık imparatorluk sayılmaz, ufacıktır. Oysa Macar Krallığı orta büyüklükte bir krallık ve Osmanlılar bunu da ortadan kaldırdıktan sonra Habsburg hanedanıyla karşı karşıya gelir. Habsburglu hükümdarların elinde Avusturya ve Alsace toprakları var ama genellikle Kutsal Roma-Cermen İmparatoru olarak da seçildikleri için, seferber edebilecekleri daha geniş kaynakları var. Bir de Şarlken varis olarak İspanya'yı da ele geçirdiği için bu hanedanın emrinde büyük bir imparatorluk var, o zaman tabii ki oyunun kuralları değişmektedir. Macar soyluları Osmanlı tarafını tutabilir, Habsburg tarafını tutabilir, ikisinin arasında yer değiştirebilir...

Osmanlılar böyle bir imparatorlukla karşı karşıya gelince, İnalcık'ın yarattığı model bir ölçüde geçerliliğini yitirir; fetihten kısa süre sonra Macaristan'ın ortasında doğrudan doğruya merkeze bağlı bir vilayet kurulmuştur, Budin vilayeti. Başka bir deyişle, Osmanlı tarafını tutan Zapolya adlı mahallî prensin yıldızı çabuk sönmüştür. Öte yandan Transilvanya'da, Osmanlıların Erdel dedikleri bağımlı bir prenslik kurulur ve o bölge hiçbir zaman eyalet/vilayet olmamıştır. Erdel 1699 yılında tümüyle elden çıkana kadar yerel prensler tarafından yönetilen bir prenslik olarak kalmıştır.

Onun için bana sorarsanız, bu süreklilik veya kısa ömür sınırdaki tali durumlarla ilgilidir, genel bir kuraldan söz edemeyiz.

Başka bir örnek verelim ve Safavi sınırını ele alalım. Orada doğal şartlar ve merkezden uzaklık etkisini göstermektedir. Doğu Anadolu'da doğal koşullar merkeziyetçiliğe elverişli değildir. Bu nedenle 19. yüzyıldan önce bölgedeki yerel beyleri ortadan kaldırmak gibi bir teşebbüs pek yoktur. İran'la savaş olunca, Sünni oldukları için bunlar Osmanlı'ya asker gönderirler. İstanbul'da ise "göndermeye devam etsinler" gibi bir politika var. Büyük bir olay olmadıkça merkezi hükümet bu beyliklerin iç işlerine fazla karışmaz. Bana sorarsanız, bu yörede arazinin çok verimli olmaması da ademi merkeziyetçi politikanın benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yani daha fazla müdahale ile elimize ne geçecek diye düşünmüş olabilirler.

Sonuç olarak "İnalcık modelinin" geçerli olup olmamasında çeşitli faktörler rol oynamış olabilir. Şam söz konusu olduğunda, hac olayı doğru dürüst yürüdüğü ve isyan çıkmadığı sürece "böyle devam etsin" türünden bir politika bu. Kuzey ve doğu sınırlarında ise Habsburg ve Safavi gibi geniş arazilere hükmeden imparatorluklarla karşı karşıya gelinmesi, mahallî ilişkilerde güvenilebilecek adamların varlığı veya yokluğu rol oynamış olmalıdır. Bu da esnekliğin bir parçasıdır; merkez, prensip olarak "şu politikayı uyguluyorum" demek zorunda değildir. Mahallî şartlar az çok idare edilebildiği sürece mevcut koşullar sürer.

Habsburg İmparatoru II. Rudolf'un Sadrazam Sinan Paşa'ya armağan olarak hazırlattığı miğfer ve zırh. 1590 dolayları Augsburg.

Viyana Sanat Tarihi Müzesi.

Sonuç olarak Fransız tüccarın rakibi olan Rum tüccarına dönelim; bunlar taşımacılıkta Fransızlarla rekabet etmektedir. İngilizlerden *corsair*'lik belgesini alanlar ise rakiplerinin gemilerini tasfiye edebilirler, savaşa katılmanın çekici tarafı budur. Üstelik genel anlamda 17. yüzyılda daha çok yabancı tüccar için aracılık yapan yerli girişimci, 18. yüzyılda savaştan ve genel olarak ticaretin yaygınlaşmasından yararlanarak "eski patronlarıyla" rekabet eder duruma gelmektedir.

Bundan başka, 18. yüzyılda zaten Balkanlar'da da ticaret gelişir. Bu bayağı ciddi bir olaydır. Lipsika (Leipzig) Fuarı ve buraya giden tüccarlarla ilgili bir çalışma okudum. Makalenin ekinde, fuara gelen tüccarların adlarını ve iş adreslerini içeren basılı listeler var. Orada kimleri buluyoruz? Bir sürü Osmanlı tüccarı. Böyle bir gelişim 18. yüzyıldan önce mümkün değil, zaten Leipzig Fuarı da 18. yüzyılda parlıyor. Hatta gelenlerin sayısı o kadar çok ki, Osmanlıcaya "lepiska" kelimesini sokmuşlar, Leipzig isminden "lepiska" kelimesi türetilmiştir. Saçı başı açık sarışın kızlar dikkat çekmiş olmalıdır.

Başka belirtiler de sıralanabilir, söz gelimi kendi ticarethanesini ilk kuranlar kara taşımacılığıyla uğraşanlardır. Daha önce katırlarla ulaşım yapan adamlar birdenbire şirket açmaktadır. Habsburgluların eyaletlerinde tekstilcilik gelişir, bizimkiler de bu dokumacılara iplik satar. Yakında Olga Katsiardi-Hering'in bu konuda ilginç bir makalesi çıkacak. Bir yandan ticaret hacminin artması, orta Avrupa'da belirli mallara karşı talebin yükselmesi ve Fransızların Akdeniz'de sık sık saldırıya uğraması Osmanlı tüccarının kendi başına iş yapmasına neden olmuştur. Ancak 19. yüzyılın değişen şartları nedeniyle bu yerli tüccarların yabancı tüccarlarla tekrar işbirliği yaptığı anlaşılmıştır. Burada itici güç, kâr dürtüsüdür.

Osmanlı tüccarı derken Rum tüccarı mı kastediyorsunuz?

Büyük ölçüde Rum ama Ortodoks dersek daha doğru çünkü Sırp ve Bulgarlara da rastlamaktayız. Viyana'ya gidenlerin büyük bir kısmının Sırp olduğu anlaşılmaktadır.

Avrupalıların Osmanlı'nın gayrimüslim tebaası ile ilişkisinde misyonerlik faaliyetlerinin mi, yoksa ticaretin mi öncelikli bir rolü vardı?

Genellemeye gitmek biraz zor ama bana sorarsanız ticaret daha önemlidir. Bir de bu soruyu kime sorduğunuz çok önemlidir. 18. yüzyılın başında Fransız camiasında belirgin bir ikilem göze çarpmaktadır. Bu dönemde Fransız elçisi olan Marquis de Bonnac papazlar hakkında bir sürü kötü laf etmiştir. "Bunlar padişahla olan ilişkilerimizi bozacak, politikaya karışmasınlar, kilise içinde bir avantaj elde etmek gerekirse bunu ben daha iyi yaparım," gibi bir söylem göze çarpmaktadır. Başka bir deyişle, Marquis de Bonnac için diplomasi ön plandadır. Tüccarlar için hiç şüphesiz ticaret daha önemli. Özellikle Protestanların, Hollandalı ve İngiliz tüccarların misyonerlikle bir alakası yoktur, Venediklilerin de pek yoktur. Böyle bir merakı daha çok Fransızlarda ve Habsburglarda görüyoruz;

İstanbul Belediyesi'nin yayınladığı dizi, İstanbul Ahkâm defterlerindeki fermanlardan oluşmaktadır. En eskileri 1750'lere aittir ve daha öncesinde bunlarda görülen yığılma söz konusu değildir. Salih Aynural'ın kitabından da dokümantasyonun 1800'lerde ne kadar arttığını görürsünüz: bunun altında yatan gelişkin bürokrasi, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süre ayakta kalmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Hatta bir kısmı İngilizlerden korsanlık belgesi almıştır.

Bu korsanlık belgesi ilginç bir nesnedir ve hukuki durumu da şöyle: Savaşta sadece karşı tarafın gemilerini yağmalayan ve elinde hizmet ettiği kralın tanzim ettiği bir belge bulunanlar *pirate* değil, *corsair*'dir. Başka bir deyişle, bir *corsair* filan krala karşı savaşır, geçici bir süre için de olsa ona düşman olan bir başka kralın hizmetine girmiş sayılır. Fiilen her zaman öyle olmamakla birlikte, savaş bitince bu adamın normal hayata dönmesi beklenir. Türkçede bu ayrım yok fakat çoğu Avrupa dillerinde vardır. *Corsair*'ler sadece savaş boyunca faaliyet gösterir, *pirate* olanlar ise her zaman işbaşındadır. Tabii *pirate* olanlar düşman sayılır, yakalanırsa asılır.

burada din ile politik prestij bir aradadır. Fakat bana sorarsanız sonuçta ticaret daha önemlidir derim.

Kurulduğu andan itibaren Osmanlı Devleti'nin Batı ile ilişkisi hayati bir önem taşıyordu. 11. Viyana kuşatmasına kadar Osmanlı'nın diplomatik faaliyetleri çok önemsememesi belki anlaşılabilir. Ama 1683'ten sonra bu alan çok önem kazandı; esasen Osmanlı Devleti, Avrupa dillerini bilen gayrimüslim diplomatlarıyla sık sık güven problemleri yaşıyordu. Tercüme Odası gibi bir kurumun oluşturulması için neden 1821 yılına kadar beklendi?

Tabii ki oluşturulabilirdi ama kimse buna kalkışmadı.

Fransa, Habsburg bunu yapıyor...

Evet ama bu girişimlerin çok başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Hep görüyoruz, Levantenlerden kurtulalım diye dil okulları kurulur. Buna rağmen 18. yy boyunca yerli dragomanlar vardır. 19. yüzyılda dragoman ailelerinin yıldızı söner ama 18. yüzyıl boyunca işbaşındadırlar. Teşebbüs başka, başarılı olmak tamamen başka bir şeydir. Kâğıt üzerindeki durum ile uygulama arasında bazen bir uçurum vardır. Diyelim yasalara göre Fransız tebaasından birisi belirli süre için, ailesini götürmeden Doğu Akdeniz'e gidecek, konsolosluk yapıp geri dönecektir. Halbuki Fransız kralı kendi tebaasını istediği gibi kontrol edemez; bazı aileler nesiller boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda oturmaktadır, aralarında Fransa'da bir süre tahsil yapıp konsolos olarak geri dönenler yok değildir. Konsolosluklarda bile durum böyleyken Fransa'daki merkez, temsilciliklerinde daha düşük rütbeli olan dragomanları nasıl kontrol etsin?

Marsilya Ticaret Odası da bu konuda bir sürü girişimde bulunmuş, yönetmelik çıkarmıştır ama uygulatmak başka bir konu. Onun için Osmanlılar bu faaliyetleri o kadar da başarılı bir olay olarak algılamamış olabilirler. Belki onun için bu konuya çok önem vermemişlerdir. Bir isyanın ciddi kaygılar uyandırması, ancak Mora'daki Rum isyanıyla mümkün olmuş olmalıdır: Rus Çarı I. Petro Boğdan'a geldiği zaman, Demetrius Kantemir adındaki yerli prens Petro'nun tarafını tutmaya karar vermiştir. Zaten ondan sonra Eflak ve Boğdan'da yerli prensler uygulaması kaldırılır ve yerlerine vali olarak Fener beyleri tayin edilir. Bunun dışında küçük güvenlik sorunları yaşanmışsa da bunlar daha çok münferit olaylar. Osmanlılar o dönemde var olan bir şeyi değiştirmeye çok da meraklı değildir. "Eğer çok büyük bir problem çıkmazsa böyle devam etsin" deme eğilimindedirler.

Sanırım bu endüstri öncesi imparatorluklarda çok görünen bir şey. Mehmet Genç buna "traditionalizm" (gelenekçilik) demiştir. Bana sorarsanız bu tutum Osmanlı'ya özgü de değildir. Bütün endüstri öncesi imparatorluklarda bu zihniyet vardır. Zaten biraz da böyle yaptıkları için imparatorluğun devam etmesi kolaylaşmıştır. Bu bağlamda meslektaşımız Maurus Reinkowski Tanzimat'la ilgili ilginç bir kitap yazmış, maalesef henüz çevrilmedi. Orada söz konusu olan, Arnavutluk'ta yaşayan bazı kabileler. Bunlar eski Osmanlı ordusunda gönüllü asker, "irregular troops", İngilizcede kullanılan bu terim savaş yöntemlerini iyi yansıtır. Osmanlı komutanlarının gözünde belirli işlerde kullanılmak şartıyla iyi savaşçı sayılırlar. Bunlar düzenli bir unsur değil ama eski ordularda böyle birimler lazımdır diye bunları askere alırlar ve bunlar da zaten isteyerek katılır. Tanzimat'tan sonra durum değişir: Böyle şahsi kahramanlıklara ihtiyacımız yok, siz vergi ödeyeceksiniz, normal birimlere asker de vereceksiniz, diye bir görüş hâkim olur. Tabii daha önce bu kabileler vergi vermezdi. O zaman daha önce padişahın sadık tebaası olan bu adamlar birdenbire asi oluverir, Tanzimat uygulamasından sonra çok daha farklı bir tutum içerisine girerler. Sonuç olarak yeni birimler açmak yeni problemleri de beraberinde getirebilir.

Osmanlı sınırlarından giriş yaparken laisser-passer almak gerekir, bunu almadık diyen bir tüccara rastlanmamıştır.

Birkaç yerde, Osmanlı Devleti sınırlarından giriş yapmanın Rusya veya Çin'e göre daha kolay olduğunu söylüyorsunuz. Bu neden böyle?

Doğrusunu söylemek gerekirse nedenini bilmiyorum ama fiiliyatta durum böyle. Giriş yaparken *laisser-passer* almak gerekir ama hiçbir zaman, bunu "alamadık giremiyoruz" diye şikâyet eden bir tüccara rastlanmamıştır. Demek ki çok olağanüstü bir şey olmadıkça bu belgeler alınabilmektedir. Oysa Rusya'da bu her zaman böyle değildir, Çin'de ise hiç değildir. Bizans da zamanında tüccar girişini çok sınırlandırmıştır.

Başka bir konuya gelelim, tüccarlar çeşitli yollar bulup, bazen savaş zamanında bile işlerine devam edebiliyorlardı. Tanınmış Akdeniz tarihçisi Benjamin Arbel bu konuda çok hoş bir imaj çizmiştir. 1530'larda Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında savaş devam ederken, Venedik cumhuriyetinin Şam'daki temsilcisi hapse atılmıştır. Ancak bu mahpus o zaman henüz Venediklilerin elinde olan Kıbrıs yöneticileriyle mektuplaşmakta ve özellikle ticaret konusunda çeşitli bağlantılar kurmaktadır. Süreklı mektuplar gidip geliyor, bunları Venedik Arşivleri'nde bulabilirsiniz. Osmanlı göz yummasaydı bu asla mümkün olmazdı. Anlaşılan orada canlı bir ticaret var, herkes payını alır. Böyle yollar kullanılmaktadır.

Bundan başka kimler dolaşır ortalıkta? İran'dan gelmiş Acem tüccarı, genellikle Ermeniler. İran şahının tekelinde olan ham ipeği Osmanlı İmparatorluğu'nda pazarlamakla meşguller. Kumaş ticareti yaptıkları da görülmektedir. Anlaşılan Osmanlı ile Habsburglular veya Venedik arasında savaş olmadığı sürece tüccarların Safavilerden Osmanlı İmparatorluğu'na ve buradan Habsburg İmparatorluğu'na veya Venedik'e gidiş gelişi hayli serbestir. Şartlar cazip olmamakla beraber, savaş zamanında bile yollar açık olabiliyor. Neden böyle olduğunu açıklayamadım.

"Yeni Bir Bilgi Toplama Türü" başlıklı bölümde, Vasıf Efendi ve Ebubekir Ratib Efendi bahsinin sonunda, padişahı yücelten raporların aksine, 18. yüzyıldaki elçilerin gerçekçi rapor yazma geleneğini başlattıkları ve 19. yüzyıl ortasında yeni devlet adamlarının yetişmesinde bu tarzın önemli rolü olduğunu söylüyorsunuz. Bu gerçekçi rapor yazma geleneği neden ve nasıl başlıyor?

Bana sorarsanız 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başında. Örneğin yeni basılan Zülfikâr Paşa'nın yazışmalarına veya İran'a giden Dürri Ahmet Efendi'nin yazdıklarına bakın. Dürri Ahmet Efendi, çökmek üzere olan Safavi İmparatorluğu hakkında oldukça ilginç satırlar yazmıştır. Gerçi verdiği haberlerin bir kısmı şüpheli, İran'da oturan Şiiler Safavi şahının yerine Osmanlı padişahını istiyor diye uzun uzun dil döker. Eh, bu belki öyle olmuştur, belki değil... Ama bunun dışında Safavi hükümdarı hakkında oldukça enteresan, detaylı gözlemleri var. Zaten Ahmet Dürri Efendi'nin Farsçası iyidir. Anlaşılan çelebi eğitimi almış. Kültürlü, sarayda hareket etmesini bilen bir tip olarak tanıtır kendisini. Öteyandan İran sarayında rastladığı insanlarla iletişim kurabilmektedir ve bu, artık elçiler için arzu edilen bir nitelik olmuştur.

Bu yöndeki gelişme ise III. Ahmet zamanında başlamış olabilir. Bana sorarsanız 1683 yılındaki II. Viyana kuşatması bilgi toplama mekanizmasında ciddi bir aksaklık olduğu için Kara Mustafa Paşa tarafından kaybedilmiştir çünkü eğer Osmanlılar Polonya'nın iç durumu hakkında bilgi sahibi olsaydı, Sobieski'nin taraf değiştirdiğini ve üstelik askeri bir harekâta hazırlandığını bilebilirlerdi. Muhtemelen bunu ya bilememişler ya da yeteri kadar önemememişler. Önemsemedikleri için kendilerini yeteri kadar koruyamamışlar ve Kahlenbergtepesinde olan olmuştur. Önlem alsaydılar, Osmanlı komutanı müttefik ordusunun Kahlenberg'e kadar gelmesini önleyemese de hiç değilse zorlaştırabilirdi. Oysa böyle bir girişimde bulunmadılar. Demek ki bilgi edinme konusunda önemli eksiklikleri vardı.

Kudüs surlarındaki Şam kapısı. Bu duvarlar Osmanlı dönemine tarihlenir.

Bahattin Öztuncay, James Robertson, *Pioneer of Photography in the Ottoman Empire.*

Belki İmre Thököly'nin ifadesine fazla güvenmişlerdir. Thököly'nin bütün varlığı Osmanlıların zaferine bağlı olduğundan, fazla iyimser ve bu nedenle de yanıltıcı raporlar vermiş olabilir. "Ama Thököly taraftır, bakalım karşı taraf ne diyor," deme ihtiyacını da duymamışlardır. Oysa III. Ahmed zamanında uzun süre sadrazamlık yapmış olan Damat İbrahim Paşa diplomaside bayağı becerikli bir adam, o da herhalde Osmanlı diplomasisindeki eksiklikleri anlamıştır. "Yabancı saraylarda olup bitenler hakkında daha kesin ve ayrıntılı haber toplamamız lazım" diye ortaya çıkmış olabilir çünkü genel tablo ilginç, özellikle 18. yüzyılda, birdenbire Yirmi Sekiz Mehmet, Dürri Ahmet Efendi gibi adamlar çıkar ortaya. Herhalde bunlar gözlem yapsınlar diye değil, gördüklerinizi analiz edin, yazın diye teşvik edilmişlerdir. Bu tabii benim kurgum, ispatlayamam ama bana sorarsanız kuvvetli bir ihtimal.

Kâtip Çelebi ve çevresinin "pozitif bilim" anlayışından söz ediyorsunuz ve bunun, örneğin *Cihannüma* kitabını satın alanların dünya görüşleriyle ne derece örtüştüğü gibi bir soru soruyorsunuz. Bunu biraz daha açar mısınız?

Bu konuda çok güzel bir çalışma var, maalesef o da henüz Türkçeye çevrilmedi. Gottfried Hagen Kâtip Çelebi hakkında doyurucu bir kitap yazmıştır. Bu kitaptan şu anlaşılır: Kâtip Çelebi İstanbul'da var olan kaynaklarla yetinmek istememektedir. Bir dünya coğrafyasını yazmaya kalkışmışken belirli bir safhada diyor ki, bu iş böyle yürümez zira Asya hakkında İslam kaynaklarında yeteri kadar bilgi yoktur. O zaman Atlas Minor gibi Hollanda'da basılan ve genellikle Latinceden çevrilmiş metinlere başvurur ve yeniden yazmaya başlar. Şimdi çok basitleştirdim ama meslektaşımız Gottfried Hagen bu süreci detaylı olarak incelemiştir.

Çevresine gelince, hikâye şudur: Kâtip Çelebi'nin bu merakını paylaşanlar varmış. İşin enteresan yanı, bu faaliyet Çelebi'nin ölümünden sonra da devam etmiştir. *Cihannüma*'nın Anadolu kısmı Kâtip Çelebi tarafından yazılmamış. Ebubekir Dimaşki ve başkaları tarafından kaleme alınmıştır. Hatta bir Ermeni haritacı da var. Anlaşılan Kâtip Çelebi için çalışan, Latinceden çeviri yapabilen, eskiden papaz olan bir Avrupalı mühtedi varmış. Bu grup Kâtip Çelebi'nin ölümünden sonra da devam etmiş, sonradan İbrahim Müteferrika da bu işe katılmıştır. O da Damat İbrahim Paşa'nın teşvikiyle meşhur matbaasını kurmuştur.

Fakat İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle ve İbrahim Müteferrika'nın ölümüyle bu faaliyet biter. Kemal Beydilli'nin gösterdiği gibi, kitap basma faaliyetleri ancak 18. yüzyılın sonunda, Mühendishane-i Humayun'un çevresinde yeniden başlar. Demek

ki bu yeni bilgileri merak eden bir grup insan varmış ama bunlar kaç kişiymiş? *Cihannüma* İbrahim Müteferrika tarafından basılmış, ancak satın alanlar kimlermiş? Eğer kenara bir şeyler yazmışlarsa ne yazmışlar? Bu tür kitapların okur kitlesi tarafından nasıl karşılandığını anlayabilmemiz için ayrı bir çalışma yapılmalıdır.

Öte yandan, 18. yüzyılda bu konularla ilgilenen yeni insanlar çıkmıştır. Bir Numan Efendi var, 1740'ta Osmanlı-Habsburg sınır tayininde çalışmıştır. Anlaşılan adam çok zeki ve düşüncelerini de açıkça ifade ettiği için uzun süre müderris olamamıştır. Sonunda olmuş ama daha önce hep problemli yerlere gönderilmiş. İngilizcede güzel bir laf var, böylesine "trouble-shooter" denir. Sorunlu işlerden biri de Osmanlı sınır tayini. Numan Efendi yaşadıklarını aşağı yukarı şöyle anlatmıştır: "Habsburglıların kullandığı aletlerin bizimkilerden çok daha iyi olduğunu anladım. Fakat bu aletlerin nasıl çalıştığını kavrayınca, bulabildiğim malzemeden bir model yapabildim. Benimle çok alay ettiler bu uyduruk modeli görünce. Fakat ben yok dedim; eninde sonunda çalışırsa çalışır. Ben de bu ölçüm işlerini kendi okulumda öğrendim, bu tür konularla da ilgiliyim, burada alet de var, haydi bakalım." Yani Numan Efendi de coğrafya ve yeryüzü ölçümü konusunda merak duyan ve bu konularda çalışan bir adamdır. Şimdiye kadar bu tür sorunlar üzerinde çok az çalışıldığı için, bu tür insanların çalışmalarını yeterince bilmiyoruz.

Sonuç bölümünde, 1750 öncesinde Osmanlılarla Avrupalı komşularının hâlâ ortak bir dünyada yaşadığını söylüyorsunuz. Bu ne demek? Sonraki yıllarda nasıl bir değişim oldu? Avrupalı komşular derken Macaristan, Habsburg gibi yerleri kastediyorsunuz değil mi? Daha ötesi değil.

Tam tersine, bazı açılardan Fransa'yı da kastediyorum, gerçi İngiltere'yi değil. Cumhuriyet öncesi Fransa'da, yani 1790'lar öncesinde Osmanlıları andıran pek çok özellik göze çarpmaktadır. Orada da iltizam söz konusu, orada da kral hazinesinin büyük bir bölümü mültezimler tarafından yönetilmektedir. Başka bir paralellik de var, yeni bir uygulama getirildiği vakit genellikle eski uygulama tamamen ortadan kalkmaz. Onun için katman katman, çok karmaşık bir kuki yapı çıkar ortaya. Devrim öncesi Fransa için bu durum hoş bir şekilde ifade edilmiştir. Halbuki bu tür şeyleri biz Osmanlı İmparatorluğu'nda da görmekteyiz. Orada da mahalli rehavet vardır, fi tarihinde getirilen bir uygulama ile daha sonra getirilen uygulamalar örtüşmez ve karmaşık bir düzen ortaya çıkar. İTÜ'de bir arkadaş var, Alp Yücel Kaya. Bu genç arkadaşın çok hoş bir doktora tezi var ve bu koşutlukların bazı konularda 19. yüzyılın ilk yarısında dahi devam ettiğini göstermiştir. Şunu söylemek isterim; elitler, elit kültürleri vardır ve bu çevrede çok daha erken meydana gelen bir ayrışma söz konusudur. Ama insanların çoğunluğu bu ayrışmayı çok daha geç yaşamışlardır. 1800 civarında bir Fransa çiftçisi ve Ege yöresinde bir köylü çok da farklı dünyalarda yaşamamışlar dersek herhalde yanılmayız.

Osmanlı'nın bakış açısından, yabancıların tam olarak asimile olmalarının ve nüfusun bir parçası haline gelmelerinin beklendiğini söylüyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Eğer taşradan insanlar gelip İstanbul'a yerleşmek isterlerse, bu geçişin grup halinde yapılması beklenmektedir. Mesela Arnavutların İstanbul'a göç etmesi toplu halde olmaktadır. Çok daha küçük bir grubu ele alalım, diyelim Tunuslu fes tüccarlarını. Bunlar topluluk olarak İstanbul'a gelmektedir. Bu grup içinde belli bir düzen sağlanmıştır, kendi loncaları, kendi başkanları vardır ve bu lonca içinde belirli ve sürekli bir düzen sağlanır. Bunlar kendi istegiyle gelenlerdir, ister Osmanlı dışından, ister Osmanlı'nın başka bir eyaletinden gelmiş olanlar. Zaten grup söz konusu olunca, genellikle kethüda/kâhya diye bilinen önderler grup üyelerinin davranışlarından büyük ölçüde sorumlu tutulur.

Leipzig Fuarı'yla ilgili bir makalenin ekinde, fuara gelen tüccarların adlarını ve iş adreslerini içeren basılı listeler okumuştum, bir sürü Osmanlı tüccarı. Böyle bir gelişim 18. yüzyıldan önce mümkün değil. Gelenlerin sayısı o kadar çok ki, Osmanlıcaya "lepiska" kelimesini sokmuşlardır: Leipzig'den "lepiska". Saçı başı açık sarışın kızlar dikkat çekmiş olmalıdır.

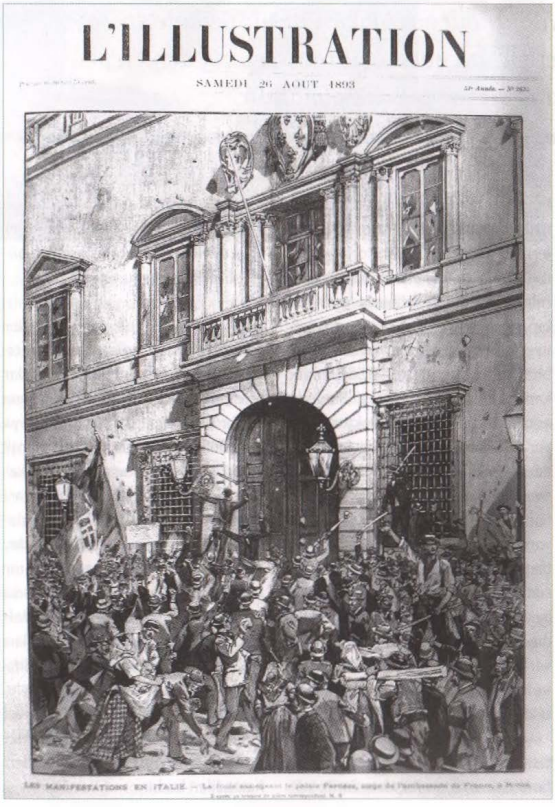
Öte yandan tek tük gelmiş esirler var, diyelim 16. yüzyılda İzmir civarında bulunan Afrikalılar. Bunlar arasında da belirli bir dayanışma vardır gerçi ama Arnavutların veya Venedikli tüccarların grup olarak kabul edilmesine karşılık, bu Afrikalı esirlerin grup olarak hiçbir siyasi statüsü yok. Bunlar belirli bir adamın köleleri veya azatlı kölelerdir, hane halkının bir parçasıdır. Bu tür insanların bir lonca veya başka türlü bir örgüt kurması beklenmiyor. Halbuki Tunus'tan gelen fes tüccarları 18. yüzyıl İstanbul'unda grup halindedirler. Fransız tüccarı da öyle, "nation" denilen bir örgütün üyesi olmak şartlıyla Osmanlı topraklarında faaliyet gösterebilmektedirler. Kastedilen budur.

GEÇMİŞİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

TARİH VE KOLEKTİF BELLEK (II)

NURİ BİLGİN

Tarihsel bellek, geçmişin bilim adamı tarzında yeniden inşasıdır. Bizden öncekilerin çevrede bıraktıkları izlerin sistematik analizini temel alır. Kolektif bellek ise aksine, bu izlerin nesillere iletilmesine dayanır. İkisi birbirinden bağımsız değildir. Tarihsel bellek geçmişin anılarını kırarak inşa olur ama bu anılar yaşayan temsillerimize bulaşır, geçmişe bakışımızda devreye girer. Buna karşılık tarihsel üretim de kültürel mirasa katılır, onu dönüştürür ve dönüşür. Tarihsel bellek de bir iz haline geldiğinde kolektif bellekte yer bulur.

L'ILLUSTRATION

SAMEDI 26 AOUT 1893

LES MANIFESTATIONS EN ITALIE. — La Noce anarchiste au palais Farnèse, image de l'ambassade de France, à Rome, d'après un croquis de notre correspondant M. F.

İtalya'da nümayişler: Roma'da Palazzo Farnese'deki Fransız seferetini kuşatan kalabalık.

L'ILLUSTRATION Sayı 2635, 26 Ağustos 1893.

L'ILLUSTRATION'dan aldığımız görsel malzemeler için Edhem Eldem'e teşekkürederiz.

TARİH VE BELLEK

1920'li yıllarda Strasbourg Üniversitesi ekseninde Marc Bloch ve Lucien Febvre'in öncülüğünde ortaya çıkan Annales ekolü, ekonomik ve sosyal sorunlara odaklı bir tarih anlayışını hayata geçirmeye çalışmıştı. Savaş temelli kronolojik ve siyasal tarih modeli yerine, olaylardan çok yapıları öne çıkaran, sıradan, basit insanların yaşamına, toplumsal zihniyetlere duyarlı bir tarih anlayışını yüceltmişti. Tarih alanında giderek etkisini artıran bu ekol, daha sonraki yıllarda da Braudel, Leroy- Ladurie, Le Goff ve Duby gibi tarihçilerin katkılarıyla etkisini artırmıştı.

Annales ekolünün global ya da total tarih yapma anlayışı,[1] 20. yüzyılın sonlarındabirkırılmaylakarşıkarşıya kalmıştır çünkü yapısalcılık ve Marksizmin gerilemesiyle birlikte, artık tarihin de büyük ölçekli paradigmalardan uzaklaştığı gözleniyor. Bunun yerine yerel kurumların kayıtlarını (mahkeme kayıtları, kilise arşivleri, vb), biyografileri daha çok dikkate alan mikro tarihin öne çıkışına işaret ediliyor (Örneğin Ladurie'nin bir engizisyon belgesinden hareketle bir Occitan köyünü incelemesi). Ve

bu yeni tarih anlayışı içinde, sosyal temsiller ve sözlü tarih çalışmaları önem kazanıyor. Tarih, antropoloji, sosyoloji ve psikolojiyle daha yakın ilişkilere giriyor, hatta bütün sosyal bilimleri tarihin hizmetine sokuyor.

Ricoeur (1955), Annales ekolünün tutkusu olan total tarih fikrinin, Kant vurguladığı gibi, tarihçinin anlatısında "biz" yoktur. Oysa kolektif belleğin anlatısı, bir aidiyet formatına göre yazılmak zorundadır. İkinci olarak, tarihçinin inşa ettiği tarihin kapsamı da farklıdır. Zira kolektif belleğin anlatısı (özellikle canlı belleğinki) esas olarak yereldir, bunda olay dışı referanslar fakir ve arızidir. Bu bir "yakın

bellek sosyal psikolog, sosyolog, antropolog ve sıradan insanların, tarih ise tarih formasyonuna sahip tarihçilerin işidir. Resmi tarih ya da bellek ise, "bellek müteşebbisleri"nin (toplum yöneticileri, siyasetçiler, vb) işidir. Sıradan insanları bir yana bırakırsak, tarihçi ve sosyal psikolog geçmişe bakışları itibariyle farklıla-

Kolektif belleğin anlatısı yereldir, olay dışı referanslar fakir ve arızidir. Bu bir "yakın düzen tarihi"dir; birbiriyle temas halinde olan ya da aynı duyumsal alanda mevcut öğelerin bir öykü içinde toplanmasından oluşur. Ancak soyutlama ve ilişkilendirme yoluyla kavranabilecek türden gelişmeler bu belleğin kapsamı dışındadır. Oysa tarihçi, olayları uzak düzen yapısı içinde kavramaya çalışır.

anlamında düzenleyici bir fikir olabileceği görüşündedir çünkü tarihçinin entegrasyon çabasının asla sınıra ulaşmayacağını, giderek karmaşıklaşacağını ve genişleyeceğini düşünmektedir. Ona göre tarih, bilinçlerin iletişiminin bir sektörüdür ama biri konuşurken diğerinin cevapladığı diyalog sektöründen farklı olarak ve total bir özneler arasılığın (*intersubjectivité*) karışmasından ziyade, tarihsel doküman ve izlerin dikkate alındığı metodolojik bir aşamanın devreye girdiği bir sektördür. Burada Ricoeur, Annales'ten uzaklaşarak, Foucault ve De Certeau gibi, tarihçilerin söyleminin bir entrikalaştırma (*mise en intrigue*), yani bir öykü inşası olduğunu, tarihçinin de tarihinin bulunduğunu, ancak tarihçinin çalışmasının tüm tarihçilerce kontrol edilebilen, geçerlenebilir, özel işlemlerden oluştuğunu savunuyor. Bu, yukarıda da değindiğimiz üzere, bir araştırma algoritmasına bağlılığı ifade ediyor.

Tarihin kolektif bellekten en önemli farkı, ortaya koyduğu ürünün niteliğinden ziyade hareket tarzındadır çünkü tarih, Özbaran'ın (2007: 11) belirttiği gibi yanılabilir, eleştirilebilir, yenilenebilirdir; doğru olandan çok "doğruya yaklaşmış görünendir", ancak "akademik disiplin içinde ve oyunun kurallarına göre ortaya konmuş"tur. Bu disiplin nedeniyledir ki, örneğin Özbaran'ın (s. 165) açıkça düzen tarihi"dir. Bir başka deyişle, birbiriyle temas halinde olan ya da aynı duyumsal alanda mevcut öğelerin (kişiler, yerler, kurumlar, şeyler, mikro olaylar[2]) bir öykü içinde toplanmasından oluşur. Yerel ölçekte cereyan eden olaylar üstünde etkili, fakat ancak soyutlama ve ilişkilendirme yoluyla kavranabilecek türden gelişmeler bu belleğin kapsamı dışındadır. Oysa tarihçi, olayları uzak düzen yapısı içinde kavramaya çalışır. Bir başka deyişle, Aigues-Mortes dramını, Fransız ve hatta dünya ekonomisinin genel durumuyla eklemlendirerek anlamlandırır. Tarihçinin kurgusunda, olayların yerel aktörleri belirli bir bağlam içine oturtularak anlatılır. Örneğin Wihtol de Wenden (2002), bu olayı 19. yüzyıl boyunca Fransa'ya yönelik göç hareketleri ve Fransız toplumunun yabancılarla ilişkileri çerçevesinde ele alır. Araştırma mantığı açısından kapsamın genişliği ikinci derecededir zira bilimsel algoritma dışı üretilen bir kapsam genişliği kolaylıkla mitolojiye dönüşebilir.

Collingwood'dan (2007) hareketle, "tarih bir araştırma ve soruşturma olarak tanımlanırsa", canlı bellek de bir yaşantı olarak konumlanabilir. Bu perspektifte tarihin geçmiş anlatısı araştırma ve soruşturma yoluyla, kolektif belleğin geçmiş öyküsü ise yaşantı yoluyla inşa edilir. Bu inşaların aktörleri de ayrılabilir. Canlı

şıyor; tarihçi tarihe, sosyal psikolog (ve sosyolog) ise kolektif belleğe uygun bir metodolojiye sahip görünüyor. Bu iki alanın her ikisinin de incelenmesi özel bir birikim gerektiriyor ve her ikisi de sadece kendi çerçevelerine giren olaylar konusunda deneyim taşıyor.

Kolektif bellek ile tarih farkı, naif sağduyu veya günlük düşünce ile uzman düşüncesi arasındaki fark olarak da ifade edilebilir; bu, Clemence'in deyişiyle (2002: 52) "günlük bir kitle gazetesi ile bilimsel dergi farkı gibidir"; kitle gazetesinde imaj ve sembollere, paylaşılmış kanaat ve kalıp yargılara dayalı bir anlatım hâkimdir; akıl yürütmede kestirme yollara başvurulur; tutarlılık arayışı ve yöntem kaygısı yoktur. Clemence'e göre bu iki düşünce tipi, Halbwacs'ın "tarihsel bellek ve kolektif bellek" ayrımına benzetilebilir. Tarihsel bellek, geçmişin bilim adamı tarzında yeniden inşasıdır. Bizden öncekilerin çevrede bıraktıkları izlerin sistematik analizini temel alır. Kolektif bellek ise aksine bu izlerin nesillerle iletilmesine dayanır. İkisi birbirinden bağımsız değildir. Tarihsel bellek geçmişin anılarını kısırak inşa olur ama bu anılar yaşayan temsillerimize bulaşır, geçmişe bakışımızda devreye girer. Buna karşılık tarihsel üretim de kültürel mirasa katılır, onu dönüştürür ve dönüşür. Tarihsel bellek de bir iz haline geldiğinde kolektif bellekte yer bulur.

Kolektif bellek ve tarih, geçmişe bakan iki penceredir ve pek çok tarihçi (Ricoeur, Noiricl, Liauzu, vb), "tarih ve bellek ilişkileri"nin gölgeli, tartışmalı, riskli bir nitelik taşıdığı görüşündedir. Bunun önemli bir nedeni, pek çok araştırmacının ortaya koyduğu üzere, kolektif belleğin sosyal dinamikleriyle ilgilidir. Tarihçinin çalışması, "bir hakikat gereğine tabi" (Ricoeur) iken, tarihe kolektif bellek üzerinden bakma teşebbüsleri "kolektif kimliğin gereklerine tabi" bir tarih çalışması olarak belirmektedir. Kolektif bellek, inşa edilmeye çalışılan kimliğe bir tarihsel tözverme, bir derinlik kazandırma işlevi görmekte ve topluluk üyelerinde aynı kaderi paylaşma duygusu uyandırmaktadır. Noiriel'in (2004) ifadesiyle, "tarih ile belleği" karıştırmamak gerekir: Kolektif bellek, bireysel belleklerin sadık bir "yansıması" değildir. Bireyselden kolektife geçiş, geçmişin bazı yanlarını diğer yanları aleyhine öne çıkaran bir ayıklama işlemi gerektirir. Bu işlem, aidiyet grupları adına konuşan insanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu kişilere "bellek müteşebbisleri" de denilebilir.

Bir toplulukta canlı bellek, Halbwacs'ın (1997: 51) söz ettiği "otobiyografik bellek"lerle ilişkilidir ve bu, "tarihsel bellek"ten farklıdır. Ona göre bunlardan ilki ikincisine yardım eder çünkü yaşamımızın tarihi, daha geniş bir kapsama sahip olan genel tarihin bir parçasıdır. Benliğimize ilişkin enformasyonların ya da kısaca yaşamımızın belleği olan otobiyografik bellek, çeşitli yaşantılarımızı olabildiğince tutarlı ve ahenkli olarak bütünleştiren bir öykü şeklinde inşa edilir. Anılarımız olayların kopyası değil, yanlı bir inşasıdır (Greenwald, 1980). Bu yüzden uzman tarihçiye kıyasla, bireyler kendine odaklı bir tarihçi *(historien autocentre)*, kendini metheden tarihçi ya da "yanlı bir tarihçi" gibi görünür. "Bellekte en ulaşılabilir, yani hemen hatıra gelen veriler, çoğu kez grubumuzdaki başat düşünceye, normatif düşünceye tekabül edenlerdir" (Clemence, 2002 : 58).

İnsanlara önemli tarihsel olaylar sorulduğunda (Deschamps, Paez ve Pennebaker, 2002), kısa vadede negatif ve iz bırakıcı; uzun vadede ise pozitif ve iz bırakıcı olayları daha çok hatırlıyorlar. Ayrıca kendi sosyal kategorileri için önemli olanları (II. Dünya Savaşı, İtalyan ve Fransızlara kıyasla İsviçreliler için o kadar da önemli değil) daha çok dile getiriyorlar; kadınlar ile erkekler, gençler ile yaşlılar farklı olayları tutuyorlar belleklerinde. Nihayet nostalji etkisiyle kendi neslinin negatif olaylarına karşı, geçmişin yaşanmamış ama pozitif ve iz bırakıcı olaylarını daha çok hatırlayarak bir bakıma telafi mekanizmasını çalıştırıyorlar.

Belleğin geçmişi aynen muhafaza etme gibi özsel bir işlevinin bulunmadığı, belleğin seçiciliğinin bir eksiklikten çok kişinin ve grubunun ihtiyaçlarına hizmet eden bir özellik olduğu, "doğru" olmak gibi bir misyon taşımadığı açıktır. Ve bu durumda, tarihçinin çalışması bellek çalışmasından net bir şekilde ayrılır. Kolektif bellek, grup norm ve gereklerine, ihtiyaç ve beklentilerine göre tarihi araçsallaştırarak hareket ederken "tarihçi gibi, bir bilim dalının metodolojisine uyma" kaygısı taşımaz.[4] Onun erekselliği "doğru olmak" değil, grup için "işlevsel", "işe yarar" olmaktır.[5] Bu fark, psikoloji perspektifinden de doğrulanmaktadır. Monteil'e göre, otobiyografik belleğin bir kişi veya grubun geçmiş yaşantılarını kapsaması, bazı biyograf ve tarihçileri insan belleğini bir arşiv zemini gibi görmeye sevk etmiştir, ancak öyküsel inşadan farklı olarak "tarihsel ve biyografik inşa, olguların kontrolüne tabidir. İnsan belleğinin yanılabilirliğine ilişkin bilincimiz, tanıkların hatıralarını diğer belgesel kaynaklara göre tahkik etmeye, gözden geçirmeye ve sahiciliklerini kontrol etmeye mecbur etmektedir" (Monteil, 1993: 26). Tarihçiler, geçmişin açık seçik ve doğru bir belgesine bağımlıdırlar ve bunun bellekte saklanmasıyla ilgilenmezler. Yorumları mesnetsiz ve keyfi değildir. Ancak bu saptama, yorumların bütün tarihçiler için aynı olacağı anlamını taşımaz. Nitekim tarihçiler arasında Nazizmin yorumlanması ve Shoah'ın anlamlandırılması konusunda önemli farklılıklar vardır. Mongin (1988) bunun Nazizmin biricikliği, özgüllüğü ve Hitler'in rolü konusunda verilecek cevaplara göre değiştiğini belirtir. Tarihçiler arasında kimine göre Nazizm bir Alman geleneğidir (ama bu, bazı dönemlerde görülmeyişini açıklamaz); kimi tarihçiler olayların arka planında anti-Marksist temelli bir faşizm görür (ama bu anlayış Yahudi karşıtlığını ikinci plana iter), kimi ise rejimin totaliter özünü öne çıkarır (ama bu, Nazizmin özgüllüğünü açıklamaz), vb.

Genel olarak bakıldığında, tarihçinin çalışması kolektif bellek müteşebbislerinin etkinliklerinden ayrılır. Ricoeur için tarihsel kavrayış özel bir yetkinliğe (kompetans) dayanır: Anlatılan bir öyküyü izleme yetkinliği.

Ulus, çoğu kez bir krizin ardından kurulduğundan, zedelenen özsaygıyı yükseltmek, aşağılanan benlik imajını yüceltmek gibi o an için zorunlu ama daha sonra işlevini yitirecek olan bir misyon yüklenir kolektif bellek. Ulus çatısı altında birleşme, ortak bir geçmiş aidiyetini varsayar ve bu nedenle kolektif belleğin inşasında gerçeklik kaygısı taşınmaz.

Napoli'deki olaylar.

L'ILLUSTRATION Sayı 2636, 2 Eylül 1893.

Bu süreçte tarihçi anlatılacak olayları ve eylemleri ayıklar ve düzenler ve bunların, olayı bir tarihe dönüştüren kombinezonunu ortaya koyar; olay ve tarihi böylece birbirine bağlar; olay basit bir ortaya çıkış veya cereyan eden bir şey değildir, anlatısal bir öğedir, bileşendir; bir tarihin ilerlemesine katkıda bulunmayan hiçbir şey olay olamaz.[6]

"Tarihi kurma işi, toplumsal belleğe bağımlı değildir," (Connarton, 1999: 25) çünkü kolektif bellek açısından bir olayın varlığı hatırlanmaya bağlı olduğu halde, tarihçi için böyle değildir, "tarihçinin, tümüyle unutulmuş bir olayı ortaya çıkarma olanağı vardır". Ayrıca temel bir yaklaşım farkı bulunuyor. Örneğin "tarihçi, yakın tarihin bir sorunu üzerinde çalışıyorsa, bulguları arasına doğrudan doğruya o sorun hakkında ilk elden hazır bir yanıtı almışsa bile söz konusu yanıtın bulgu sayılabilmesi için onu sorgulama gereği duyar"; bu bilginin bir görgü tanığından veya bizzat olayın aktörlerinden gelmiş olması bile bu ihtiyacı ortadan kaldırmaz çünkü "anlatılanı olduğu gibi kabul etmek tarihçinin tarih pratiği ile uyuşmaz" (Connarton, 1999: 27).

KOLEKTİF BELLEĞİN KİMLİKSEL ANGAJMANI

Bu dönüşüm, dünyadaki yükselen kimlik arayışları ve kimlikleri geçmiş zemininde temellendirme çabalarıyla paralel bir biçimde ilerliyor. Farklı bir kimlik talebiyle ortaya çıkan topluluklar, ulusal tarihlerin anlatısı yerine kendi tarih anlatılarını ikame etmeye çalışınca, kolektif belleklerin inşası tarihçilere meydan okuyor. Bazı tarihçilere (örneğin Friedlander) göre burada bir tehlike vardır: Makro tarihin çeşitli versiyonları (genelleştirici büyük yorumlar) ile mikro tarihin açgözlülüğü arasında sıkışma tehlikesi. "Bu doymak bilmez mikro tarih sürekli olarak, mertebelendirilemeyen yeni objeler peşindedir. Bu durum tarihçiyi felç eder: Heterojen olguların eşzamanlı ve etkileşim içinde cereyan etmesi, onu bir yorum çerçevesinden mahrum bırakır. Bu nedenle Friedlander gibi tarihçiler Arendt'e dönerek 'büyük yorum çerçevelerinden vazgeçilemeyeceğini', 'yorumların mertebelendirilmesi gerektiğini'" vurgular (Mongin, 1988: 90).

Nora'nın "bellek böler, tarih birleştirir" sözü bu bağlamda anlamını buluyor. Kolektif belleklerin promosyonu, ulusal kimliğin ve onu tesis eden resmi belleğin zayıflaması oranında belirginleşiyor.

Keslassy ve Rosenbaum (2007) bu süreci şu şekilde betimlemektedir: 19. yüzyıldan itibaren uluslar, kurucu ve resmi bir tarihin üretimiyle birlikte hayat bulmuştur. Bu üretim birtakım iradi unutma ve gizlemeler (occultation) üstünde ilerlemiştir. Bu, birlikte yaşama amacına yönelik bir ulusal bellek inşasıydı. Bugün bir bellekler piyasası ve bu piyasada bellekler arası açık artırma süreçleri etkisini artırıyor. Her türden cemaat türü topluluklar ulusal anlatıya, o ana kadar az söz edilen yeni sayfalar eklemeye (örneğin sömürgecilik veya köle ticareti sayfaları) veya bazı sayfaları değiştirmeye çalışıyor. Bu meşru istekler kimliksel iddia ve taleplerle birleşince, ulusal bağ için tehlikeli "bellekler savaşı" ortaya çıkıyor. Bellek delikleri şiddet temelinde ve gelişi güzel kapatılıyor. Pek çok ulus, kendi iç şeytanları tarafından rahatsız ediliyor. "Tarihin defoları gibi, bellek aşırılıkları da, geçmişi tarafından parçalanan bir topluma yol açıyor" (2007: 24).

Tarafların kolektif bellekleri ve olaylara ilişkin temsilleri uzlaşmayı engelliyor. "Bellek, belleğe karşı" dikiliyor.

Heinrich Krippel'in yaptığı Afyon'daki Zafer Anıtı Avusturya'da atölyede iken.

Yunan Devrimi'nin önemli bir aşaması olan Messolonghi Savaşı'nın Theodoros Vryzakis tarafından yapılan tablosu.

Bu parçalanma, ulusal öykünün veya romanın ulusun kuruluş anının gereklerine, yani doğuş halindeki bir (*in status nascendi*) toplumun ihtiyaçlarına göre yazılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu önemli bir hususturur. Zira ulusların çoğu kez bir krizin, bir savaşın ardından kurulması nedeniyle zedelenen özsaygısını yükseltmek, aşağılanan benlik imajını yüceltmek gibi o an için zorunlu ama daha sonra işlevini yitirecek olan bir misyon yüklenir kolektif bellek. Ulus çatısı altında birleşme, ortak bir geçmiş aidiyetini varsayar ve bu nedenle kolektif belleğin inşasında gerçeklik kaygısı taşınmaz. Bu süreçte "Tarih öğretimi, her şeyden önce çocukların ulus konusunda eğitimi"ne dönüşür (Keslassy ve Rosenbaum, 2007: 28); devlet ortak belleği pekiştirirken, özel bellekleri bastırır. Dolayısıyla ulusal anlatı, bastırılmış bellekleri içinde barındırır. Örneğin Fransa, ulusal resmi belleğinde Vendee savaşlarında yaşanan katliamlara yer veremiştir.[7] Keslassy ve Rosenbaum'a göre, metropolde belleğin ulusallaştırılmasının ilk kurbanları bölgesel bellekler olmuştur; bunlar arasında birlik öyküsüne katılanlar alıkonmuş, diğerleri atılmış veya sessizlikte bırakılmıştır. Bu sadece dar anlamda ulus inşasına özgü değildir, 19. ve 20. yüzyıllarda emekçi sınıfların bellekleri de burjuvazinin kaygılarına uygun bir tarzda yazılmıştır. Fakat devlet monolitik bir bütünlük olmadığı ölçüde "bellek politikaları boşluklar içermektedir" (s. 33) ve bu boşluklarda kısmi bellekler filizlenmektedir; bunlar, informel iletişim kanallarından, töreler, ritüeller ve aileler vasıtasıyla iletilen canlı belleklerdir ama her biri kendi içinde kodlanarak kendi topluluğunun resmi belleği haline gelmektedir. Ulusal romana yönelik itirazlar günümüzde yurttaşların tarih bilgisinin zayıflığıyla birleşince, "azınlık belleklerinin tiranlığı" (s. 35), ulusal kimlikleri sarsan bir düzeye ulaşmaktadır.

Özetle, bir yandan ulusal romanın eksiklikleri, boşlukları ve çelişkileri, öte yandan cemaatlerin kendi kimliklerini tesis için daha önce ulusun kuruluş aşamasında yapılanların ay-

nısını yapma eğilimi bellek savaşlarını beslemektedir.

Halbwacs'tan (1925) bu yana, bir grubun kolektif belleğinin bu grubu pozitif imajla donatma ve sosyal kimliği savunma işlevi olduğu kabul edilmektedir. Öyleyse grup veya topluluğun kimliği zorunlu olarak belleklerden geçer. Kolektif bellek kimlik inşasının vazgeçilmez bir aracıdır. Çokişlevli bir İsviçre bıçağı gibi, kolektif bellek de grup kimliğinde çeşitli roller görür. Licata, Klein ve Gely (2007) bu işlevleri şu şekilde ayırt etmişlerdir:

• Kimlik tanımlama: Kolektif bellek, grup üyelerine kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini söyleyen öyküler sunar (Bkz. Liu ve Hamilton, 2005). Ayrıca ortak bir geçmiş tahayyülü, Anderson'un (1983) ifadesiyle, "grubun mevcut üyeleri arasında yatay, geçmiş kuşaklarla ise dikey bir dayanışma yaratır".

• Kimlik yüceltme: Kimlik, bir gruba aidiyetin, o grubun üyelerine saygınlık sağlaması ölçüsünde pekişir. Bu nedenle kolektif bellekte grubun geçmişindeki başarılar öne çıkarılır, etik dışı, olumsuz eylemler, hatalar ise örtülür. Böylece özsaygı korunmaya ve yükseltilmeye çalışılır.

• Grup eylemlerini meşrulaştırma: Mevcut norm ve kriterlere uygun bir geçmiş seçimi, andaki eylemlerimizi de haklı gösterir. Licata ve Klein'in (2005) bir araştırmasına göre, Belçikalı eski sömürgeciler, "bağımlı ve yabanı halkları uygarlaştırma", onlara uygarlığın nimetlerini götürme, altyapıyı modernize etme gibi öğeler kapsayan temsillerle ülkelerinin sömürgeci eylemlerini meşrulaştırmıştır.

• Grubun harekete geçirilmesi (kolektif mobilizasyon): Geçmiş, bir topluluğu harekete geçiren en önemli kaynaklardandır zira kimliksel talepler yer aldığı söylemlerde, geçmişe referanslar etkili bir retorik biçimi olarak işlemektedir.

Kolektif belleğin bu denli işlevsel oluşu, onun rasyonel ölçüler çerçevesinde ele alınmasını güçleştirmektedir çünkü çatışan taraflar, davaları açısından bu kadar yararlı ve etkili bir silahtan kolayca vazgeçememektedir.

Çatışma olaylarının ardından, çatışmayı yaşayan iki grubun bellekleri incelendiğinde görülmektedir ki, her iki grup da olaylar hakkında kendi resmi belleklerini oluşturuyor. Yaralar, haksızlıklar, yakınların kaybı, maddi zararlar, maruz kalınan hakaret ve aşağılanmalar, tehdit ve tehlikeler bu belleklere malzeme oluşturuyor. Dolayısıyla tarafların kolektif bellekleri ve olaylara ilişkin temsilleri uzlaşmanın sağlanmasını engelliyor. "Bellek, belleğe karşı" dikiliyor. Her grup ulusal tarih içinde kendine daha geniş ve daha güzel bir yer açmaya çalışıyor. Ama birinin genişlemesi, diğerinin daralması gibi ekolojik bir dengeye tabi olunca, rekabet çatışmaya dönüşüyor. Birisi için kahramanlık olan, diğeri için ihanet veya alçaklık oluyor; Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı sonrası savaş alanında yaralı bir Sırp askeri tarafından öldürülmesi bunun tipik bir örneğidir çünkü "belleğin sınırları sonsuz değil ve gruplar, zaten dolu olan bir belleksel alanda geçmişlerini takdir ettirmek zorunda. Tarih, Halbwacs'ın deyişiyle 'yeni mezarlar için her an yer bulmanın gerektiği bir mezarlık haline geliyor'. Ancak bu yerler kimseye kolayca verilmiyor" (Keslassy ve Rosenbaum, 2007: 89). Bazıları bu rekabeti ulusa entegrasyonun yolu gibi görüyor. Azınlık belleklerinin ulusal tarihle bütünleştirilmesi, muhakkak ki makul ve meşru bir istek. Ancak Kesslasy ve Rosenbaum'un (2007: 107) işaret ettiği gibi, bu iddialar bellek rekabetinin tarih sorununu aşan birtakım mekanizmalarla sürdüğünü unutuyor. Geçmiş çatışma alanı haline gelince, başka ve daha tehlikeli antagonizmalar hakikat kaygısının önüne geçiyor; örneğin grup belleğini beslemek için bir tür prozelitizm etkinliğine girilerek taraftar kazanmaya çalışılıyor; müttefikler edinme ve ayartma çabaları hız kazanıyor. Topluluk kendi

Çatışma olaylarının ardından, çatışmayı yaşayan her iki grup da olaylar hakkında kendi resmi belleklerini oluşturuyor. Yaralar, haksızlıklar, yakınların kaybı, maddi zararlar, maruz kalınan hakaret ve aşağılanmalar, tehdit ve tehlikeler bu belleklere malzeme oluşturuyor. Tarafların kolektif bellekleri ve olaylara ilişkin temsilleri uzlaşmayı engelliyor. "Bellek, belleğe karşı" dikiliyor.

Licata, Klein ve Gely (2007), kimliği farklı kapsam düzeylerinde ele alan bazı sosyal psikologların (Tajfel et Turner, 1986; Turner, Oakes, Hogg, Reicher et Wetherell, 1987) çalışmalarına referansla, çatışmanın çözümünü belirli koşullara bağlıyor. Şöyle ki, grup kimlikleri iç içe geçen Rus (Matruşka) bebekleri gibi görülebilir. Örneğin Brükselliyim, Belçikalıyım, Avrupalıyım gibi. Bu farklı kimlikler farklı veya rakip belleklere bağlanır zira her biri farklı kimliksel ihtiyaçları doyurur. Bu farklar hem bir kimlik düzeyiyle diğeri arasında ortaya çıkabilir; Flaman olmak, Belçikalı olmakla aynı değildir; hem de aynı kimlik düzeyinde gözlenebilir; örneğin II. Dünya Savaşı'yla ilgili Flaman ve Wallon bellekleri farklıdır. Bu tür durumlarda, çatışma sonrasını yönetme sorunu bu farklı bellekleri bir

üst düzeyde (Belçikalı kimliği) entegre etme imkânına bağlıdır.

Ama bunun kadar önemli bir diğer koşul da iki tarafın iradi çabalarıdır. Çatışmanın çözümü sadece geçmişin değil, aktüel durumun da iyi yönetilmesini ve ortak bir gelecek projesi geliştirilmesini gerektirir (Bkz. Gely, 2006). Son yıllarda bunun başarılı bir örneği, Almanya ve Fransa tarafından gerçekleştirilmiştir. AB içinde ortak bir gelecek projesinin yanı sıra Fransız ve Alman tarihçilerin ortak ve tek bir tarih kitabı yazmaları bu koşulu sağlamıştır. Öyle görünüyor ki geçmişe regresyonlar, cemaatçi bağlanmalar ve geri çekilmeler çözüm yollarını tıkadığı gibi, tarihin doğasını da bozuyor. İlke olarak kolektif bellekler önlenemez, ama çatışan bellekler, zamanla ortak bir gelecek projesi ve tarihin katkılarıyla toplumlar arasında bir engel ve tehdit kaynağı olmaktan çıkarılabilir.

NURİ BİLGİN

EGE ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKLAR

Anderson, B. (1983): *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri*, İstanbul: Metis Yayınları, Türkçe basım yılı 1993.

Augé, M. (1999): *Unutma Biçimleri*, İstanbul: Om Yayınları.

Bartlett, F. C. (1932): *Remembering*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Bedard, L., Deziel, J. ve Lamarche, L. (2006): *Introduction à la Psychologie Sociale: Vivre. Penser et Agir avec les Autres*, Quebec: ERPI.

Bettelheim, B. (1999). *Psychanalyse des Contes des Fees*, Paris: Editions Poche

Bloch, M. (1941): *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, İstanbul: Gece yayınları, Türkçe çev. 1997.

Bilgin, N. (2007): *Kimlik İnşaası*, Ankara: Aşina Kitaplar.

Branscombe, N.R., Ellemers, N., Spears, R. et Doosje, B. (1999) 'The Context and Content of Social Identity Threat', in *Social Identity: Context, Commitment, Content* (eds. N. Ellemers, R. Spears et B. Doosje) Oxford: Blackwell.

Cameron, J. J., Wilson, A. E. ve Ross, M. (2004): Autobiographical memory and self-assesment, in *The Self and Memory* (ed. D. R. Belke, J. M. Lamplnen ve D. A. Behrenci), New York: Psychology Pres, s. 207-226.

Clemence, A. (2002): Prises de position et dynamique de la pensée représentative, in *La Memoire Sociale: Identites et Representations Sociales* (ed. S. Laurens ve N. Roussiau), Rennes: PUR., s. 51-61.

Collingwood, R. G. (2007): *Tarih Tasarımı*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları

De Gaulejac, V. (2002): Histoires de vie, Heritage familial et trajectoiresociale, in *Familles Permanences et Metamorphoses* (ed. J. F Dortier) Paris: Sciences Humaines, s. 199-206.

De Rosa, A. S ve C, Mormino (2002): Au confluent de la memoire sociale; Etude sur l'identite nationale et europeenne, , in *La Memoire Sociale : Identites et Representations Sociales* (S. Laurens ve N. Roussiau), Rennes: P.U.R., , s. 119-138.

Deschamps, J. C., Paez, D. ve Pennebaker, J.: Memoire collective et histoire: a la fin du second millenaire, In S. Laurens ve N. Roussiau (ed) *La Memoire Sociale: Identites et Representations Sociales*, Rennes: P. U. R., 2002, s. 245-257.

Gely, R. (2006): *Identités et Monde Commun: Psychologie Sociale, Philosophie, Société*, Bruxelles: Peter Lang.

Geraerts, E., Schooler, J. W., Merckelbach, H., Jelicic, M., Hauer, B. & Ambadar, Z. (2007): The reality of recovered memories: Corroborating continuous and discontinuous memories of childhood sexual abuse, *Psychological Science*, vol. XVIII, n. 7.

Greenwald, A. G. (1980): The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history, *American Psychologist*, n. 35, s. 603-618

Haas, V. et Jodelet, D. (1999): Pensée et mémoire sociale, in *Psychologie Sociale* (ed. J.-P. Pétard). Paris: Editions Bréal, s. 111-160.

Haas, V. et Jodelet, D. (2000): La mémoire, ses aspects sociaux et collectifs, in *Psychologie Sociale* (ed. N. Roussiau), Paris: Editions Inpress, s. 121-34.

Halbwachs, M. (1925) *Les Cadres Sociaux de la Memoire*, Paris: Albin Michel, yeni bas. 1994.

Halbwachs, M. (1950) *La Mémoire Collective*, Paris: Albin Michel, yeni bas. 1997.

Huyssen, A. (1999): *Alacakaranlık Anıları, Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Beirlemek*, İstanbul: Metis Yayınları.

Iogna-Prat, D. (2006): La presence de l'histoire, *Sciences Humaines*, n. 175, 2006, s. 58-62.

Laurens, S. et Roussiau, N. (eds) (2002): La mémoire sociale: identités et représentationssociales, Rennes: PUR.

Licata, L. et Klein, O. (2005) 'Regards croisés sur un passé commun: anciens colonisés et anciens colonisateurs face à l'action belge au Congo', in L'Autre: regards psychosociaux (ed. M. Sanchez-Mazas ve L. Licata), Grenoble: PUG, s. 241-278.

Licata, L., Klein, O. ve Gély, R. (2007): Mémoire des conflits, conflits de mémoires: une approche psychosociale et philosophique du rôle de la mémoire collective dans les processus de réconciliation intergroupe, *Social Science Information*, Vol 46, no 4.

Liu, J.H. et Hilton, D. J. (2005) 'How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and their Role in Identity Politics', *British Journal of Social Psychology*, 44: 537-56.

Martinot, D. (1995): *Le Soi: Les Approches Psychosociales*, Grenoble: PUG.

Mongin, O. (1988): Se souvenir de la Shoah, Histoire et fiction, *Esprit*, n. 134, s. 85-98

Moscovici, S. (1981): On social representations, in J. P. Forgas (ed), *Social Cognition: Perspectives on Everyday understanding*, London: Academic Pres.

Mouradian, C. (1990): *Histoire d'une Republique Soviétique: L'Armenie*, Paris: Editions Ramsey.

Noiriel, G. (2004): Histoire, memoire, engagement civique, *Hommes et Migration*, janvier-février 2004, Paris.

Özbaran, S. (2007): *Osmanlıyı Bilemek ya da Tarih Tasarlamak*, Ankara: İmge Yayınevi.

Randall, W. L. (1999): *Biz "Biz" Yapan Hikayeler*, Ayrıntı Yayınları, İst., 1999.

Rateau, P. ve Rouquette, M. L. (2002): Hierest aujourd'hui. Deux exemples d'actualisations des souvenirs, in *La Lemoire Sociale: Identites et Representations Sociales*, (ed. S. Laurens ve N Roussiau), Rennes: P. U., 2002, s. 97-117.

Ricoeur, P. (1955): *Histoire et Verite*, Paris: Le Seuil, coll. Esprit, 1995.

Ricoeur, P.: *Temps et Recit*, Paris: Le Seuil, tome 1. *L'Intrigue et Le Recit Historique*, 1981, t. 2: *La Configuration dans le Recit de Fiction*, 1984, t. 3: *Le Temps Raconte*, 1985.

Ricoeur, P. (1990): *Soi Meme Comme Un Autre*, Paris: LeSeuil.

Ross, M. ve Conway, M. (1986): Remembering one's own past: The construction of personal histories, in *Handbook of Motivation and Cognition: Fondation of Social Behavior*, New York: GuilfordPres, s. 122-144.

Rousso, H. (1987): Le Syndrome de Vichy. 1945-198..., Le Seuil, Paris, 1987.

Schacter, D. (2001): *The Seven Sins of Memory, How The Mind Forgets and Remembers*, Houghton Mifflin Company, NY. 2001.

Schudson, M. (2000), Dynamics of distortion in collective memory, *Memory Distortion How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, D. Schacter (ed.), Harvard University Press, 2000, s. 346-364.

Tajfel, H. et Turner, J. C. (1986) 'The Social Identity Theory of Intergroup Behavior', in S. Worchel et W.G. Austin (eds) The Psychology of Intergroup Relations, Chicago: Nelson-Hall, s. 7-24.

Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S. et Wetherell, M.S. (1987): *Re-discovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*, Oxford: Basil Blackwell.

van Ypersele, L. (2006) 'Les mémoires collectives', in Questions d'histoire contemporaine: conflits, mémoires et identités (ed. L. van Ypersele), Paris: Presses Universitaires de France, s. 191-201.

Wihtol de Wenden, C. (2002): Ouverture et fermeture de la France aux etrangers: Un siecle d'evolution, *Vingtième Siècle. Revue d'Histoire*, No. 73 (Jan. - Mar., 2002), s. 27-38.

DİPNOTLAR

1 Bkz. P. Burke (2002): *Fransız Tarih Devrimi. Annales Okulu*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

2 Ege Bölgesi'nin pek çok yöresinde, 1919-1922 Yunan işgali döneminde yaşananlara ilişkin canlı bellek içerikleri hemen tümüyle mikro olaylardan oluşmaktadır. Bkz. S. Sürgevil (1999). İzmir Karaburnu'da Yunan İşgali: Birdönemin tanıkları, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 1999, s. 49-53.

3 Halbwacs, kolektif bellek ile tarih arasındaki çeşitli farklar nedeniyle, "tarihsel bellek" teriminin kullanılmasının iyi olmadığı fikrindedir çünkübu terim birbirine karşıt ikişeyi birleştirmektedir (1997: 131).

4 Bu kaygı, tarihçilik yapmayı kişisel bir angajman olarak gören Duby gibi bir tarihçide bile ön plandadır. Iogna-Prat'ın değerlendirmesine göre, "Tarihçi mesleği ve metot üzerinde sık sık kafa yoran Duby, 'hem kendi zamanında, hem de geçmişte nasıl olunabilir ya da kendi zamanında olmaksızın geçmişe nasıl soru sorulabilir?'" sorusunutarihçiliğin merkezine koymaktadır" (Iogna-Prat, D.: La presence de l'histoire, *Sciences Humaines*, n. 175, 2006, s. 58-62).

5 Tarih ve tarihyazımının sorunları konusunda bkz: S. Özbaran: *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997; M. Bloch (orijinal: 1941): *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Gece yayınları, 1997; P. Ricoeur: *Histoire et Verite*, Seuil, 1955, coll. Esprit, Paris: P. Veyne: *Comment On Ecrit L'Histoire*, Seuil, 1971; G. Duby: *Dames du XII Siecle*, Paris, Gallimard, 1996, yeni basım etc.

6 Bkz. P. Ricoeur: *Temps et Recit*, Le Seuil, Paris, tome 1: *L'Intrigue et Le Recit Historique*, 1981, t. 2: *La Configuration dans le Recit de Fiction*, 1984, t. 3: *Le Temps Raconte*, 1985; ayrıca: P. Ricoeur: *Soi Meme Comme Un Autre*, Le Seuil, Paris, 1990; P. Ricoeur: *La Memoire, l'Histoire et L'Oubli*. Paris: Seuil, 2000.

7 Victor Hugo'nun 1793 İhtilali adlı eserinde bu olayları işlemesini, canlı belleğin bir tezahürü olarak görmekgerekir.

TÜYAP

ARTIST 2008

18. İstanbul Sanat Fuarı

1 - 9 KASIM 2008

www.istanbulsanatfuari.com

İletişim Sponsoru

TS EN ISO 9001:2000

TÜYAP Beylikdüzü

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi

Beylikdüzü, Büyükçekmece, İstanbul

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. / FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
E-5 Karayolu, Gürpınar Kavşağı
34522, Beylikdüzü,
Büyükçekmece İstanbul - Türkiye

Tel : 90 (212) 886 6 886 (pbx)
Faks: 90 (212) 886 6 698

www.tuyap.com.tr

E-posta:

Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr

Tanıtım ve Halkla İlişkiler: tanitim@tuyap.com.tr

Yurdışı Satış: sales@tuyap.com.tr

Fuar Alanı: fairarea@tuyap.com.tr

Yurtdışı Fuarlar: tuyapoverseas@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTİÇİ OFİSLER

E-posta:

Tüyap Adana : tuyapadana@tuyap.com.tr
Tüyap İzmir : tuyapizmir@tuyap.com.tr
Tüyap Ankara: tuyapankara@tuyap.com.tr
Tüyap Kayseri : tuyapkayseri@tuyap.com.tr
Tüyap Bursa : tuyapbursa@tuyap.com.tr
Tüyap Konya : tuyapkonya@tuyap.com.tr
Tüyap Diyarbakır : tuyapdiyarbakir@tuyap.com.tr
Tüyap Samsun : tuyapsamsun@tuyap.com.tr
Tüyap Gaziantep : tuyapgaziantep@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTDIŞI OFİSLER

E-posta:

Tüyap Moskova: tuyapmoscow@tuyap.com.tr
Tüyap Tiflis: tuyapgeorgia@tuyap.com.tr
Tüyap Sofya: tuyapsofia@tuyap.com.tr
Tüyap Tahran: tuyaptehran@tuyap.com.tr
Tüyap Halep: tuyapaleppo@tuyap.com.tr

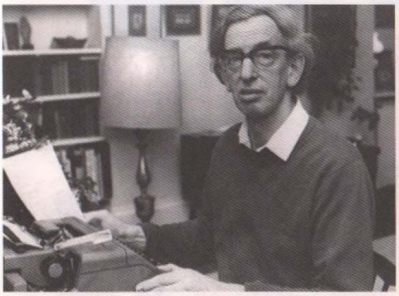
BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

ERIC HOBSBAWM'IN GÜNLÜĞÜNDEN

WEIMAR CUMHURİYETİ'NİN BERLİN'İ*

ERIC HOBSBAWM

Weimar'ın birkaç "normallik" yılı bile, her an patlayabilecek bir yanardağın geçici sakinliğine dayanmaktaydı. Tiyatro sanatının büyük ismi Max Reinhardt bunu biliyordu. "Sevdiğim şey, dilimin üstündeki geçicilik tadı" demişti, "her yıl, sonuncu yıl olabilir." Bu duygu, Weimar'a benzersiz bir lezzet katıyordu. Ani ve dönüşsüz ölüm gelene kadar, acı yaratıcılığı keskinleştiriyor, hali hazırı küçümsemeye yol açıyor ve uylaşımlarla sınırlanmayan bir zekâ ortaya koyuyordu. Tarihin değiştiğinin bilindiği anlar enderdir, ama bu onlardan biriydi.

Yaşayan en büyük tarihçi sayılan Eric Hobsbawm.

einestages.spiegel.de

ÇEVİRİ: METE TUNÇAY

Hayatımın en şekillendirici dönemi, can çekişen Weimar Cumhuriyeti'nde bir gimnazyum öğrencisi ve komünist militan adayı olarak yaşadığım 1931-33 yıllarıydı. Geçen güz internetteki bir Alman kanalında, "Ben tarihte bir seyahat rehberiyim" başlıklı bir söyleşiyle o dönemi hatırlamam istendi. Birkaç hafta sonra da, Britanya'ya geldiğimde okuduğum (artık çoktan kapanmış bulunan) St Marylebone Grammar School mezunlarından sağ kalanların düzenlediği yıllık yemekli toplantıda, bu ülkeye 1933'te ansızın getirilen 15 yaşındaki birisinin tepkilerini açıklamaya çalıştım. Eski okul arkadaşlarıma dedim ki, "Kendinizi Manhattan'da bir gazete muhabiriyken, yazı işleri müdürü tarafından Nebraska'daki Omaha'ya atanmış biri olarak hayal edin. Weimar Cumhuriyeti'nin inanılmaz düzeyde heyecan verici, incelikli, düşünsel ve siyasal olarak patlamaya hazır görünen Berlin'inde iki yıla yakın yaşadıktan sonra İngiltere'ye geldiğimde, işte öyle hissetmiştim. Burası müthiş bir yavanlıktı."

Eric Weitz'ın yeni çıkan, Weimar Cumhuriyeti üstüne yetkin ve gayet güzel resimlenmiş *Promise and Tragedy*'si (Princeton: Eylül 2007, 425 s. - Vaat ve Facia) anılarımı çağrıştırdı. Kitapta, Hitler'in elinde harabeye dönmesinden ve yeniden birleşen Almanya'da Disneyland mimarisine çevrilmesinden çok önceki halıyle eski Potsdamer meydanı gösteriliyor. Yirmisinden küçük Berlinli gençler, amcam gibi takım elbiseli adamlarla dolu gündüz kafelerine dadanmış değildiler. Biz daha çok, henüz planlı soykırımla birlikte anımsanmayan Wannsee gölündeki kayıklara meraklıydık.

Hitler'in, onun son yılındaki seçimler sırasında yaptığı alaycı konuşmalarda diline dolamış olmasına karşın, bu cumhuriyetin sadece 14 yıl sürdüğünü hatırlamak zordur ve bu yıllardan yalnızca altısı, canice bir doğuş dönemiyle Büyük Bunalım felaketi arasına sıkışmış olarak, normale benziyordu. Bu döneme gösterilen muazzam ilgi, büyük ölçüde Hitler tarafından yıkılmasının neticesinde sonradan ortaya çıkmıştır. Hitler'in nasıl olup da iktidara yükseldiği ve bunun engellenebilir olup olmadığı soruları buradan çıkmıştır ve tarihçiler arasında hâlâ tartışılmaktadır. Başka birçoklarıyla birlikte Weitz da "bu gelişmede kaçınılmaz olan bir şey yoktu. Üçüncü Reich var olmak zorunda değildi," sonucuna varıyor ama kendi savı, bu önermenin anlamının çoğunu boşaltıyor. Herhalde 1932'de yaşayan çoğu kişinin gözünde Weimar Cumhuriyeti'nin ölüm döşeğinde olduğu besbelliydi. Onun varlığına özgüllükle bel bağlayan tek siyasal partinin [AKP] oyları yüzde 1,2'ye düşmüştü ve evde okuduğumuz gazeteler, bu parti yandaşlarının siyasette kendilerine ne kadar yer bulabileceklerini tartışmaktaydı.

Sığındıkları ülkelerde nüfus içindeki oranlarının çok üstünde bir rol

oynayan ve Weimar'ın anısının çok şey borçlu olduğu mülteciler topluluğunu yaratan da Hitler'di. Bunlar, daha kalabalık olan 1917 sonrası Rus göçmenlerinden, bale dünyası dışında, çok daha önemli olmuşlardır. Eski yerleşik serbest meslek alanlarında -tıp ve hukuk gibi- etkileri az görülebilir, ama daha açık alanlarda, giderek de fen bilimleri ve kamusal yaşamda bıraktıkları izler kayda değer. Britanya'da bu göçmenler, kıta Avrupalı yayıncıların, gazetecilerin, fotoğrafçıların ve tasarımcıların yeadamakıllı eski eseri *Buddenbrook Ailesi*'yle. Fakat yeni rejimin, cumhuriyetçi okul müdürümüzle birlikte gimnazyumumuzun koridorunu süsleyen mavi atlarını kaldırdığı Franz Marc'ı İngiltere'de kim duymuştu ki!

O dönemde Paris, görsel sanatların tartışmasız başkentiydi, Viyana da hâlâ gerek ağır gerek hafif müziğin anavatanı. Batı'da Atlantik ötesi diasporanın dışında yaygınlıkla konuşulan bir Almanca yoktu, ne de klasik bilginler dışında Almanca okuyan.

Weimar Cumhuriyeti'nin simgesi olan imparatorluk arması.

wikipedia

Komünistler dahil, bütün Almanlar Versailles'a ve işgalcilere karşıydılar. Bir çocuk olarak, trenden Ren kalesi üstünde dalgalanan Fransız bayrağını doğal olmayan bir şey duygusuyla gördüğümü anımsıyorum. İngiliz ve Yahudi olduğum için Nazilik şöyle dursun, arkadaşlarımın Alman milliyetçiliğine de kapılmadım, ama bunların Alman çocuklarına çekici gelmesini anlayabiliyordum.

niliklerini buraya taşıyarak sanat tarihini, görsel kültürü ve kitle iletişim araçlarını dönüşüme uğratmışlardır. Weimar Cumhuriyeti'nin temel başarıları ve Alman-olmayanların onunla ilgilenmesinin sebepleri siyasal değil, düşünsel ve kültüreldir. Bu sözcük (Weimar) günümüzde Bauhaus'u, George Grosz'u, Max Beckmann'ı, Walter Benjamin'i, büyük fotoğrafçı August Sander'i ve bir dizi önemli sinema filmini akla getiriyor. Weitz altı isim seçmiş: Thomas Mann, Brecht, Kurt Weill, Heidegger ve daha az tanınmış bir kuramcı olan Siegfried Kracauer ve sanatçı Hannah Höch. Bunlara kolaylıkla, diyelim (ender) düşünsel sağdan Carl Schmitt, aşırı soldan Ernst Bloch ve ortadan Max Weber eklenebilir.

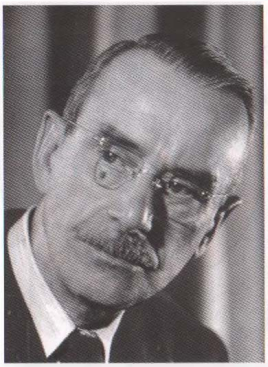
Berlin, Weimar Cumhuriyeti.

1933'te Orta Avrupa'nın en dar kamuoyunun ötesinde kıpırdanmaya yol açan sadece Thomas Mann ile birkaç filmdi; belki bir de, Weimar'ın son yıllarında Berlin'in çekici yanlarını keşfetmiş küçük bir eşcinsel alt-kültür. Thomas Mann elbette daha 1914'ten önce bile iyice tanınmış bir ustaydı. 1929'da Nobel edebiyat ödülünü almıştı, ama Weimar döneminin usta işi *Büyülü Dağ*'ı ile değil, daha çok, Bugün bile yalnız Almanca konuşanlar Brecht'i sadece bir tiyatro yazarı değil, aynı zamanda 20. yüzyılın en büyük lirik ozanlarından biri diye tanırlar. Weimar edebiyatının Orta Avrupa çemberini kıran tek dalı, 1920'lerin sonundaki savaş karşıtı kurmacaydı, en başta da Remarque'ın *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*'u. Bu eser doğal olarak, başında doğuştan Alman bir yönetici bulunan yegâne Holywood stüdyosu olan Universal tarafından filme alınmıştı.

Geriye bakınca, gerçekte hiç kimsenin istemediği ve çoğu Almanın olsa olsa bir *faux de mieux* (daha iyisi olmayan - ehveni şer) diye kabul ettiği bu kısa ömürlü Alman cumhuriyetinin en karakteristik özelliği neydi? Her Alman üç afet deneyimini yaşamıştı: Büyük savaş; yenik Kaiser rejimini yıkan, akım kalmış da olsa sahici Alman devrimi ve 1923'ün büyük enflasyonu, yani parayı ansızın değersiz hale getiren insan yapımı bir kısa felaket. Gelenekçi, Yahudi karşı-

Thomas Mann tanınmış bir ustaydı; 1929'da Nobel Edebiyat Ödülünü almıştı, ama Weimar döneminin usta işi *Büyülü Dağ*'ı ile değil, daha çok, adamakıllı eski eseri *Buddenbrook Ailesi*'yle.

www.thorntonsbooks.co.uk

Max Reinhardt, Weimar için "Sevdiğim şey, dilimin üstündeki geçicilik tadı" demişti, "her yıl, sonuncu yıl olabilir."

commons.wikimedia.org

tı, buyurgan ve Kaiser'in Reich'ından kalan kurumlarda iyice yuvalanmış siyasal sağ cumhuriyeti toptan reddediyordu (Theodor Plivier'in 1932'de yazdığı kitabın başlığını hâlâ hatırlıyorum: Kaiser Gitti, Generaller Kaldı). Bu kanat Weimar'ı gayri meşru sayıyor, Versailles Antlaşması'nı hak edilmemiş bir ulusal utanç olarak görüyor ve her ikisinden de bir an önce kurtulmayı amaçlıyordu.

Fakat Komünistler de dahil, bütün Almanlar Versailles'a ve yabancı işgalcilere müthiş karşıydılar. Bir çocuk olarak, trenden Ren kalesi üstünde dalgalanan Fransız bayrağını doğal olmayan bir şey duygusuyla gördüğümü hâlâ anımsıyorum. Hem İngiliz hem de Yahudi olduğum için (ben okulda "der Englaender"dim), Nazilik şöyle dursun, okul arkadaşlarımın Alman milliyetçiliğine de kapılmadım, ama bunların her ikisinin de Alman çocuklarına nasıl çekici geldiğini pekâlâ anlayabiliyordum. Weitz'in gösterdiği gibi, hem siyasal olarak hem de "Kulturbolschewismus"a ısrarlı ve kapsamlı düşmanlığıyla, kültürel olarak her zaman asıl tehlike buyurgan sağcılıktı.

Belli başlı merkez düşünürleri -hiçbiri içgüdüsel olarak demokrat olmayan ama eli silahlı sağın korkusundan bu görüşü destekleyen Mann, Max Weber, Walther Rathenau- demokratik bir cumhuriyeti geri getirilemeyecek bir Reich'in zorunlu ardılı olarak haklı göstermeyi başarmışlardı. Tabiatıyla sistemin başlıca partileri de öyle yaptılar; aslında Kaiser'in gitmesini istemeyen çoğunluk sosyal demokratlar ve dinsel bir baskı grubuyken devrimin bir hükümet partisine dönüştürdüğü Katolik merkez. Bunların ötesinde, geniş ölçüde büyük savaştan tiksinmeyle, 1918 devriminin başarısızlıkla sonuçlanmasından duyduğu şokla ve bu sarsıntıları onca iyi bir durumda atlatan eski egemen sınıfa nefretiyle oluşan siyasal sol, reddedişte sağdan geri kalmıyordu. Sosyal Demokrat Partiden kopan savaş karşıtı bağımsızların yarısının katıldığı Komünist Parti, kendisine uzlaşmaz işçi sınıfı muhalefetinde bir kitle tabanı edinmişti. Sağcı olmayan kalıcı bir Weimar rejiminin kurulmasını engellemeye yetecek kadar güçlü olan bu solun, pratik siyasete tiksintiden başka bir katkısı olmuyordu.

Anlaşılabilir sebeplerle, savaşın dehşeti ve kaybedilmiş devrimin arkasında bıraktığı umut ve öfkenin keskinleştirdiği yaratıcı sanatçılar onun çekiciliğine kapılmışlardı, hatta Weimar'ın öyle insanları vardır ki, kalıcı değer taşıyan başarıları esas itibariyle cumhuriyetten pek hazzetmeyişlerine dayanır. George Grosz ve Kurt Weill gibi sahiden yüksek yetenekler bile 1933'ten sonra ABD'ye gidip rahata kavuşunca çok ilginç olmaktan çıkmışlardı. Dışavurumcu (ekspresyonist) yazar ve sanatçılar arasında daha az yetenekli olanlar için bu yargı daha da haklıydı, onlar tatsız duygularını acı ve hiddetle, seslerinin çıkabileceği en yüksek perdeden dile getirecekleri akılda kalacak yollar arıyorlardı. Weimar'ın kendisine en yakın sesi büyük enflasyondan sonra ortaya çıkan gerçekçi, duygusuz, tutkulu ama kabare serinliğindeki *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnellik) akımında bulması bir ölçüde bunlara tepkiydi. Benim için Weimar hâlâ Mahagonny'nin ve Üç Kuruşluk Opera'nın, Döblin'in Berlin Alexanderplatz'ının, kadri bilinmeyen Erich Kaestner'in ya da Erich Weinert'in iğneleyici siyasal şansonlarının diliyle konuşur.

Fakat Weimar bir Alman görüngüsünden (fenomeninden) fazla bir şeydi. Onun dünyasına yetkin bir giriş sağlayan ve herhalde erişilebilecek kaynakların en iyisi olan Weitz'in kitabı birçok şeyi doğru olarak saptıyor, en azından 1914 öncesi Almanya'sının gelişkin sanat merkezleri Münih ve Leipzig iken, Weimar kültürünün Berlin merkezliliğini vurguluyor. Ama 1917'den sonra devrim ertesinde Orta ve Doğu Avrupa'da başlıca düşünsel ve sanatsal yenilikleri n içinde üretilip kotarıldığı bir pota oluşunu yeterince belirtmiyor. "19'uncu yüzyılın başkenti" Paris'in prestiji, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda gerçeküstücülükten başka sunabileceği önemli bir yenilik getirmediği olgusunu karartmaktadır - zaten sürrealizm de geniş ölçüde, Zürih'teki Orta Avrupalı sığınmacıların çokuluslu dada hareketinden türemişti.

(1927'de) yedi bin küsur dergisi, 38.000 kitabı ve Hollywood'un dışındaki en müthiş sinema endüstrisiyle Almanya çok büyük bir pazardı. Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşüyle Avusturya'dan geriye kalan geniş yetenek dağarını doğal olarak özümlemişti. Viyana olmadan, Fritz Lang, G.W. Pabst, Wilder, Preminger, hatta Peter Lorre olmadan Weimar filmleri nerede olurdu? Başlıca yıldızları -Conradt Veidt, Emil Jannings, Marlene Dietrich, Elisabeth Bergner- Alman dilli tiyatro endüstrisinin başlıca etki kaynağı olan Viyanalı Max Reinhardt tarafından eğitilmişti. Kendileri de Viyana'dan göçmüş olan benim ailem Berlin'de geniş ölçüde Avusturya kökenli akraba ve dostların oluşturduğu bir toplumsal yaşam sürüyordu.

Farklı, ama aynı ölçüde nesnel sebeplerden ötürü, Almanya Rusya'nın Batı'ya açılan başlıca penceresiydi. Berlin aynı zamanda hem Sovyet karşıtı göçmenlerin merkezi hem de (bazılarının orada çokdilli bir dergi çıkardığı) yeni Sovyet aydınlarının ve sanatçı devrimcilerinin ilk uğrağıydı. Alman devrimini boş yere bekleyişin bir sonucu olarak, Komintern'in resmi dilinin Rusça değil Almanca olduğunu da unutmamalıyız.

Kaçınılmaz bir biçimde bu kültürel karışım Weimar'ın, giderek de bütün Batı'nın kültürünü beslemiştir. Bauhaus bütün varoluşu süresince bir Alman, Avusturyalı-Macar, Rus, İsviçreli ve Hollandalı kolektifiydi. John Willett'in deyişiyle, bir "Konstrüktivist Enternasyonal"e varan hareket. Weimar'daki bir toplantıda Macarların, Hollandalıların, Belçikalıların, Romenlerin, Sovyet Rusyalıların ve Almanların bir araya gelmesiyle ve karargâhın Berlin'de olacağı düşünülerek kurulmuştu. Bu, Alman mültecilerin sürgündeki ülkelerine ihraç ettikleri bir kültürdü.

Weimar Almanyası'nın 20. yy fen bilimlerindeki merkezi uluslararası rolü de eşit ölçüde kolaylıkla görmezlikten gelinir. Einstein ve Max Planck Berlin'e şan ve şeref getirmişler, Max Born'un yönetimindeki Göttingen de Cambridge ile birlikte kuvantum mekaniği devriminin öncülüğünü yapmış, bu alanda ortak dil, tıpkı uluslararası komünizmdeki gibi Almanca olmuştur. Heisenberg, Pauli, Fermi, Oppenheimer, Teller'in hepsi burada okumuş ya da çalışmışlardır. Weimar Almanya'sının önderliğinin en dramatik kanıtı, 14 yıllık ömründe Almanların 15 Nobel ödülü almalarıdır, daha sonra bu sayıya yeniden erişmek için elli yıl geçmesi gerekmiştir.

Bu, Almanya'nın çağdaşlığın ve Batı düşüncesinin merkezi olduğu son dönemdi. Weimar Cumhuriyeti'ni Hitler'in yıkıcı güruhu yerine daha gelenekçi bir reaksiyoner hükümet izlemiş olsaydı durumu daha iyi olabilirdi. Fakat geriye bakılınca, bu seçeneğin Hitler'in yükselişini kapsamlı bir anti-faşist birlikle durdurma beklentisi kadar gerçekdışı olduğu anlaşılıyor. Gerçek şudur ki, sağda, solda ya da ortada hiç kimse Hitler'in nasyonal sosyalizmini doğru ölçemiştir - bu önceleri hiç görülmemiş bir hareketti ve hedefleri akılcı bir biçimde hayal edilemezdi. Onun kurbanı olacak kimseler bile tehlikeyi tam kavramamışlardır. Nazilerin en büyük parti olarak çıktıkları, ama çoğunluk sağlayamadıkları 1932 yaz seçimlerinden sonra evimize gelen, haftalık sol-liberal bir dergi olan *Tagebuch*'un (Yahudi) editörü, benim o zaman bile intihar diye gördüğüm bir başlıkla bir makale yazmıştı - hâlâ gözümün önüne geliyor: *Lasst ihn heran* (Bırakın girsin)! Birkaç ay sonra, yaşlı Başkan Hindenburg'un çevresindeki reaksiyonerler çok farklı niyetlerle, onu denetleyebileceklerini umarak Hitler'i işbaşına getiren manevralar yaptılar.

Weimar Cumhuriyeti'ni, dünya ekonomik bunalımı onun belkemiğini kırmadan önce bile sağlamca yerleşmiş ve istikrarlı bir düzen diye gösterme yolundaki her türlü girişim, tarihsel olarak karanlıkta ışık çalmaktır. Bu rejim, ölmüş ama gömülmemiş bir geçmişin yıkıntıları arasında, ansızın ama beklenen bir sonuca ve bilinmeyen bir geleceğe doğru hızla hareket etti. Bizler ("Ari" okul arkadaşlarım için ulusal yeniden doğum olarak, benim gibi komünistler içinse 1917 Ekiminde başlatılan evrensel devrim diye) büyük yarınların rüyasını görürken, o düzen ana babalarımıza sadece diriltilemeyecek bir geçmiş vaat ediyordu.

Weimar'ın birkaç "normallik" yılı bile, her an patlayabilecek bir yanardağın geçici sakinliğine dayanmaktaydı. Tiyatro sanatının büyük ismi Max Reinhardt bunu biliyordu. "Sevdiğim şey, dilimin üstündeki geçicilik tadı" demişti, "her yıl, sonun-

Almanya Rusya'nın Batı'ya açılan başlıca penceresiydi. Berlin, hem Sovyet karşıtı göçmenlerin merkezi hem de (bazılarının orada çokdilli bir dergi çıkardığı) yeni Sovyet aydınlarının ve sanatçı devrimcilerinin ilk uğrağıydı. Alman devrimini boş yere bekleyişin bir sonucu olarak, Komintern'in resmi dilinin Rusça değil Almanca olduğunu unutmamalıyız.

cu yıl olabilir." Bu duygu, Weimar'a benzersiz bir lezzet katıyordu. Ani ve dönüşsüz ölüm gelene kadar acı yaratıcılığı keskinleştiriyor, hali hazırı küçümsemeye yol açıyor ve uylaşımlarla sınırlanmayan bir zekâ ortaya koyuyordu. Tarihin değiştiğinin bilindiği anlar enderdir, ama bu onlardan biriydi. Bu nedenledir ki, kendimi hâlâ 30 Ocak 1933 gününün soğuk öğleden sonrasında, Hitler'in şansölye atandığı haberi üstünde düşünerek okuldan kız kardeşimle birlikte eve yürürken görebiliyorum. Birkaç gün sonra, üyesi olduğum komünist okul örgütü SSB'ye ait bir teksir makinesini yatağımın altına gizlemem için biri evime getirdi. Bir yabancının dairesinde daha güvenli olacağını düşünmüştüler. Fakat artık hiçbir yer güvenli değildi. Yine de, barbarlar ele geçirene kadar 20. yüzyılın potansiyel başkenti gibi görünen Berlin'de, kişinin kendisini ve dünyayı keşfetmesi için garip ve olağanüstü bir zamandı. Bugün oraya gittiğimde, hâlâ 1933'ten sağılmamış olduğu duygusuna kapılıyorum.

* London Review of Books, 24 Ocak 2008'den alınmıştır.

TEHCİR Mİ, İZMİR Mİ, AŞKALE Mİ?

BİR FOTOĞRAFIN MAKÛS SERÜVENİ

RIFAT N. BALİ

Agos gazetesinin 25 Nisan 2008 tarihli nüshasının ilk sayfasındaki fotoğraf, meçhul bir yere götürülmekte olan bir erkek kafilesini göstermekte. Aynı fotoğrafın geri planında da iki tren vagonu görülmekte. Gazetede fotoğrafla ilgili herhangi bir açıklama yok, kaynak da belirtilmemiş. Fotoğrafın yayınlandığı Agos gazetesinin ilk sayfası, taşıdığı tarihten de anlaşılacağı üzere, 24 Nisan 1915 tarihinde başlayan ve "büyük felaket" ile sona eren Ermeni Tehciri'ni anan sayının ilk sayfası.

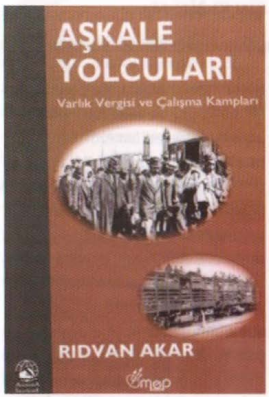

HAFTALIK SİYASİ AKTÜEL GAZETE

AGOS

İstanbul hatırlıyor

TARİHÇİ ARA SARAFIAN, İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ'NDE DÜZENLENEN '24 NİSAN 1915'TE NE OLDU?' BAŞLIKLI TOPLANTIYA KATILMAK ÜZERE TÜRKİYE'YE GELDİ

Agos gazetesinin 25 Nisan 2008 tarihli ön sayfası.

Agos'un kullandığı fotoğraf *Aşkale Yolcuları* kitabının kapağında da kullanılmış.

Türk basın ve yayın âleminin fotoğraflarla sorunlu bir ilişkisi vardır. Sorunlu olmasının nedeni ise haberi yazan muhabir ve/veya haberin yer aldığı sayfa editörünün "kuru bir haber" olmaması için konuyla ilgili olarak sayfaya yerleştirdiği fotoğrafın, görüntü olarak bahsi geçen olayı andırsa bile kimi zaman konuyla uzaktan yakından ilgisinin olmamasıdır. Örneğin kırklı yıllarda Türk kanlarından geçip Filistin'e Yahudi mültecileri taşıyan Struma gemisi söz konusu olduğunda, doğrudan o gemiye ait bir fotoğraf yerine Yahudi mültecileri taşıyan herhangi bir geminin fotoğrafı pekâlâ kullanılabilmekte. Benzer şekilde yirmili, otuzlu, kırklı yılların Türk basınında yer almış fotoğrafları günümüz teknolojisiyle yeniden fotoğraflamak, sonradan bu görüntülerin hangi dergi veya gazeteden alındığını ve tarihini belirtmeden "şahsi arşiv" ibaresiyle herhangi bir yazıda kullanmak son derece kanıksanmış ve olağanlaşmış bir davranış tarzı.

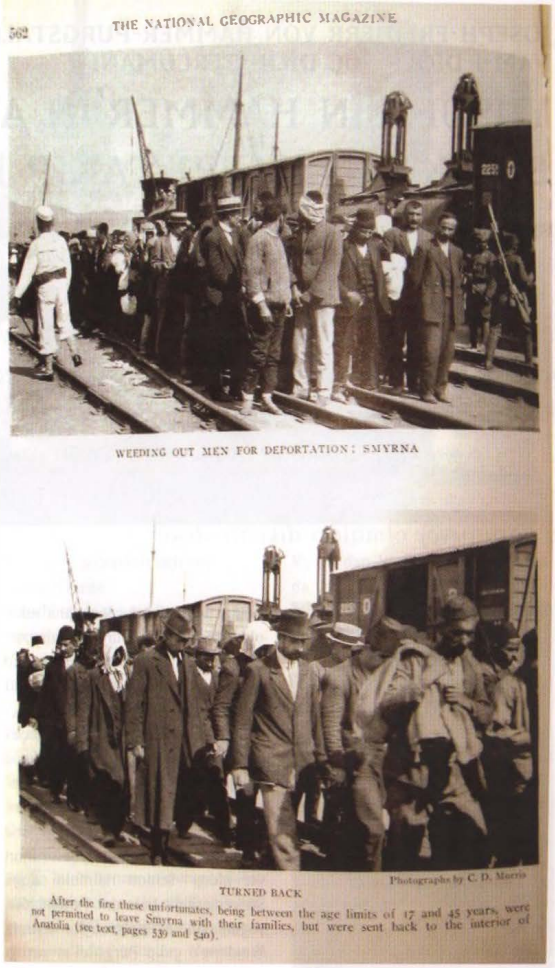
Bütün bunları yazmamın sebebi, yakın tarihte ikinci kez önüme çıkan bir "kafile fotoğrafı". Bu fotoğraf *Agos* gazetesinin 25 Nisan 2008 tarihli nüshasının ilk sayfasında yer almakta ve meçhul bir yere götürülmekte olan bir erkek kafilesini göstermekte. Aynı fotoğrafın geri planında da iki tren vagonu görülmekte. Gazetede fotoğrafla ilgili herhangi bir açıklama yok, kaynak da belirtilmemiş. Fotoğrafın yayınlandığı *Agos* gazetesinin ilk sayfası, taşıdığı tarihten de anlaşılacağı üzere, 24 Nisan 1915 tarihinde başlayan ve "büyük felaket" ile sona eren Ermeni Tehciri'ni anan sayının ilk sayfası. İşte bu nedenle, gazetenin ilk sayfasında bu "kafile fotoğrafı"na yer verilmiş. Dolayısıyla herhangi bir açıklama verilmemiş olan bu fotoğrafın tehcir edilmekte olan Ermeni erkekleri resmettiği varsayılmakta.

Mamafih görsel hafızası kuvvetli herhangi bir okur için bu fotoğraf, tehcir edilmekte olan Ermeni erkekleri değil, tam aksine, 1943 yılında Varlık Vergisi Kanunu'nun ayrımcı tatbikatı sonucu kendilerine tahakkuk ettirilen vergileri ödeyemedikleri için Aşkale'ye zorunlu çalışmaya gönderilen gayrimüslim mükellef-

leri hatırlatmakta. Bunun sebebi de Rıdvan Akar'ın 2006 yılında üçüncü baskısı yayımlanan *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları* kitabının kapağında kullanılan iki fotoğraftan birisinin bu kafile fotoğrafı olması. Ancak bu da doğru değil.

2006 yılında *Müteferrika* dergisinde yayınladığım makalede[1] kanıtladığım üzere, söz konusu fotoğraftaki kafile ne Aşkale'ye sevk edilmekte olan gayrimüslim erkekler, ne de tehcir edilmekte olan Ermeni erkekler. Söz konusu fotoğraf 1922 yılında çekilmiş. Fotoğrafta yer alanlar, İzmir'in Yunan Ordusu'nun işgalinden kurtuluşundan sonra Türk Ordusu'nun 17 ila 45 yaşları arasındaki İzmirli Rum erkekleri Anadolu'nun içlerine tehcir etmeye karar vermesi üzerine Anadolu'ya sevk edilmekte olan Rum erkekler. Fotoğraf *The National Geographic Magazine*'in Kasım 1925 sayısında yayınlanmıştı.[2] İnternet ortamında da mevcut olan aynı fotoğrafın künyesinde "İzmir 1922, Tren ile tehcir" ibaresi açıklıkla belirtilmekte.[3]

Agos gazetesinin böylesine ciddi bir yanlışlığı nasıl yaptığını ve de ilerleyen zaman içinde gazete çalışanlarının ya da okurların bu yanlışlığı nasıl olup da fark etmediklerini izah etmeye çalışmadan önce, bunun hem önemsenmeyecek bir yanlışlık olmadığını hem de yazıya eşlik eden fotoğrafın söz konusu vaka ile uzaktan yakından ilgisi olmadığını bir daha hatırlatmak lazım. Dahası, gerek Ermeni Tehciri, gerekse Varlık Vergisi konularında kolaylıkla erişilebilecek çok sayıda görüntü olmasına rağmen hem *Agos* gazetesinin, hem de Rıdvan Akar'ın kitabını yayınlayan Mephisto Yayınları'nın özellikle bu erkek kafilesi fotoğrafını neden seçmiş olduğu da bir muamma.

Fotoğrafın kaynağı olan *The National Geographic* dergisi Kasım 1925'te yayınlanmış.

SONUÇ

Bu mükerrer hataya getirilebilecek tek izah, seksenli yıllardan itibaren Türk toplumuna hâkim olan "gazete kültürü"nün Türkiye'nin kültür âlemini içten içe kemirip boşalttığı. Bu kültürü inşa eden gazete ve dergi muhabirleri, bir kısmı üniversite öğretim üyesi olan köşe yazarları, editörler ve yayın yönetmenlerinden oluşan aktörler için haftalar, aylar boyunca süren ve kılı kırk yaran ciddi araştırmalar ya imkânsız ya da fuzuli şeyler. Onun yerine internetten kolaylıkla elde edilen bilgilerle oluşturulan "inceleme" ve "araştırma" kitapları veya gene internet ortamından elde edilen fotoğraflarla haberleri "zenginleştirmek" çok daha basit, süratli ve kolay bir yöntem. Bir diğer neden, ciddi ve yorucu araştırmalar yerine "gündemi yakalama" gibi iflah olmaz bir hastalığa yakalanmış olan basın camiasının bir fotoğrafın kaynağını araştırmak gibi "zahmetli işler" ile dimağını pek meşgul etmek istememesi. Başka bir deyimle, vasatlığın olağanlaşması ve sıradanlaşması.

RIFAT N. BALİ
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

1 Rifat N. Bali, 'Tamamiyle Lüzumsuz Bir Meşgale. Ciddi Araştırmacı Olmak'. *Müteferrika*, Yaz 2006, sayı 29, s. 259-268.

2 MelvilleChater, "History's Greatest Trek", *The National Geographic Magazine*, Kasım 1925, Cilt XLVIII, sayı 5, s. 533-590.

3 http://www.greeklibrary.agrino.org/projects/Smyrna1922/images/Smyrna_train_deportation_750_03.jpg

JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL,
NAM-I DİĞER "ÜÇ DİLİN TERCÜMANI"

YUSUF BİN HAMMER'İN AVUSTURYA'DA BIRAKTIĞI İZLERİ TAKİP EDEREK...

PERİ EFE

Metternich Avusturya'sında diplomatik görevler de üstlenen Joseph von Hammer, sadece 10 ciltlik Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'ni de kapsayan tarih araştırmaları ile değil, Goethe'yi de esinlendiren İran, Arap ve Osmanlı edebiyat araştırmaları ve Avusturya tarih ve folkloruna yönelik eserlerini de içeren derin bir araştırma güdüsüne sahiptir. Bu yazı, Hammer'in bu güdüsünün özellikle Doğu ile ilgili kısmının Avusturya'da bıraktığı izlerle ile ilgili. Esasen hem bu izlerin kendisi hem de hâlâ korunuyor olmaları dikkate değer.

Feldbach'da Hainfeld şatosuna giden yola Hammer-Purgstall'ın adı verilmiş.

Fotoğraflar: Nurhak Polat

Tarihçi Franz Babinger, Joseph von Hammer-Purgstall'in ölümünden önce Weidling'deki Gföhl granitinden yaptırdığı Arapça, Türkçe, Farsça yazıtlı Müslüman geleneğindeki mezarının, bu eşsiz âlimin araştırma güdüsünün nesnesiyle ne kadar içerden bağlı olduğunu göstermesi açısından bütün sözlerden daha etkili olduğunu yazar.[1] Burada Hammer-Purgstall'in araştırma güdüsünün Avusturya'daki fiziksel izlerini tespit etmeye çalıştım. Yazımız da ilk gençliğinden itibaren yaz aylarını geçirdiği, önemli çalışmalarını kaleme aldığı, karısı ve kızı ile birlikte mezarlığında yattığı Viyana yakınlarındaki Weidling ve çok yakın ilişkide olduğu Purgstall ailesinin şatosunun yer aldığı -Schloß Hainfeld- doğu Steiermark'da bulunan Feldbach'da yoğunlaştı. 2007'nin eylül ayında Weidling'e gidip Purgstall'in yattığı mezarlığı ararken yol sorduğumuz ilk kişi bize Hammer'in Farsça çevirilerinden ve çeviri sorunlarından bahsetmeye koyuldu. İyi bir başlangıç diye düşündük.

WEIDLING

Weidling Viyana'ya yaklaşık 30 km uzaklıktaki Klosterneuburg'a ait bir yerleşim. Bugünkü Weidling'e Viyana'dan hızlı trenle 15 dakikada ulaşabilirsiniz. Viyana ile arasında Kahlenberg ve Leopoldsberg tepeleri yer alıyor. Weidling, Viyana ormanlarının yeşerttiği bu tepelerle çevrili. Sokaklarında Hammer'i hatırlatacak pek bir şey bulunmuyor. Adının verildiği sokağın Hammer'in Weidling'teki yaşamıyla bir ilişkisi yok ama zihinlerde hâlâ bir yeri olduğunu söylemek mümkün.

YAZLIK AKADEMİ

İçinden dereler akan, Wienerwald eteklerinde yer aldığı için çeşit çeşit ağaçla çevrili olan Weidling, Joseph von Hammer-Purgstall'in de 1787'den itibaren öğrencisi olduğu Doğu Akademisi'nin yazlık yurdunun bulunduğu mevki. İmparatoriçe Maria Theresia'nın (tahtta olduğu yıllar 1740-1780) 1754'te Şansölye Kaunitz'in (1711-1794) önerisiyle dragoman yardımcıları yetiştirmek üzere kurdurttuğu bu akademide öğrenciler Farsça, Türkçe, Osmanlıca ve Arapçanın yanı sıra Yakındoğu politikasının inceliklerini de öğrenerek diplomatik kariyerlerine hazırlanırlar. Akademide Doğu dillerinin, özellikle de Osmanlıcanın yanı sıra klasik diller ve Batı dilleri de öğretilir. Eğitim dili Fransızcadır. Bu akademinin yazlığı olarak, imparatoriçe 27 Mayıs 1767'de Weidling'deki binayı etrafındaki çayırlık ve bağlarla birlikte satın almış. Bu yazlık, akademi öğrencilerinin yaz aylarını geçireceği, öğretmenlerinin ve araştırmacıların toplanacağı bir

Weidling mezarlığında Hammer-Purgstall'ın mermer sandukası ve önünde 4 yaşında ölen kızı Rosalie'nin mezar taşı.

merkez olarak düşünülmüş.[2] Hammer buranın meşhur müdavimlerinden. 1789 ile 1797 arasındaki dokuz yazı önceleri öğrenci, sonraları asistan olarak, akademinin Janschky sokağı 6 numaradaki yazlığında geçirmiş.[3] Bu yazlık akademi, okulun eski öğrencilerine, öğretmen ve araştırmacılara yazlıkta henüz öğrencilerin kalmadığı tatil öncesi zamanlarda daima açık olmuş. Hammer öğrenciliği bittikten sonra da bir araştırmacı olarak burada kalmış ve çalışmış.[4]

JOSEPH VON HAMMER PURGSTALL VE WEIDLING

"O Weidling! Weidling! Wo so liebevoll /
Natur und Schönheit sich mit warmen Kusse /
Umschlingen, wo ide Brust so hoch mir schwoll /
Von reinem, süssen Paradiesgenusse"[5]

(Weidling,Weidling
Sıcak öpüşlerle doğa ve güzellik
Öyle sevgiyle birbirine dolanmış
Saf ve tatlı cennet zevklerinden
Göğsüm o kadar dolmuş kabarmış)

Bu ve buna benzer şiirleri esinleten Weidling'in doğası Hammer için vazgeçilmez. Bölgeyi çevreleyen Viyana ormanlarında gezmek Hammer'in her zaman çok sevdiği ve önem verdiği bir şey olmuş; 60 yaşındayken Viyana'dan Weidling'e, üstelik arada yer alan Kahlenberg tepesinden geçerek yaya olarak üç saatte gidip geldiğini yazar.[6]

"Kobenzlberg, Kahlenberg, Leopolsdberg ve özellikle de Kobel o zamanlar benim için Alplerin, Apeninlerin, Kordillerin Himalaya(!)nın bütün güzelliklerini birleştirir ve bütün yürüyüşlerimde beni kalbimle yukarı çekerdi."[7]

Weidling'de kaldığı süreler bilimsel çalışmalarını da etkilemiştir. Bütün politik ve savaşa dair olaylardan uzaktaki taşrada, boş zamanını çalışmalarına adadığını yazar anılarında: "Benim için Johannes von Müller'e

Hammer-Purgstall'in yaşam öyküsü

Joseph von Hammer 1774'te Graz'da doğar. Graz'daki Humaniora'dan mezun olduktan sonra, bir imparatorluk memuru olan babası eğitimi için onu Viyana'ya gönderir. Birkaç yıl sonra da Maria Theresia'nın 1754'te kurduğu Doğu Akademisi'ne (Orientalische Akademie) girer. 1794'te mezun olduktan sonra dragoman yardımcısı (Sprachknabe) olarak 1799'da İstanbul'a gelmeden önce beş yıl akademide çalışır. Talep üzerine Hacı Kalfa'nın (Kâtip Çelebi) ansiklopedik sözlüğünden seçmeler hazırlar. Bu onun ilk bilimsel çalışmasıdır. 1801-2 yılları arasında Oxford'da Doğu dilleri üzerine çalışır; 1806-7 yıllarında ise Yaş'ta konsolos olarak bulunur. Viyana'ya geri çağrıldıktan sonra entelektüel çalışmalarına yoğunlaşır. 1810-19 yıllarında *Fundgruben des Orients* dergisini çıkarır. Değişik yabancı akademiler ve cemiyetlerden ödülleri ve nişanları vardır. Edebiyatla da uğraşır: Kasideler, baladlar, oyunlar ve bir roman yazar. Napolyon'un Viyana'yı 1809'daki işgalinde kitap yağmasının engellenmesi için uğraşır ama iki yüz kadar değerli elyazmasının yurtdışına çıkarılmasına engel olamaz. Gene de çoğu onun gösterdiği yoğun çaba ve Fransız oryantalist Silvestre de Sacy'le ilişkisi sonucu geri getirilir. 1811'de saray kütüphanesindeki Doğu elyazmalarının kataloğunu hazırlar. Zamanında Avrupa'nın en etkili devlet adamlarından olan Avusturya Şansölyesi Metternich'le (1773-1859) arasındaki gerginlik saray tercümanlığına son verilmesiyle neticelenir. Geri çekilerek kendini Bilimler Akademisi'nin (Die Akademie der Wissenschaften) kuruluşuna ve çalışmalarına adar. Akademi 1848'de kurulur ve Hammer-Purgstall ilk başkanı olur. 1856'da, 82 yaşındayken Viyana'da ölür. Mezarı Klosterneuburg'a bağlı Weidling'dedir.

Hammer'in sandukası Katolik mezarlığında oldukça ayrıksı duruyor.

verdiğim sözü tutmak ve kendimi olanca gayretimle tarih yazımına vermek için en iyi zamandı -40 yaşındaydım."[8]

Hatıralarında günde on iki ile on dört saat arası çalıştığını yazan Hammer'in iki büyük çalışması burada geçirdiği zamana denk düşer. Biri *Fundgruben des Orients* dergisidir. 1809-1818 yılları arasında 6 cilt çıkan derginin ilk sayfasında Kuran'ın Bakara suresinin 142. ayetinin Almanca çevirisi yer alır: "Gottes ist der Orient, und Gottes ist der Occident; Er leitet, wen er will, den wahren Pfad." (Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir.[9]) Hatıralarında derginin kuruluş çalışmalarından bahseder. Doğu Akademisi'nin yazlığında kalırken Kont Wenzelau-Rzewuski (1765-1832) ile yaptığı bir at gezintisi esnasında Doğu edebiyatından en iyi nasıl faydalanabileceğini soran konta dergi önerisinde bulunur ve *Fundgruben des Orients*'in ilk planları burada yapılır. "Weidling'de bütün planı çalıştım ve ilk cildin önsözünü yazdım... Son yılların huzursuz politik gelişmelerinden sonra kendimi bu kır sessizliğinde çok mutlu hissediyorum," diye devam eder.[10]

Kendisinden sonra yayına başlayan Fransa ve İngiltere'deki Asya Cemiyetlerinin dergilerinde yalnızca o ülkelerin dilinde yazılmış makaleler yer alırken, onlara göre daha büyük ve liberal bir temelde duran *Fundgruben des Orients*'in Doğu ile ilgili konularda Avrupa'nın bütün kültür dillerine açık olduğunu yazar.[11] Reichl bu derginin Avusturya'daki Doğu bilimlerinin temellerini oluşturduğunu söylüyor.[12]

Diğer büyük çalışması ise Goethe'nin büyük önem atfettiği *Geschichte der schönenen Rede Künste der Perser*'dir.[13] Hatıralarında bu çalışması için 1812 yazında Weidling'de iken saray kütüphanesinde, Doğu Akademisi'nde ve Kont Rzewuski'nin kitaplığında bulunan İran şairlerine ait bütün malzemeyi topladığını, *Şahname*'den en küçük divana kadar her sınıftan şairi okuduğunu ve çalışmaya sabaha karşı iki, üç gibi kalkarak başladığını anlatır.[14] 1818 yılında basılan bu kitap 200 şairin incelenmesinden oluşur.

Akademiye gelenler arasında Grimm kardeşlerden küçüğü Wilhelm Grimm, ünlü şair ve Shakespeare çevirmeni Friedrich von Schlegel gibi dönemin önemli yazarları, Toni Adamberger gibi ünlü tiyatro oyuncuları vardır.

WEIDLINGER FRIEDHOF VE HAMMER-PURGSTALL'İN MEZARI

Yörenin mezarlığı Weidling sırtlarında, yeşillikler arasında yer alan ve Avusturya kültür tarihi açısından önemli birçok kişinin yattığı küçük bir mezarlık. Bu küçük bahçeye girip biraz ilerlediğinizde gözünüze çarpan bir mezar sizi şaşırtacaktır. Bu, Osmanlı Müslüman mezarı tarzında baş ve ayak taşları bulunan yüksek bir mermer sanduka. Tek süsü dört bir yanındaki yazılar. Ayak ve baş taşlarının her iki yanında ve mezarın her cephesinde değişik dillerden yazılar var. Ayak ve baş taşlarındaki yazılar Arapça, Farsça ve Türkçe iken, yani mezarı uzaktan ilk gördüğünüzde öncelikle göze çarpan Arap harfleri olurken, gövdedeki Latince, eski Yunanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca yazılar, sandukaya ancak çok yaklaşınca fark ediliyor. Mezar, karısı ve kendisi için hazırlanmış. Her ikisinin de uyuduğu yer sandukanın altında değil hemen yanında, yerde. Bu Müslüman sandukası burada âdet olan mezar heykeli yerine geçiyor. Aynı sıradaki bir başka mezarın başında büyük boyutlarda bir kadın heykelinin yer alması ya da Hammer'in mezarına komşu olan Weidlingli şair Nikolaus Lenau'nun mezarındaki heykelin açık bir kitap olması gibi Hammer'in mezarında onu simgeleyen de bu sanduka. Bu sandukanın hemen yanında, gene Müslüman tarzında ve sadeliğinde olan başka bir taş dikkat çekiyor. Bu küçük ve tepesindeki gülü hariç başka hiçbir süsü olmayan, yazısı da gayet belirsiz olan olağanüstü sadelikteki taş 1824 yılında dört yaşında ölen kızına ait. Hammer küçük kızı için de bulunduğu yer itibariyle gayet atipik olan bu taşı yaptırmış.[15] Sandukasını ölümünden önce yaptıran da Joseph von Hammer-Purgstall'in kendisidir. 1819 yılında İran büyükelçisi kendisine bir şal ve bir Türkmen kısrağı hediye eder. Şalı karısına hediye eden Hammer kısrağı satarak parasını mezarının yapımı için harcar. "Doğulu zevkine uygun" bir biçim düşündüğünü, Sinzendorf kontu ile paylaşır. Kont da ona, sahibi olduğu Gföhl taş ocaklarından getirttiği mermeri hediye eder. Hammer, yazıtları İstanbul'un "en iyi hattatına" ısmarlar. 29 Mayıs 1820'de yazıtların eskizleri gelir ve mezarını yapan heykeltıraş Kiesling tarafından taşa oyulur.[16]

Hammer'in mezarındaki kitabeler

Bu kitabelerin, özellikle de Latin alfabesiyle yazılmayan Farsça, Arapça, Yunanca ve Osmanlıca kitabelerin doğru okunabilmesi için Hammer ölümünden önce bir broşür hazırlamış ve bastırmıştır.[1]

"Her zaman diri olan Allah'tır
Merhum, günahları affedilmiş,
Affı ve mağfireti bol
Rabbinin merhametine muhtaç,
Üç dilde tercüman
Hammer oğlu Yusuf'un
Ruhu için güzel bir hatırlama
[vesilesi olsun]"[2]

Baş taşının ön yüzü (solda).

"Bâki olan Allah'tır
Her neşe ölümü tadacaktır
Biz Allah'a aitiz ve O'na
döneceğiz
Bütün insanlar ölecek
Bütün mülkler fena bulacaktır
Hep diri olan Allah'ınki müstesna
Ebedi bir hayat yoktur"[3]

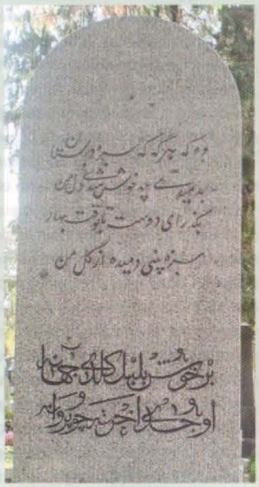
Ayak taşının dış arka tarafında yer alan Arapça Kuran ayetleri, yandaki fotoğrafta öndeki yazı.

"Uyku, yabani adamların rüstai evleri kadar gölgeli kıyıları, zefirlerin dalgalandırdığı Tempe'yi de ihmal etmez."[4]

Horacio'nun Odlar'ından III. Od, yandaki fotoğraf, on altıtaki Latince yazı.

"Güzel ve iyi olan her şeyi üreten ve besleyen toprakla karışmaktan daha bahtiyar olan nedir?"

Önde, en altta eski Yunanca ile Ksenefon'un Kyropaedie'sinden alınmış kitabe.

"Dünyanın etrafında çok dolaştım. Birçok kimselerle günler geçirdim. Her köşede faydalar buldum. Her harmandan bir başak aldım."[5]

Ayak taşının iç kısmının üst tarafındaki kitabe Farsçadır. Sa'di'nin *Bostan*'ından alınmıştır (solda).

"Bir hoş bülbül geldi cihana
Ucdı ahirete çü pervane"

Alt tarafındaki yazı ise Osmanlıcadır (solda).

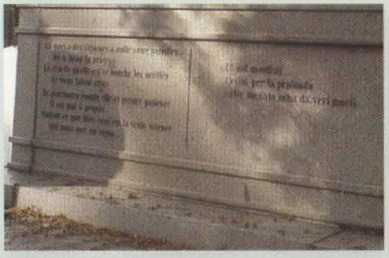
"Ah, bostanlarda yeşillikler bitince gönlüm ne kadar hoş olurdu. Dostum, ne zaman bahar olur, toprağımdan çimenler bitersse o zaman gel, beni ziyaret et."[6]

Baştaşının iç tarafında, üste Farsça, Sa'di'nin *Gülistan*'ından beyitlervardır, sağda üsttekiyazı.

"Ziyaretden murad ancak duadır
Bugün bana ise yarın sanadır"

Sağda alt taraftaki yazı Osmanlıcadır.

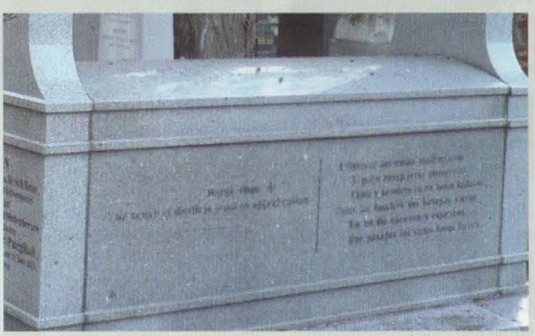

"Ölüm amansızdır
Bağışlanmak için yakarmak faydasız
Öyle merhametsizdir ki kulaklarını tıkar
Bizi çığlıklarımızla baş başa bırakır
Ona homurdanmanın ve sabrı kaybetmenin
Yeri yok
Bizi huzura erdiren gerçek bilgelik
Tanrının dilediğini dilemek"
Yan duvarlardan birinde Malherbe'nin (1555-1628) Fransızca satırları (solda).

"Güneşi gösterdim ona: karanlık gecesinde gerçek ölülerin,
yürüttü beni peşinde etimle kemiğimle."[17]
Yanında ise İtalyanca olarak Dante'nin *Purgatorio*'sundan bir alıntı.

"Güller erkenden çiçeğe durdu
Açıldı çiçekleri geçerken günleri.
Bir goneada buldular beşiği, mezarı:
İnsanın kaderini bulduğu gibi tıpkı,
Bir gün içinde gelmeleri, geçmeleri.
Yüzyıllar saatler gibi akıp gitti."[18]
Diğer duvarda ise Calderon'un *El Principe constante*'si İspanyolca olarakyazılıdır (sağda).

"Ölmeye yüreğin yok mu?
Ölüm gövdemizden çok aklımızı
acıya boğar."[19]
Onun yanında ise Shakespeare'in *Kısasa Kısas* adlı oyunundan, Isabella'nın repliğinden iki cümle.

PURGSTALL AİLESİ, FELDBACH VE HAINFELD ŞATOSU

Joseph von Hammer 1802'de, Kont Zinzensdorf'un Viyana'daki evinde Kont Wenzel Gottfried von Purgstall ve Kontes Johanna Anna Purgstall ile tanışır. Kont, dönemin hükümet sekreteri ve maliye konusunda saray sekreteridir.[17] Aile 1710'da Feldbach yakınlarındaki Hainfeld şatosunun sahibi olmuştur. Hammer kontesle yakın bir dostluk geliştirmiş ve sık sık Hainfeld şatosunu ziyaret etmiştir.

"18 Ekim 1810'da ilk kez Hainfeld'e, birkaç gün sonra da ilk kez Kontese ithaf ettiğim Die Riegensburg adlı kasideyi esinlendiren Riegensburg'a gittim."[18]

Kontesin ağır hasta olduğunu Viyana'da duyan Hammer Graz'a geldiğinde kontesin öldüğünü öğrenir:

"'Zur Stadt Triest' adlı Gasthaus'da kontesin bana on dört yıl önce vermiş olduğu ve zarfın üzerinde 'Not to be opened till after my death' yazan mühürlü mektubu açtım."[19]

Mektup, vasiyet niteliğindedir ve Joseph von Hammer'e şato ve Hainfeld'deki mallar üzerinde tek varis olarak hak tanımaktadır. Ayrıca bu vasiyete göre, bunlar için Purgstall ismini ve armasını da alması gerekmektedir.[20] Hammer 8 Aralık 1835'te baron (Freiherr) olur ve bu tarihten itibaren Josef Freiherr von Hammer-Purgstall ismini taşır.[21]

Engebeli ve ormanlık bir bölge olan Steiermark'taki bu yer cadı avlarının yaşandığı bir bölgedir. Kontes 1833 yılında, arşivindeki cadı avlarıyla ilgili belgelerden bahseder. Yirmi yıldır geldiği Hainfeld'de böyle bir arşiv bulunduğunu ilk kez duymaktadır Hammer. Şatoyu gayet iyi tanıdığını düşündüğünden, arşivin varlığı konusunda kuşkuları vardır. Çatının altında olduğunu öğrenince hemen yukarı çıkar ve çatı katında büyük bir arşivle karşılaşırlar. Anahtarı olmadığı için kırmak zorunda kaldıkları dolapları açtıklarında, ellerine aldıkları ilk kâğıt demeti cadı avları üzerinedir.[22]

İlk kez 1836'da, sahibi olarak geldiği Hainfeld şatosuna yerleştikten sonra Hammer bölgenin tarihiyle ve bu tarihle iç içe olan cadılar ve onlara karşı yürütülen davalarla ilgilenmeye, bu konu üzerinde çalışmaya başlar. Şatoya yerleştikten sonra büyük bir karışıklık içinde olan bu arşivin düzenlemesiyle uğraşır. İlk kez bu çalışmalar sırasında *Die Gallerin auf der Riegersburg*'u (Riegersburg'daki Galli) yazma fikri gelir aklına[23] ve arşivi bu açıdan da incelemeye başlar. Feldbach yakınlarında bir volkanik kaya üzerinde yükselen ve Purgstall'lere ait Riegersburg özellikle ilgisini çeker. 1365 yılına dek uzanan eski belgelerden Riegersburg'un tarihini çalışır ve Riegersburg'un dikkat çekici sahibi Elisabeth Gallerin (1608-1672) hakkında bilgi toplar.[24] Bu eser bir cadı davasının mahkeme belgelerinin çalışılması sonunda ortaya çıkan, bir romandan çok bel-

Hammer, Hainfeld'deki şatoyu Purgstall ailesinden devralmış. Bu şato, çevredeki benzerlerinin aksine bir düzlükte inşa edilmiş.

gelerden yararlanılarak yazılmış Steiermark tarihi ile ilgilidir. Anılarında bu eserin Viyana sansüründen geçemeyeceğini ve bu yüzden de yurtdışında basılması gerektiğini bildiğini yazar.[15] Nitekim 1845'te Darmstadt'ta basılan, belgeli tarihi roman alt başlığını taşıyan üç ciltlik *Die Gallerin auf der Riegersburg* adlı eserini sabahları 4.00 ile 7.00 saatleri arasında çalışarak yazmıştır. Hiçbir zaman yayınlamayı düşünmediği, yazımı on bir yıl süren anılarını da bu şatoda geçirdiği yaz aylarında kaleme alır.

"1836 yılında ilk kez sahibi olarak Hainfeld'e geldiğimden bu yana on altı yıl geçti, bu arada, burada kaldığım iki ay boyunca sabah saatlerimi önce dört yıl süresince 'Gallerin auf der Riegersburg'e, sonraki on bir yılı da anılarımı yazmaya adadım."[16]

Hainfeld yalnızca bana değil, eşime de on yıl boyunca en büyük keyfi verdi ve bu dostun hatırasını çocuklarım adına da kutsuyorum."[17]

Schloß Hainfeld bugün hayli yıpranmış durumda. Raab Nehri'nin hemen yakınında yapılan bu şato, civardaki diğer şatolar gibi kayalar üzerine inşa edilmemiş, hemen yolun ve suyun yanında. Etrafı hendekle çevrili şatonun oldukça sade ama etkileyici bir görüntüsü var. Giriş kapısının solunda bulunan şapelde şatonun sahibesinin, Hammer'in annesinin mezarları yer alıyor. Annesinin mezarı İran tarzında. Feldbach'dan şatoya uzanan anayolda yürürken, şatoyu fark etmeden geçip gitmeniz çok mümkün. Ana kapının giriş taşları ve her iki taş yanına dikilen anıtsal kestane ağaçları ilginizi çekerse şanslısınız. Ancak o kapıdan girip şatoya doğru yürüdüğünüzde dikkatinizi başka bir şey çekecektir. Eğer ziyaretçi burayı tesadüfen bulduysa, tıpkı Weidling mezarlığındaki gibi bir şaşkınlığa kapılabilir. Hendeklerle çevrili şatonun giriş kapısına yöneldiğinizde, kapının üzerindeki aile armasının altında ondan daha yeni, büyük ve göz alıcı bir kitabeyle karşılaşıyorsunuz. Bu kitabenin son cümlesi Kuran'dan bir ayet (Yusuf 12/64). Büyük ve kalın Arap harfleriyle şöyle yazıyor:

"Allah senin yüce şan u şevketi-

Doğu ile ilgili belli başlı eser ve çevirileri

Encyklopaedische Übersicht der Wissenschaften des Orients (Doğu Bilimlerine Ansiklopedik Bir Bakış) Leipzig 1804./

Topographische Ansichten der Levante (Doğu'nun Topoğrafik Görünümü), Viyana 1811./

Mustapha Ben Abdallah Hadschi Chalfa: Rumeli und Bosna, Viyana 1812./

Mohammed-Schemsed-din Hafi's Divan, Tübingen 1813./

Die Staatsverfassung und Staatsverwaltung des Osmanischen Reiches (Osmanlı Devleti'nin Devlet Örgütü ve Yönetimi), Viyana 1815-16./

Geschichte der Assassinen (Haşhaşiler Tarihi), Stuttgart 1818./

Umblick auf einer Reise von Constantinopol nach Brussa und dem Olympus und von da zurück über Nicaea und Nicomedien (İstanbul'dan Bursa ve Olimpos'a, oradan da İznik ve İzmit üzerinden geri dönüşle ilgili gezi izlenimleri), Budapeşte 1818./

Geschichte der schönen Redekünste Persiens (İran Hitabet Sanatı Tarihi), Viyana 1818./

Constantinopolis und der Bosporus, Budapeşte 1822./

Montenebbi, der grösste arabische Dichter (En büyük Arap Şairi Mütenebbi), Viyana 1823./

Geschichte des Osmanischen Reiches (*Devlet-i Osmaniye Tarihi*, 10 cilt), Budapeşte 1825. Türkiye'de en çok tanınan bu eserin Fransızcadan çevirisine Mehmed Ata tarafından başlanmış fakat tamamlanamamıştır. Tam çevirisi ***Osmanlı Devleti Tarihi*** adıyla (1983-1989) yayınlanmıştır./

Baki's Divan, Viyana 1825./

Über die Länderverwaltung unter dem Chalifaten (Halifelikte Toprak Yönetimi), Berlin 1833./

Geschichte der Osmanischen Dichtkunst (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) Budapeşte 1836-38. Bu 4 ciltlik eserin son cildinin çevirisi Mehmed Siracüddin tarafından kısmen yapılmış ve 1907 yılında İstanbul'da Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ adıyla basılmıştır. Hammer'in yanlışlarını düzelttiğini, onun verdiği örneklerden daha azını ya da daha fazlasını kullandığını söyleyen yazar, bu eserin diğer ciltlerini de çevirmek istemesine rağmen bu kitap dahi tamamlanamamıştır. Bu kitap 1994'te Sivas'da Dr. Mehmet Arslan tarafından hazırlanarak tekrar basılmıştır./

Geschichte der goldenen Horde in Kiptschak (Kıpçak'taki Altınordu'nun Tarihi), Budapeşte 1840./

Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken (Arap, Fars ve Türk Mühürleri Hakkında Risale), Viyana 1850/*Osmanlı Mühürleri*, Çev: Ümit Öztürk, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1999./

Literaturgeschichte der Araber (Arap Edebiyat Tarihi 7 cilt), Viyana 1850-56.

Über Bogen und Pfeil (Yay ve Ok Hakkında), Viyana 1852.

Die Geisterlehre der Moslemen (Müslümanların Cin Üzerine Öğretileri Hakkında), Viyana 1852./

Über die Namen der Araber (Arap İsimleri Hakkında), Viyana 1852./

Über die Überlieferung des Worte Mohameds (Hadisler Hakkında), Viyana 1853.

Hainfeld'deki şatonun giriş kapısı binanın sağ yanında yer alıyor (üstte). Giriş kapısının üstünde Purgstall ailesinin arınasının altına Hammer şatoyu devraldıktan sonra Arapça kitabeyi 1252/1836 yılında yazdırmış (yanda).

ni/asaletini muhafaza buyursun. İSenil koruması altında saklasın. Zaten Allah en hayırlı koruyucudur. 1252/1836."[28]

Ömrü boyunca kişisel mağruriyet ve hırstan uzak durduğunu, kendisini belirleyenin bilim sevgisi olduğunu ve eğitimini hiçbir zaman bir fayda sağlamak yolunda kullanmadığını[29] yazan Hammer-Purgstall, 29 Eylül 1852'de Hainfeld'de bitirdiği anılarının sonunda şöyle yazıyor:

"Akademide tecrübe ettiğim birçok müşkülat ve husumet, kamu hayatının bana getirdiği büyük hayal kırıklıkları, akademideki yerime sabırla tahammül etmem ve hayatımın kalanını Doğu çalışmalarına adamam konusunda beni bir bocalamaya sürüklemedi."[30]

Bu yazıda, Joseph von Hammer-Purgstall'in üzerinde çalıştığı alanla derinlemesine kurduğu tutkulu ilişkinin en göz önünde olan ve yoruma muhtaç izlerini göstermeye çalıştım. Arkasında bıraktığı eserlerin yanı sıra sadece yaşarken değil, öldükten sonra da kendisiyle karşılaşacaklar için seçtiği ifade yollarını anlamak Hammer'in çalışma ritmini, disiplinini ve tutkusunu da anlamaktan geçiyor zannediyorum. Burada gerek Weidling mezarlığındaki gelenekleri zorlayan mezar taşının, gerekse güney Steiermark'taki şatonun gene gelenekleri zorlayan kitabesinin zorlu dönem ve koşullara rağmen bugüne kadar korunduğunun altını çizmek istiyorum. Bu korumanın da yoruma muhtaç olmasının yanı sıra Hammer'e duyulan saygıyla yakın ilgisi olduğu fikrindeyim.

PERİ EFE
VİYANA ÜNİVERSİTESİ
NEOGRÄZİSTİK BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Franz Babinger, *Joseph v. Hammers Verdienste um die morgenlaendischen Studien, Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling* içinde. Haz: Erwin Mehl, Klosterneuburg 1959, s. 25.
2 Erwin Mehl, *Wo Hammer-Purgstall wohnte und Toni Adamberg wertrug, Hammer- Purgstall in Klosterneuburg-Weidling* içinde, s. 10.
3 *Age*, s. 15.
4 *Age*, s. 13.
5 V.O. Ludwig, *Joseph v. Hammer Purgstalls Beziehungen zu Weidling und Klosterneuburg, Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling* içinde, s. 36.
6 *Age*, s. 16.
7 *Age*, s. 15.
8 Josef Freiherr von Haramer-Purgstall, *Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852*. Haz: Reinhart Bachofen von Echt. Viyana ve Leipzig 1940, s. 217.
9 Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, Ötüken, İstanbul 1989, s. 21.
10 Purgstall, s. 182.
11 *Age*, s. 182.
12 Sepp Reichl, *Aus den romantischen Pfaden eines österreichischen Orientforschers*. Keykam Verlag, Graz 1973, s. 133.
13 Mehl, s. 16.
14 Purgstall, s. 213.
15 Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yer alan Hammer maddesinde; "*sonraları kızının da kendi mezarında buna benzer bir seleneği sürdürmesi*" şeklindeki yorumun yanlış olduğunu belirtmek isterim. C: 15, s. 494.
16 Purgstall, s. 258.
17 Reichl, s. 156.
18 Purgstall, s. 204.
19 Purgstall, s. 303.
20 *Age*, s. 304.
21 *Age*, s. 308.
22 Purgstall, s. 299-300.
23 *Age*, s. 311.
24 Reichl, s. 165.
25 Purgstall, s. 331.
26 *Age*, s. 404.
27 *Age*, s. 304.
28 Çeviri ve yorumları için Prof. İsmail Kara'ya teşekkür ederim.
29 *Age*, s. 406.
30 *Age*, s. 414.
31 V.O. Ludwig, *Das Hammer-Purgstall Grabmal auf dem Weidlinger Friedhof, Hammer-Purgstall in Klosterneuburg Weidling* içinde, s. 45.
32 Prof. Dr. İsmail Kara'ya çeviri için teşekkür ederim.
33 Çevirisi için Prof. İsmail Kara'ya teşekkür ederim.
34 Horatius (Horas), *Odeler. Epodlar. Hiciv'ler. Name'ler*, Çev: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İstanbul 1931, s. 16.
35 Sadi, Hikmet Haydın, Varlık Yayınları, İstanbul 1954, s. 69.
36 Gülistan, Şeyh Sadi-i Şirazi, Çev: Kilisli Rifat, İstanbul 1956, s. 120.
37 Dante, *İlahi Komedya*, Araf XXIII, 121 ff. Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul 1998.
38 Bu çevirideki yardımları için Harun Turgan'a teşekkür ederim.
39 William Shakespeare, *Kıskanç Kısas*, Çev: Zeynep Avcı, 3. Perde 1. Sahne, Mitos Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 42.

16. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNDA CEMAATLER ARASI EVLİLİKLERE BİR KATKI

HIRİSTİYAN MARULA'NIN EVLİLİKLERİ

YAHYA ARAZ

Balat mahkemesinin 1581 tarihli bir kaydına göre, Hıristiyan Marula Müslüman Mustafa ile gerçekleştirdiği evliliğinin kayıt altına alınmasını istemektedir. Ancak bu evlilikten kısa bir süre sonra Mustafa vefat edecektir. 1583 tarihinde bir kez daha mahkemeye başvuran Marula bu kez dindaşı Mavroyi ile evlenmek istediğini, ancak patriklerinin bunu reddettiğini belirtmektedir. Patrik, Marula'dan kocasını kaybettikten sonra İslami hukuka göre beklemesi gereken süreyi atlattığına dair bir belge istemiştir. Yanına aldığı birkaç Müslümanla mahkemenin huzuruna çıkan Marula, Mustafa'nın bir yıl önce öldüğünü kanıtlayıp buna dair bir belge edinecektir.

Osmanlı toplumunda farklı dinlerden kişilerin evlilikleri üzerine şu ana kadar derinlemesine çözümlemeler yapılmadığı gibi, konu pek fazla yazılıp çizilmemiştir. Konunun bu denli az ilgi çekmiş olmasının temel sebebi, Osmanlı toplumunda bu tür evliliklerle yaygın olarak karşılaşılmadığı düşüncesi ile ilgili olmalıdır.[1] Oysa yaygın olarak karşılaşılmasa da, bu evliliklerin bir olgu olarak varlıkları, bunları farklı dinlerden insanlar arasındaki ilişkileri anlamanın işlevsel bir aracına dönüştürebilir.

İslam hukukunun bir yansıması olarak Osmanlı dünyasında ve toplumunda farklı dinlerden kişiler arasındaki evlilikler Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evliliği şeklinde mümkündü. Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evliliği söz konusu dahi edilemezdi.[2] Böyle bir evlilikten doğan çocuklar kesinlikle Müslüman kabul edilirdi. Boşanma veya kocanın ölümü durumunda, gayrimüslim eş İslami hukuktan kaynaklanan bütün haklarını almaktaydı. Bundan sonra diğer kadınlar gibi yeniden evlenebilirlerdi. Aşağıda, Marula adlı Hıristiyan bir kadının Balat Kadı Mahkemesi'ne yansıyan ifadeleri etrafında ve daha farklı örneklerle birlikte bu konuya değinilmeye çalışılmıştır.

1583 tarihinde, temmuz ayının ortalarında Balat mahkemesine başvuran Marula,[3] dindaşı Mavroyi ile evlenmek istediğini, ancak patriklerinin nikâhlarını kıymayı reddettiğini belirtmiştir. Patriğin Marula ile Mavroyi'nin nikâhını kıymayı reddetmesinde kendine göre bazı gerekçeleri vardı. Marula, hazırlıklarını yaptığı bu evlilik girişiminden yaklaşık bir yıl önce, 1582 tarihinde kocasını kaybetmişti. Durumu asıl karmaşıklaştıran ise, Marula'nın kocası Mustafa'nın Müslüman olmasıydı. Patrik, Marula'nın kocasının ölümünün üzerinden henüz bir yıl geçmişken yeni bir evlilik yapma aceleciliğini sorgularcasına nikâhı kıymayı reddetmiş ve kendisinden, kocasını kaybettikten sonra İslami hukuka göre beklemesi gereken süreyi atlattığına dair bir belge istemişti.[4] Patrik, aşağıda üzerinde durulmaya çalışılacak daha farklı sebeplerle birlikte, ölen kocasının Müslüman olmasından dolayı Marula'dan böyle bir belge isteme gereği duymuştur. Marula'nın yüzünü mahkemeye döndüren gelişme de tam olarak budur. Marula, mahalle ahalisinden birkaç Müslümanla mahkeme huzuruna çıkacak, Mustafa'nın bir yıl önce öldüğünü kanıtlayıp buna dair bir belge edinecektir. Bundan sonra patriğe düşen Marula ile Mavroyi'ye mutluluklar dileyip nikâhı kıymak olacaktır. Böylelikle Marula, yaklaşık bir yıllık zaman içinde, Müslüman bir eşten sonra Hıristiyan bir eşle hayatını birleştirecektir.

Mustafa ile Marula arasındaki evlilik elbette farklı dinlerden insanlar arasındaki evliliklerin kayıtlara yansıyan tek örneği değildir. Ancak Mustafa ile Marula arasındaki evliliği dikkate değer kılan ve sıra dışı yapan bazı özellikler vardı. Marula 1583 tarihinde, temmuz ayının ortalarında mahkemeye başvurmuş ve kocası Mustafa'nın yaklaşık bir yıl önce - 1582 tarihinde- öldüğünü belirtmişti. Balat mahkemesine ait 13 numaralı sicil defterine yansıyan bu bilgileri tamamlayan bir kayıt, aynı mahkemeye ait 12 numaralı deftere yansımıştır. Bu kayıt, 1581 tarihinin kasım ayı başlarına aittir.[5] Marula'nın başvurusu sonrasında mahkeme toplanarak onu dinlemiş, kâtipler de söylediklerini kayda geçirmiştir. Marula tam olarak, Mustafa ile evliliğinin kayıt altına alınmasını, mahkeme tu-

tanaklarına geçirilmesini istemektedir. Mahkemeye yaptığı başvurudan, iki ay önce gerçekleştiği anlaşılan evliliğin kayıtlara geçirilmesi isteğinin Marula'nın hangi endişeleri sonucunda ortaya çıktığını kestirmek güç görünmektedir, ancak Mustafa bu endişeleri giderici bir şekilde hareket ederek aralarındaki evliliğin iki ay önce meydana geldiğini belirtecek, halen evli olduklarını ifade edecektir. Ancak bu evlilik Mustafa'nın çok değil, birkaç ay sonraki ölümünden dolayı uzun sürmeyecektir.

Mahkemeye yaptığı başvurulardan ve girdiği arayışlardan güçlü, hakkını arayan, kendisini savunma konusunda daki cesareti belli olan Marula'nın, öyle anlaşılıyor ki son iki yıllık yaşamı endişelerle geçmiştir. Onun bu endişelerini hem Mustafa ile olan iki aylık evliliğini kaydettirmek için mahkemenin karşısına dikilmesinde hem de Mustafa'nın ölümünün üzerinden bir yıl bile geçmemişken Mavroyi ile yapacağı yeni evliliğini patriğe kutsattırma istek ve arayışında hissetmek mümkündür. Müslüman bir erkekle evlenirken -ki cemaati buna karşı olmalıydı- patriğinin iznini alma ihtiyacı hissetmeyen bir kadının kendi dindaşlarından birisiyle yapacağı nikâhı patriğe kıydırmak istemesindeki tezatlığı fark etmemek mümkün mü?

Marula, Mustafa ile yaptığı evlilik sonrasında ailesinin ve cemaatinin destek ve himayesini kaybetmiş olmalıdır. Mahkeme, doğabilecek sorunlar karşısında onun güvencesi sayılırdı. Araştırmalar, gayrimüslim ailelerin ve genel olarak cemaatlerin, kızlarının Müslüman erkeklerle evliliğine olumlu yaklaşmadığını ortaya koymuştur.[6] Bunu engellemek konusunda ellerinden geleni de yapıyorlardı.[7] Hiçbir şey yapamasalar dahi, Müslüman erkeklerle evlenen kızlara veya kadınlarla cephe alıp onları cemaatten dışlıyor, çeşitli cemaatsel etkinliklere katılımları konusunda sorun yaratıyorlardı. Bu bağlamda bir örnek olarak, kiliseye girmelerini engellemek gösterilebilir. Jennings'in 16. yüzyıl Kıbrıs'ından aktardığı bir olay bu sancılı süreci anlamak için işlevseldir: Milu adlı bir kadın köyünün kilisesine girip ibadet etmek istediğinde, kilisenin papazları tarafından "sen daha önce bir Müslüman ile evliydin" gerekçesiyle engellenmiştir. Bunun üzerine Milu mahkemeye başvurmuş, "yarın, öbür gün öldüğünde Hıristiyan gelenekleri uygun bir şekilde gömülmeme korkusu taşıdığını" belirterek mahkemeden "Hıristiyan olduğuna dair" bir belge verilmesini talep etmiştir.[8]

Aile ve cemaatlerin Müslüman erkeklerle evliliği sonrasında kızlarına duydukları öfke yıllar geçtikçe küllenmiş, daha az sorunlu bir ilişki ortaya çıkmıştır.[9] Aynı şekilde, Müslüman bir erkekle evlenen kızların ailelerinin cemaat içinde yaşamış olabileceği onur kırılmaları da zamanın akışı içinde unutulup gitmekteydi. İlişkilerin izlediği seyir, gayrimüslimlerin ihtidaları sonrasında yaşanan süreçle ciddi benzerlikler taşımaktadır. İhtida eden kişilerin akraba ve çevrelerinin bu olaydan duydukları utanç ve ihtida edene karşı besledikleri öfke zamanla yok olup, dinsel farklılığa rağmen yerini sıcak ve samimi ilişkilere bırakmaktaydı.[10]

Marula'nın şanssızlığı bu noktada ortaya çıkmaktaydı. Mustafa ile yaptığı evliliği sonrasında yeni çevresinde kök salmaya, çoluk çocuk sahibi olmaya yeterli zamanı olmamıştı. Benzer şekilde, akraba ve dindaşlarıyla ilişkilerini normalleştirecek zamanı da bulamamıştı.

Marula'nın, Mustafa'nın ölümünden bir yıl sonra kendi dindaşlarından Mavroyi ile yapmak istediği evliliği patriğin huzurunda gerçekleştirmek istemesi akıllıca bir davranış olarak değerlendirilebilir. Marula bu şekilde hareket ederek Mavroyi ile evliliğini cemaatiyle barışmanın bir aracına dönüştürmek, cemaate olan aidiyetini ispatlamak arzusu taşıyor olmalıydı. Yoksa nikâhı daha farklı şekillerde ve patriğin iznine ihtiyaç duymadan da kıydırabilirdi. Tıpkı kendisiyle aynı çevreden olan, belki de tanıdığı Yakomi kızı Anazo (?) ile Kostantin oğlu Dimo'nun, Marula'nın evlenmek için izin istediği tarihten birkaç gün sonra, hiçbir çekince göstermeden ve üstelik patriklerinin müsaadesini alma ihtiyacı hissetmeden, kadı mahkemesinde karşılıklı anlaşarak boşandıklarını ya da başka türlü söylenecek olursa, hul yaptıklarını belirtmiş oldukları gibi.[11]

Marula patriğin huzurunda gerçekleştirmek istediği evliliğini cemaatiyle barışmanın bir aracına dönüştürmek istiyor olmalı. Yoksa nikâhı patriğin iznine ihtiyaç duymadan da kıydırabilirdi. Tıpkı Yakomi kızı Anazo (?) ile Kostantin oğlu Dimo'nun, patriklerinin müsaadesini alma ihtiyacı hissetmeden kadı mahkemesinde hul yaptıklarını belirtmiş oldukları gibi.

Patrik, Marula ve Mavroyi'nin nikâhını kıyma konusunda sergilediği tereddütlerle Marula'nın cemaatiyle barışma arzusunun kolay gerçekleşmeyeceğinin ipuçlarını vermişti. Patrik onu bir taraftan bir Müslümanla yaptığı evlilikten dolayı cezalandırmaya, diğer taraftan da bir gayrimüslimle yapacağı yeni evliliği için kıydırmak istediği nikâha temkinli yaklaşarak Müslümanların olası tepkisinden korunmaya çalışıyor olabilirdi. Elbette tüm bu çıkarımlar yorumdan başka bir şey değildir. Marula'nın daha önce bir Müslümanın eşi olması gerçeğinden yola çıkarak Müslümanların bu duruma tepki gösterebileceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak patrik tepki çekmeyeceğini düşünmüş olsa dahi

bu bağlamda ihtiyatlı hareket etmeyi uygun görmüş olabilir.

Marula sorunun üzerine cesaretle gidecek ve Mavroyi ile evlenmek için engelleri aşmayı başaracaktır. Gerçekleştirdiği bu yeni evliliği sonrasında cemaati tarafından nasıl karşılandığı hakkında ise maalesef hiçbir bilgiye ulaşmak mümkün değil. Ancak evliliğinin ilk dönemlerinde yadırganmış olabileceğini düşünmek bir yanılgı olmasa gerek. Bu arada gözden kaçmaması gereken bir husus daha vardır. Mahkeme kayıtlarında Marula'nın eş adayı olan Mavroyi'nin ifadesine rastlanmamaktadır.

Marula'nın ve kendisi gibi diğer kadınların Müslüman erkeklerle yaptığı evlilikleri, tek taraflı ve az olmakla birlikte cemaatler arası geçişkenliğin önemli göstergelerinden birisi olarak kabul etmek gerekir. Yeterli düzeyde veri olmaması yüzünden daha fazla üzerine gidilemeyen bu meseleyi sadece evlenen erkekler ve kadınlar açısından düşünmek yanıltıcı olacaktır. Durum, onların çocukları ve bu çocukların farklı dinlerden akrabaları da dahil edilerek düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Çocuklar, maalesef Osmanlı toplumunda kadın erkek ilişkilerinin ve evlilik yaşamının en az aydınlatılabilen unsurları olarak durmaktadır. Farklı dinlerden olan kişilerin çocuklarının hem anne babalarıyla hem de farklı dinlerden akrabalarıyla ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmak hayli ilginç olurdu.

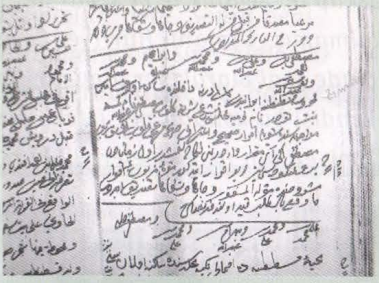
Müslüman erkek gayrimüslim kadın evliliğinde süreç kadının ihtidasına doğru işlemekteydi.[12] Ancak bu bir kural olmaktan ziyade, etkileşimin ve sosyal baskının ürettiği bir sonuçtu. Hem Marula -kısa bir evlilik yaşamı olmakla birlikte- hem de Milu örnekleri, gayrimüslim kadınların Müslüman bir koca ile hayatlarını birleştirdikten sonra da dinlerini korumaya devam ettiklerini göstermektedir.

Ne olursa olsun, çekmiş olabilecekleri tüm tepkilere rağmen bu evlilikler cemaatler arası ilişkilerin katı bir bağlamda algılanmasının mümkün olamayacağını göstermekte, araştırmacıları dinsel kimlikleri aşan daha esnek bir Osmanlı toplumu tablosu çizmeye sevk etmektedir.

YAHYA ARAZ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

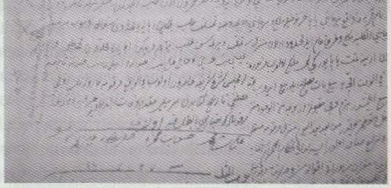
Belge 1. (B.Ş.S. 12, sayfa 49, hüküm 3)

Mahruse-i Kostantiniye ebvabından bab-ı Edirne dahilinde sakin Marula bint-i Todor nam zimmiye meclis-i şer'i şerife gelüb Mustafa bin Abdullah nam kimesne muvacehesinde şöyle ikrar-ı sahih ve i'tiraf-ı sarih-i meri'i kılub işbu mezbur Mustafa iki ay mikdar vardır beni nikâhlamışdır ol zamandan beru menkuhesiyin deyu ikrar etdikde mukirre-i mezburei ikrar-ı meşruhunda mukırr lehu'l mesfur vicahen ve şifahen tasdik idub ma vaki' bi-t taleb kayd olundukdan saonra. [Kasım başı 1581].
Ali bin Mehmed ve Mehmed bin Ali ve Behram bin Abdullah ve Mehmed bin Ali ve Mustafa ...

Belge 2. (B.Ş.S. 13, sayfa 99, hüküm 3)

Marula nam zimmiye meclis-i şer'i şerife hazıra olub şöyle takrir-i meram eyledi ki sabıka zevcim olan Mustafa fevt olub Mavroyi nam zimmiye nefsimi tezvic eylemek murad idub batrikimizden izn taleb eyleduğumde temessük taleb eylemeğin ahali-i mahalleden sual olunub yedime temessük virilmesin taleb iderim dedikde ahali-i mahalleden Mehmed ... ve İsa bin Hüseyin ve Hacı Ali bin Abdullah ve Arslan bin Abdullah nam kimesneler meclis-i şer'i şerife hazirun olub fil'l vaki merkume Marula'nun zevci Mustafa tarih-i kitabdan bir yıl mukaddem vefat eyledi deyu haber virdiklerinde merkumların ihbarları bi-t taleb kayd-ı sicl olundu. [Temmuz ortaları 1583].
Ali bin Mehmed Hasan bin Hamza
Safer bin Abdullah Ali Mehmed (?)

DİPNOTLAR

1 Bkz. Nuri Adıyeke, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç*, Sayı 16, 2003, 17. Girit bu evlilikler konusunda, Osmanlı Devleti'nin diğer coğrafyalarından farklılıklar göstermektedir.

2 Bkz. Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş (An Introduction to Islamic Law)*, Çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977. 167-168 ve Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 114.

3 Bu konuda birbirinin hemen aynısı iki kayıt mevcuttur. Bkz. *Balat Şer'iye Sicilleri (BŞS)* 13, sayfa 99, hüküm 3 (Temmuz ortaları 1583) ve BŞS 13, sayfa 132, hüküm 1 (Temmuz ortaları 1583).

4 İslam hukukunda boşanan veya kocasını kaybeden bir kadının yeniden evlenebilmesi için, hamile olup olmadığının anlaşılabileceği zamanı, yani yaklaşık olarak üç-dört aylık süreyi beklemesi gerekirdi. Bkz Colin Imber, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, 209.

5 Bkz. *BŞS* 12, sayfa 49, hüküm 3 (Kasım başları 1581). Yalnız bu hükmün tarihi belirtilmediği için bir öncekikaydın tarihi esas alınmıştır.

6 Bkz. Adıyeke, agm., 17-18 ve Iber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*. Pan Yayıncılık. Dördüncü Basım, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001, 20.

7 Meselâ kızlarının Müslüman erkekler tarafından zorla alıkonulduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmak gibi. 1635 tarihli bir davada gayrimüslim Dimo, Osman'ı mahkemeye şikâyet etmiş, kızı Şemsa'yı zorla nikâhladığını, ardından Müslüman et-tğini belirtmiştir. Şemsa ise babasının iddialarını reddedecek ve Osman'a kendi rızasıyla vardığını söyleyecektir. Bkz. Anton MINKOV, *Conversion to Islam as Reflected in Kisve Bahası Petitions: An Aspect of Ottoman Social Life in the Balkans, 1670-1730*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, Montreal, 2000, 125.

8 Bkz. C. Ronald Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York and London: New York University Press, 1993, 142.

9 "[Seyyahi] Bassano, Müslüman kocalarının ölümünden sonra kendi anneleriyle yaşayan dul Hıristiyan kadınlara rastlamıştır." Aktaran Metin And, "16. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam", *Osmanlı Uygarlığı 1*. Yayına Hazırlayanlar Halil İnalcık ve Günsel Renda, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, 422.

10 Bu meseleleri de ele alan bir doktora tezi çalışması bu makalenin yazarı tarafından hazırlanmaktadır. Ancak mühtedilerle akrabaları arasındaki samimi ilişkileri çeşitli açılardan görmeyi sağlayacak birkaç örnek için bkz. Marc David Baer, *Honored by the Glory of Islam: The Ottoman State, Non-Muslims, and Conversion to Islam in Late Seventeenth-Century Istanbul and Rumelia*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Chicago, Chicago, 2001, 233-234 ve Ronald C. Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of Economic and Social History of the Orient (JESHO)*. Volume XXI, part III, 1978, 246.

11 *BŞS* 13, 104, 3-4 (25 Temmuz 1583). Hüt için bkz. Madeline C. Zilfi, " 'Geçinemiyoruz': 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, 251-283.

12 Bkz. J. Stanford Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, London: The Macmillan Co., 1991, 78.

İZMİR'DEN BURSA'YA

BİNBAŞI TAHİR BEY

ZEKİ ARIKAN

"Milli bir müverrih, bir kitabiyat âlimi" olan Binbaşı Tahir Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanı sürecindeki çabaları pek fazla bilinmemektedir. Tahir Bey Manastır'da, Üsküp'te, Selanik'te ve İzmir'de "ulema kafalarında fikr-i inkılap uyandırmak"la kalmamış, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması gibi pek çok politik çalışmanın içinde faal olarak yer almıştır. Tahir Bey II. Meşrutiyet'in ilanının ardından -kendisi bu konuda pek istekli olmadığı halde- Bursa halkının ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin üstelemeleriyle Bursa'dan mebus seçilmiştir.

Osmanlı Müellifleri'nin yazarı Bursalı Tahir Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde önemli siyasi çalışmalar yapmıştır.

"Türklerin en büyük kitabiyat âlimi"[1] olarak üne kavuşan Bursalı Tahir Bey (1861-1925), biyografi ve bibliyografya alanındaki çalışmalarını *Osmanlı Müellifleri*'yle[2] taçlandırdı. Bursalı Tahir, bu anıtsal eserden önce askeri liselerde öğretmen ve müdür olarak görev yaptığı yerlerde birçok araştırmaya daha imza attı.[3] Bursalı Tahir'in bu yönü çok iyi bilinmekte ve zaten bu yüz ağartıcı eserleriyle tanınmaktadır. Ancak onun az bilinen ya da yaşamı ve eserleriyle ilgili çalışmalarda üzerinde pek durulmayan bir başka yönü daha vardır ki, o da özgürlükçü kimliği ve II. Meşrutiyet'in ilanı sürecine giden yolu açanlardan biri olmasıdır. Hocasına beslediği derin duygularla kaleme aldığı eserinde Muallim Vahyi Bey,[4] Bursalı Tahir'in siyasal yönü ve çalışmaları üzerinde en ayrıntılı bilgi veren yazar olarak görünmektedir. Vahyi Bey Bursalı Tahir'i "milli bir müverrih, bir kitabiyat âlimi" olarak tanıtmakta, onun "hayat-ı vatanperveranesi"ne de uzun bir bölüm ayırmış bulunmaktadır.[5]

Muallim Vahiye'ye göre, Bursalı Tahir Manastır'da bulunduğu sırada (1883), yalnız "dini, tarihi, milli ve coğrafi" araştırmalar ile yetinmiyor, içinde bulunduğu çevre ona "en muvafık bir surette vatanperverlik etmenin yolunu, sırrını keşf" ettiriyordu. Burada kurduğu ağla; İlbasan, Ohri, Debre, Yanya, hatta İşkodra'daki "erbab-ı vicdan ve irfanın bilhassa din rehberleri olan meşaih ve ulemanın nazar-ı fikir ve basiretlerini açmağa" çalışıyordu.[6] Bursalı Tahir'in özellikle "ulema kafalarında uyandırmağa çalıştığı fikr-i inkılap bazı yerlerde epeyce dağdağa ve münakaşalara" neden oluyor, hükümetçe baskılar çoğalıyordu. Ancak unutmamak gerekir ki, Tahir Bey'in şüpheleri üzerine çekmesinin arkasında Melami çevrelerindeki etkinliklerinin de önemli bir payı vardı. Kendisi de Melami idi. Bundan ötürü Rumeli'deki tarikat ehli kimseler arasında derin bir nüfuzu vardı.[7] Vilayete gelen bir şifre üzerine ilk kez 22 Nisan 1311 (4 Mayıs 1895) tarihinde evi, okuldaki odası basılarak "evrak-ı muzırra taharriyatı" yapılıyordu. Köprülü'nün anlatımına göre, "Meşrutiyet'in ilanından evvel Rumeli'deki harekât-ı ahraraneye bir suret-i faalanede iştirak eden ve aynı zamanda telifat ve makalat-ı cedidesiyle âlem-i irfan ve matbuatta yüksek bir mevki işgal eyleyen Tahir Bey'e Abdülhamit idaresinin herhalde bir nazar-ı şüphe ile bakacağı tabii idi."[8]

Muallim Vahyi Efendi'nin belirttiğine göre, Bursalı Tahir anılan tarihe kadar hiçbir gizli dernek ya da siyasal bir fırkaya resmen girmeden "müstakilen ve re'sen mesai-i vatanperveranede bulunuyor", İstanbul, Selanik gibi yerlerde çabaları biliniyor ve "büyük bir teslimiyet ile tanınarak, tebcil ediliyordu".

Tahir Bey, Manastır'da olduğu gibi Üsküp'te de 1897-1899 yılları arasın-

da aynı görevde bulundu. "O sıralarda zavallı vatanını iyiden iyiye kemirmeğe başlayan komitecilik ve istibdat idaresi şiddeti karşısında teessürden buhran ve galeyanlar geçiriyor... Bir avuç havas-ı yaranı ile bu iş ve dış zulüm ve ateşi söndürmenin çaresini" araştırıyor ve düşünüyordu.

Burada, yani Üsküp'te de hükümetin baskısı yakasını bırakmıyordu. Yeniden kolağası rütbesiyle görevlendirildiği Manastır'da çalışmalarına daha da hız kazandırdı. Tahir Bey'e göre, "milleti kurtarmanın yolu bütün millet efradına kendi âba ve ecdadının az çok büyüklüğünü tanıtmaktan" geçiyordu. Bunun için Tahir Bey öncelikle "bulunduğu yerlerin büyük ölülerini diriltmekle" işe başlamış ve *Teracim-i ahval* kitaplarını bu amaçla kaleme almaya çalışmıştır.

Tahir Bey, 1904 yılında Selanik askeri rüşdiyesine müdür olarak atandı. Rütbesi de binbaşılığa yükseldi. Selanik o sıralarda yalnız eğitim, eğitim yöntemleri, basın özgürlüğü gibi birçok konularda sadece Üsküp ve Manastır'dan değil, İstanbul'dan da ileri düzeyde bulunuyordu. Burası Tahir Bey'in çalışma şevkini daha da artırdı. Önceki görev yerlerinden daha çok tanınmaya başlandı. Maarif ve Sanayi Mektebi komisyonlarına üye oluyor, özel Ticaret Mektebi'nde genel tarih ve Osmanlı tarihi derslerini de okutuyordu. Fakat bir süre sonra, bir ihbar üzerine okul müdürlüğü görevinden uzaklaştırıldı.

Bursalı Tahir Bey'in önceki görev yerlerindeki çalışmalarına oldukça önemli bir yer ayıran Muallim Vahyi Bey, onun Selanik'teki çalışmalarından çok yüzeysel olarak söz etmektedir. Bu, kitabın savaşın yitirildiği, İttihad ve Terakki'nin tarihe karıştığı, İttihatçılıktan söz etmenin büyük tepkilere yol açtığı bir dönemde yazılmış olmasıyla ilintilidir. Bu nedenle burada Tahir Bey'in Selanik'teki çalışmaları üzerinde kısaca durmak gerekir.

Mustafa Kemal Şam'da doktor Mustafa (Cantekin) ile Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuş, bunun bir şubesini açmak için Selanik'e gitmişti. Selanik'te derneğin kurucuları arasında yakın arkadaşları Ömer Naci, Hüsrev Sami, Hakkı Baha, Hoca Mahir ve Bursalı Tahir Bey de vardı. Ancak Mustafa Kemal'in Selanik'ten ayrılmak zorunda kalması üzerine bu oluşum önemli bir etkinlik ve varlık gösteremeden dağıldı.[9]

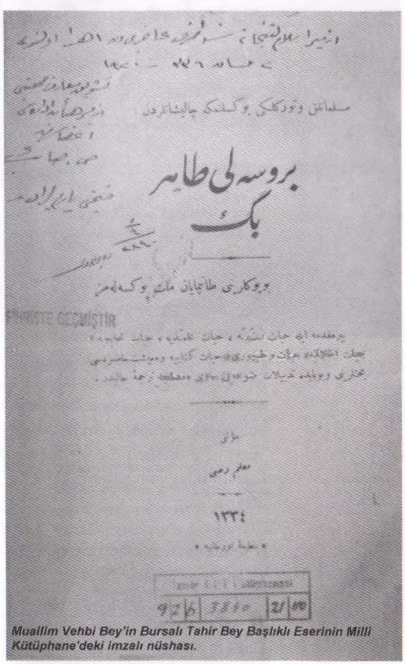
- Beni anlamaya mı geldin? Söyleyeceğim. Böyle bir cemiyet vardır. Ben de dahilim. Sen de gir, iyi olur, dedi. Sonra beni zemin katında küçük bir kütüphane odasına aldı. O gitti. Bekledim. Biraz sonra geldi. Yanında, Umumi müfettişlikte vazifeli bulunan Erkânıharp Binbaşı (daha sonra öğretmen) Hakkı Bey (Hakkı Baha)

Enver Bey'in anılarından: "Tahir Bey(i) ziyarete gitmiştim. Kendisine bu yolda [Cemiyete girmek] bir teklif aldığımı söyledim. (...) Böyle bir cemiyet vardır. Ben de dahilim. Sen de gir, iyi olur, dedi. Sonra beni zemin katında küçük bir kütüphane odasına aldı. (...) Erkânıharp Binbaşı Hakkı Bey beraberindeydi. Hareket tarzımız kararlaştırıldı."

Makedonya sorununun giderek ağır bir bunalıma dönüşmesi üzerine Selanik Hürriyet Cemiyeti'nden on üye aralarında anlaşarak, ihtilalci yöntemlerle çalışmak üzere Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdular (1906). İşte bu kurucular içinde Bursalı Tahir Bey de vardı. Kaldı ki bu örgüt içinde oldukça saygın bir yer tutuyordu. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Tahir Bey, yalnız cemiyetin mensubu değil, aynı zamanda Selanik'te ilk 10 kurucusundan biriydi de. Hatta bu 10 kişinin, yani gizli komitenin reisiydi.[10] Bu derneğin kurulduğu sıralarda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Paris merkezi Selanik'te bir şube açmak için harekete geçmiş bulunuyordu.[11]

Bursalı Tahir Bey'in Osmanlı Hürriyet Cemiyeti içindeki yerini Enver Bey'in (Paşa) anıları da oldukça iyi anlatmaktadır:

"Kendisine hürmet ettiğim ve namusuna emin olduğum, Selanik Askeri Mektebi Muallimi ve Müdürü (Şimdi Bursa Mebusu) Tahir Bey ziyarete gitmiştim. Kendisine bu yolda [Cemiyete girmek] bir teklif aldığımı söyledim. Evvela yüzüme sorucu bir nazarla baktı. Fakat ben temiz kalple konuştuğumdan, bu bakışa ehemmiyet vermedim. Sonra:

Muallim Vehbi Bey'in Bursalı Tahir Bey Başlıklı Eserinin Milli Kütüphane'deki imzalı nüshası.

beraberindeydi. Hareket tarzımız kararlaştırıldı."[12]

Bursalı Tahir, Selanik'teki görevine son verilince kimi yakınlarının desteği ile o sırada kurulan ikinci redif ta-

Muallim Vehbi Bey'in Bursalı Tahir Bey başlıklı eserinin Milli Kütüphane'deki imzalı nüshası.

burlarından Alaşehir alayının birinci tabur komutanlığına atandı. 9 Mart 1323'te (22 Mart 1907) Selanik'ten vapurla yola çıkarak İzmir üzerinden bir çeşit sürgün yeri demek olan Alaşehir'e gitti. Burada, hele çoluk çocuğundan uzak yaşaması kendisini büyük bir acıya boğuyordu. Buradaki yaşantısı beş altı ay sürdü. Bu süre içinde muallim Vahyi'nin anlatımıyla, "teracim-i ahval kitapları içinde bir hayat geçiriyordu".

Ancak yine sevdikleri aracığıyla, askerlikçe Alaşehir'le bağlantısı kesilmemek üzere fırka merkezi olan İzmir'de Divan-ı Harp üyeliği ve buna ek olarak tahkik memurluğuyla görevlendirildi. Böyle bir göreve getirilmek, daha doğrusu İzmir'de kalmak onun için çok uygundu. Tahkik memurluğu göreviyle sürekli olarak vilayetin çeşitli yerlerine geziler yapabiliyor ve Aydın vilayetinin ünlüleri için yaptığı araştırmanın malzemesini topluyordu. Daha Alaşehir'de bulunduğu sırada, 1907'de Aydın vilayetinin ünlüleri üzerine bir eser kaleme almış ve bu eser çok geçmeden basılmıştır.[13]

O sırada İzmir çevresi üçüncü orduya bağlıydı. Burada Tahir Bey, genç subaylarla yakın bir iletişim kurmuş ve onları aydınlatmaya çalışmıştır. Muallim Vahyi'nin vurgulandığı gibi, "Tahir Bey bu havalide de bey paşa, şeyh, hoca, tüccar, ağa, asker, sivil halk ile bunların kalbur üstüne gelenleri" ile ünsiyet peyda ediyordu.

Unutmamak gerekir ki, Bursalı Tahir her şeyden önce İttihatçıydı ve İttihatçıların önde gelenlerindendi. Birçok genci İttihatçılığa kazandırmak için de çaba gösteriyordu. "Bursalı Kaymakam Tahir Bey eski kütüphanelerde kitap aramak vesilesiyle memleket dahilinde seyahat yapar, istidatlığı gördüğü münevverleri cemiyete ithal ederdi."[14]

Ziya Somar, İttihatçıların İzmir ve çevresinde örgütlenmeleri konusunda çok dikkate değer bilgiler vermektedir. Söz gelimi Somar diyor ki:

"Senelerce buralarda muhtelif adlar ve sıfatlarla gezen (Sanadid-i İttihat) ve bilhassa bir derviş kıyafetine girerek buralarda efkâr-ı umumiyeyi oldukça (ihtilal ve inkılab)a hazırlamaya çalışan Doktor Nazım etrafı çok kazanmış bulunuyordu."[15] Doktor Nazım, gerçekten yaman bir örgütçüydü. Halil Menteşe onun İzmir'deki çalışmalarıyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:[16]

"Ben Milas'a avdet ettim. Doktor İzmir'de Meşrutiyet ilanına kadar gizli olarak vazifesini yaptı. İzmir kolordu zabitanını ve İzmir'in münevverlerini Cemiyet'e bağladı. Yakup Ağa adıyla yaşadı. İkiçeşmelik'te bir tütüncü dükkânı açmış, önüne de fes kalıpları koymuş, isteyenlerin fesle rini kalıplar, fakat müstait gördüklerine de ihtilal kalıbını geçirirdi."[17]

İkinci Meşrutiyet'in ilanı için Rumeli'de baş gösteren ayaklanmayı bastırmak için Anadolu tabur ları Selanik'e gönderildiği zaman[18] Yıldız'dan İzmir'e arka arkaya çekilen üç şifreli telgrafta Tahir'in bulunduğu kentte kalması isteniyordu.[19] Kaldı ki çok geçmeden II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve Tahir Bey de Bursa'dan mebus seçilerek Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Ancak bu konu da pek istekli olmadığı, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle hemşerilerinin sürekli üstelemeleriyle bu görevi kabul ettiği anlaşılıyor. Muallim Vahyi'nin yazdıkları bu konuyu yeterince aydınlatmıştır:[20]

"Tahir Beyin ancak hemşehrilerinin pek kuvvetli ısrar ve ibramı cemiyet-i muhteremenin de bu hususta tensip ve kararının inzimamı ile kabul etmiş olduğu mebusluk siyaset ile gereği gibi alakadardır; halbuki Tahir Bey, kendi ikrar ve itirafı ile de sabit olduğu üzere, bir siyaset adamı değil, esasen bir ilim ve irfan adamı, bir üstad-ı kâmildir ve meşrutiyetin ilanına muvaffakiyet hasıl olmasıyla, vicdan ve imanına karşı deruhde eylemiş bulunduğu mukaddes vazifenin hitama erdiğine kaildir."

İkinci Meşrutiyet'in duyurulmasıyla birlikte seçim hazırlıklarına başlandı. Ülkeyi baştan başa bir seçim heyecanı sardı.[21] Adaylar kendilerini tanıtıyor, toplantılar, konuşmalar, konferanslar birbirini izliyor ve programlarını gazetelerde yayımlıyorlardı. Kimi adayları da -İttihad ve Terakki Cemiyeti gibi- değişik çevreler belirliyordu. Tahir Bey ise Bursa'nın Müslüman ve Müslüman olmayan halkının genel isteği üzerine adaylığını koymak zorunda kaldı. Bütün Bursa halkının Tahir Bey'in adaylığı üzerinde tam bir uzlaşmaya varması, ortak dayanışmanın somut bir kanıtı olarak görülmektedir. Aşağıdaki, İttihad gazetesinde çıkan bir yazı[22] konuya yeterince ışık tutmaktadır:

"İttihat, 27 Eylül 1324 / 10 Teşrinievvel 1908, 2.

"tahir bey'e

Bursa'da mütemekkin milel-i muhtelifenin Bursa mebusluğunuz için gösterdikleri arzu-yu şedide binaen bunu kabul ve vilayet gazetesiyle ilan etmenizi ahali namına istirham eylerim efendim.

"Tahir Bey İzmir'i vatan-ı sani ittihaz etmiş idi. Her şeye kıymet-i hakikiyesini bahşetmek şanından olan hürriyet, Tahir Bey'in lüzumunu da memlekete takdir ettirmiş olduğu içindir ki Bursa'dan istediler. Mebus namzedi ilan ettiler. Bu haber Tahir Beye vasıl olunca on yedi seneden beri mütehassiri olduğu vatan-i aslisine karşı o ruh titredi, gözlerinden yaşlar geldi."

cevap.

Bursa Belediye ve Heyet-i Teftişiye Riyasetine

Vatan-ı muazzezeme hizmet her an mucib-i mefharet ve vatandaşlarım tarafından ibraz olunan arzu ve bais-i cür'et olmakla mebus namzetliğimi vaz eylerim.

Tahir Beyefendi birkaç güne kadar memleketimizden müfarakatları mukarrer olduğunu söylediler. Şu halin Bursa için ne kadar mucib-i iftihar ise İzmir için de o derece badi-i teessürdür."

Bursalı Tahir için yeni bir dönem başlıyordu, ancak bilimsel çalışmalarından hiçbir zaman uzaklaşmadı. II. Meşrutiyet döneminin önde gelen dergilerinden *İslam Mecmuası*, *Sebilü'r Reşad* ve *Türk Yurdu*'nda da sürekli yazı yazıyordu.[23] Kaldı ki ilk dönemden sonra kendisini tamamen araştırmalara verdi ve Osmanlı müelliflerini tamamlamaya çalıştı.[24]

Bu genel çerçeveyi çizdikten sonra, Bursalı Tahir'le ilgili iki gazete haberine yer vermek istiyoruz. Bunlardan birincisi, İzmir'de çıkan *İttihat* gazetesinde yer almıştır. Onun İzmir'den ayrılması üzerine kaleme alınmıştır. Bu yazı, Bursalı Tahir'in kısa süre görev yaptığı İzmir ve çevresinde ne kadar geniş bir çevre edindiğini ortaya koymaktadır.[25] İkincisi ise *Hüdavendigâr* gazetesinde çıkan bir yazıdan yapılan alıntıdır ve bu da yine *İttihat*'ta yer almıştır. Bu ikinci yazı da hemşerilerinin Bursalı Tahir Bey'i İzmir'den gelirken nasıl büyük bir içtenlikle ve coşkuyla karşıladıklarını göstermektedir.[26]

ZEKİ ARIKAN
9 EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

*Binbaşı Tahir Bey**

Cemiyet'in erkân-ı mühimmesinden fazıl-ı muhterem Tahir Bey'in birkaç güne kadar memleketi olan Bursa'ya azimeti mukarrer olduğunu yazmış idik. Ahlak-ı fazılanın mücessem bir numune-i zikemali olan bu zat memleketimiz ahalisinin pek çok mazhar-ı muhabbet ve itimadı olmuştu. Herkes kendisini sever; saf bir kalbin, vatanı, milleti namına perverde etliği necip bir hissin tercümanı olan sözlerini kemal-i hürmetle dinler onun melekâne bir tebessümüne, bir vaz-ı mahviyetkârî ile lalçak gönüllülükle[verdiği selamına, iltifatına nail olmak isterdi.

Halkın kendisine olan bu teveccühü pek iyi tanımış ve takdir etmiş olan Tahir Bey İzmir'i vatan-ı sanî ittihaz etmiş idi. Her şeye kıymet-i hakikiyesini bahşetmek şanından olan hürriyet, Tahir Bey'in lüzumunu da memlekete takdir ettirmiş olduğu içindir ki Bursa'dan istediler, Mebus namzedi ilan ettiler. Bu haber Tahir Beye vasıl olunca on yedi seneden beri mütehassiri lözlemini duyanl olduğu vatan-ı aslisine karşı o ruh titredi, gözlerinden yaşlar geldi. Düşündül.. İzmir'le, Selanik'le, İstanbul'la mukayese etti. Hayır, vatan muhabbeti... Vatan muhabbeti anı çekti. Bursa'yı tercih ettirdi. O Bursayı, ki devr-i istibdat ona orada pedermande [babadan kalma] bir anayurdunu da çok görmüş gasp ettirmişti. Bundan dolayıdır ki kendisine her ne vakit Bursa'yı açsak gözlüğünün altından nafiz, bir nazarla bakar: Kapayınız, kapayınız orayı, açmayınız der idi!.. Şimdi ise hürriyet kendisine her şeyi iade edecek zayiatını tazmin edecektir.

Tahir Bey gitmiş! Evvelki gün sabahleyin kimseye haber vermeksizin sezdirmeksizin gitmiş, söylüyordu:

اتحاد

"Benim için İzmir'den hürmet gördüğüm bu ziyalardan ayrılmak güç olacak".

Güfteand ehl-i vefa bi'l ittifak / Es'abü'l eyyam eyyami'l firak

[Vefa sahipleri ittifak içindedir / En zor günler ayrılık günleridir.]

değil mi diyordu. Öyle yaptı, Allah selamet versin.

İzmir'in, cemiyetin [İttihat ve Terakki] bütün ahalisinin muhabbeti, hürmeti ilelebed kendisiyle beraberdir.

Teracim-i Ahval

"Aydın Vilayetine mensup Meşaih, Ulema, Şuara, Müverrihin, Etibbaya o Ait"

Seramedan-ı ahrar-ı ümmetten Bursalı Binbaşı Tahir Bey'in âsar-ı ilmiyelerinden bulunan bu kitabı bilcümle vatandaşlarımıza ve bilhassa vilayetimiz ahalisine tavsiyeyi akdem-i vezaif-i kadr-i şinasiden addederiz.

Vilayetimizin bir vakitler namları da vücutları gibi kat'iyyen zir-i perde-i nisyana çekilmiş mesalik-i muhtelifeye salık, ne büyük adamlara malik olduğu eslafın kudretini, takdis ve tebcil eylemek bize elbette lazımdır. Bundan başka Tahir Bey İzmir'de bulunduğu müddetçe bu kitabın telifini kendisine bir nevi meşgale-i suveriye bilmesi ve cemiyet namına [İttihat ve Terakki] ettiği seyahatlara bunu vesile ittihaz eylemiş. Hükümet-i müstebidenin enzar-ı tecessüsünden kendini ancak bu suretle gizleyebilmiştir. Ne güzel, ne değerli bir vesile. Bir hizmet-i âliye zımnında, yine bir hizmet-i müfide ifası. Bu ne şayan-ı takdir haldir. Binaenaleyh: aynı zamanda böyle bir hatıra-i kıymettarı da ihtiva eden bu eserden birer tane edinmelerini erbab-ı mutalaaya tavsiye eyleriz.

* *İttihat*, 1 Teşrinievvel 1324 / 14 Teşrinievvel 1908, 6.

Hüdavendigâr Reftikimizden Bursalı Binbaşı Tahir Beyefendi'nin Şehr-i Şehrimizi Teşrifleri*

Tarihin vesaik-i cezile [yığınla belgeler] ile mali sahifeleri bize gösteriyor ki Bursa şehr-i şehrimiz, vücutları cidden ma – bih – il – iftihar [kendisiyle övünülen] millet olan eazım yetiştirmiştir.

İşte bunlardan biri de inkılab-ı ahiri vücuda getiren Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti müessislerinden Binbaşı Tahir Beyefendidir.

Tahir Beyefendi'nin kudret-i vasia-ı ilmiye, askeriye ve siyasiyesini bilmeyen, o harika-i hilkatın pîş-i fuyuzat-ı meşhununda îcaz-ı beyanata [sözü kısa kesmek] karşı vakfegir-i hayret [şaşakalmal ve takdir olmayan heman yok gibidir. O vücud-ı nadirü'l mevcut kıymetdarın derece-i kemali, fazi u irfanı şeref-i mülakatıyla mübahi olanlarca teslim olunmuş bir hakikat ve mahz-ı hakikattir. Böyle bir sahib-i azm ü cezmin sinesinde doğup büyüdüğü memleketin, muazzez vatanının her türlü hukuk ve menafiine hasr-ı âmal ederek bütün kuvvetiyle sarf-ı mesai edeceğinde zerrece şüphe yoktur. Müşarünileyhin ladi geçeninl Bursa mebusluğuna intihabından dolayı Bursa ahalisini ne kadar tebrik etsek yeri vardır. Hiç şüphe yok ki Bursalılar böyle bir vekil-i zi kudret ve hamiyet, böyle bir murahhas-ı âli himmet bulduklarından naşi müftehirdir, mübahidir; çünkü müşarünileyhin en küçük bir teşebbüsünde nice binlerce maaliyat [ululuklar, şereflerl göreceğine kanidir.

Tahir Beyefendi hazretlerinin Bursa'yı teşrifleri haberi şayi olur olmaz merkez jandarma yüzbaşısı Halil Beyle eşraf ve tüccaran-ı mahalliyeden Necip Efendi bera-yı istikbal Yenişehir'e izam olunmuşlardı. Yevm-i muvasalatları olan geçen Perşembe günü Bursa'ya iki buçuk saat mesafede kâin Kestel nahiyesine yirmi arabayı mütecaviz müstakbilin [karşılayıcılar] şitaban olmuşlardır. Zat-ı sami-i vilayetpenahi [vali*7] ve fırka kumandanı paşa hazretleri ile erkân-ı memurin-i mülkiye ve askeriyeden birçok zevat yüz araba kadar muteberan ve ahali-i memleket Dua Çınarı namındaki mahalle kadar istikbale çıkmışlar ve ahaliden büyük küçük bir hayli kimseler de piyade olarak yollara dökülmüşler ve şehre karib bir mevkide bir bölük nizamiye askeri tarafından müşarünileyhe rasime-i selam ve ihtiram ifa olunmuştur.

Vali beyefendi hazretleri müşarünileyhi arabalarına alıp doğruca daire-i hükümete gelmişler ve ferdası gece kumandan paşa hazretlerinin konaklarında iftar etmişler ve eyyam-i sairede devair-i hükümeti dolaşıp lazım gelenlerle mülakat eylemişlerdir.

Geçen pazartesi gecesi "Tamim-ı Lisan-ı Osmani Musevi Mektebi" menfaatına verilen tiyatroda bulunmuşlar ve ahalinin son derece parlak ve sürekli alkışları içinde nail olduğumuz şu nimet-i hürriyet ve meşrutiyete, bunun icabat-ı bahiresinden olan tealî ve tekâmile, tiyatroların tenvir-i efkâr ve tehzib-i ahlaka olan hüsn-i tesiratına ve lüzum-ı ittihat ve ittifaka dair beliğ bir nutuk irad ve şehrimizde teessüs eden bu leyli mektep hakkında dahi takdirâmiz bir surette idare-i makai etmişlerdir.

Tahir Beyefendi'nin mebusluklarıBursalılar nezdinde son derece mahzar-ı kabul olarak haklarında azim ve amik bir muhabbet ve emniyet beslemektedir.

Altı yüz bu kadar seneden beri nice sademata [çarpmalar, belalar] göğüs germiş ve yetiştirdiği eazımın darbe-i asa-yı istibdat kırılan hizmet ve himmetlerinden hiçbir istifade göremeyerek namıyla, şanıyla, mevkiile, ehemmiyetiyle gayrı mütenasip bir suretle terakki ve mamuriyetten mahrum kalmış olan Bursa şu devr-i mesud-ı hürriyette hiçbir kuvvet ile bükülemeyecek bir dest-i himmete sarılmıştır. Artık bâlây-ı serinde hurşid-i tekâmül-i satime endaz-ı füyuzat olmağa başlayacaktır.

Vallahi müstean

[yardım Tanrı'dandır].

* *İttihat*, 20 Teşrinievvel 1324 / 2 Teşrinisani 1908, 1B.

DİPNOTLAR

1 Köprülüzade Mehmet Fuat, "Bursalı Tahir Bey", şurada Ahmet Kemzi, *Müfahu l Kütub ve Esami-i Müellifin Fihristi*. İstanbul, 1927, C-4.

2 Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul. 1333-1342. 3 cilt.

3 Bunların bir listesi için bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982. 441-444; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*. I. giriş, Ankara. 1973. 446-447.

4 Muallim Vahyi, *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeğe Çalışanlardan Bursalı Tahir*. Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1334, dış kapakta 1335 (Bursalı Tahir'in bir resmiyle).

5 Vahyi, *Bursalı Tahir*, 61-77. Vahyi Bey, işgal sırasında adı İslam Kütüphanesine dönüştürülen İzmir Milli Kütüphanesine kitabın bir nüshasını imzalı olarak vermiştir. İtihat yazısı şudur: "İslam Kütüphanesine taraf-ı acizinden ihda olundu. 2 Nisan 336-1920. Teşvik-i Maarif Cemiyeti İzmir heyet-i idaresi âzasına S. Ziya Bey.. kıymetli yardımları"

Kütüphanenin bu adı alması ve nizamnamesinin değiştirilmesi konusunda bk. Zeki Arıkan "*Teşvik-i Maarif Cemiyeti İç Tüzüğü*" Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi. 7 (1991), 403-421.

6 Muallim Vahyi, göst. yer.

7 M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt olarak. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, (1889-1902)*. İletişim. İstanbul. 1985, 119.

8 Köprülüzade, "Bursalı Tahir Bey", göst. yer.

9 Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge", *Belleten*, 102 (1962). 339-348. Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1963, 18-19, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 1996. IX. 9.

10 Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*. İstanbul, 1970, 502.

11 Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK, Ankara, 1991, I / 1, 51,63.

12 Aydemir, *Enver Paşa*, göst. yer; Krş. *Enver Paşa'nın Anıları (1881 – 1908)*, Haz. Halil Erdoğan Cengiz. T. İş Bankası Yay. İstanbul, 2002, 31.

13 Bursalı Mehmet Tahir, bir Rifat *Aydın Vilayetine Menaup Meşayih, Ulemâ, Şuara ve Müverrihin ve Etıbbanın Teracim-i Ahvali*, İzmir, Keşişyan Matbaası, 1324 (1908). Yeni harflerle çevirisi, Hayal Dağ, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü bitirme tezi, 1986-1987; M. Akif Erdoğru, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

14 *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları* (Giriş İsmail Arar, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1986, 120.

15 Ziya Somar, *Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi Tevfik Nevzat, İzmir'in İlk Fakirine Hürriyet Kurbanı*. İzmir, 1948, 135.

16 *Halil Menteşe'nin Anıları*, 120.

17 İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra doktor gerçek kimliği ile İzmir'e geldiği zaman yanındaki heyetle Asmalımescit'te bu dükkânın bulunduğu yeri de ziyaret etmiştir. Dr. Nazım için bkz., Ahmet Eyicil, *Dr. Nazım Bey, İttihat ve Terakki Liderlerinden* (1872-1926) Gün, Ankara. 2004.

18 Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, I / 1, 468.

19 Muallim Vahyi, Bursalı Tahir, 74.

20 Muallim Vahyi, Bursalı Tahir. 75. Bursa seçimlerinde Binbaşı Tahir Bey ikinci seçmenlerden en yüksek oyu (166) aldı, Bkz. Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa* (1908-1926). İstanbul. 2006, 158-159.

21 Fevzi Demir, *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Seçimleri*. İmge, Ankara, 2007.

22 *İttihat*, 27 Eylül 1324 / 10 Teşrinievvel 1908, 2.

23 Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/IV, 378.

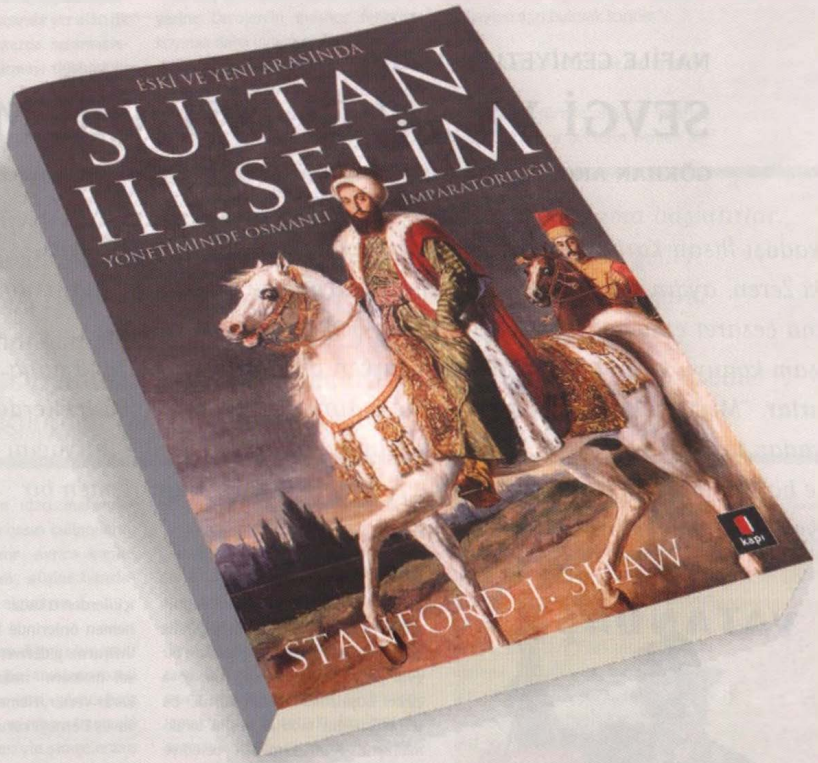
24 Bursalı Tahir'in yaşamı ve eserleri üzerine ayrıntılı bir araştırma, Ömer Faruk Akün, "Bursalı Tahir Bey", *TDVİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi). VI, 452-458.

25 *İttihat*, 1 Teşrinievvel 1324, 6.

26 *İttihat*, 20 Teşrinievvel 1324, 1B.

27 O sırada Bursa Valisi Mehmet Tevfik Bey idi (1906-1909). Bkz. Fatma Rezan Hürmen (Yay), *Reşaam Naeiye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*. Pınar Yay., İstanbul, 2006, I., 130-224.

geleneklen modernliğe açılan kapı...

Eski ve Yeni Arasında

Sultan III. Selim

Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu

Stanford J. Shaw

Son dönem Osmanlı tarihçileri içinde özel bir yeri olan Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu* adlı bu çalışmasında, imparatorluğun modernleşme çabasını ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır.

Akademik çalışmalar için vazgeçilmez olan bu kitap Osmanlı tarihine meraklı okur için yeni kapılar açacak bir okuma serüveni sunmaktadır.

III. Selim'in kimi bakımlardan bir "modernist" olduğunu düşünmek mümkünse de icraatları göstermektedir ki o, gelenekçi ıslahatçılarla modernist ıslahatçılar arasında bir köprüydü.

III. Selim'in sınırlı askeri ıslahatları amaçlarının çok ötesinde sonuçlar verdi. Askeri mülahazalarla yabancı dil ve tekniklerle eğitim alan Osmanlılar, Avrupa literatürünün içine dalarak Avrupa yaşam tarzını ve fikriyatını algılayabildiler.

kapı Kapı Yayınları Ticarethane Sokak. No: 53. 34410 Cağaloğlu - İstanbul Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76 e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

NAFİLE CEMİYETLER TARİHİ

SEVGİ VE SAYGI İSTİYORUM

GÖKHAN AKÇURA

Arkadaşı İhsan Karlıklı'nın başına gelen bir saygısızlığa pek içerleyen Zeki Zeren, aydın kesimin saygısızlıklarla savaşmak gerektiğine inanmaması ya da buna cesaret etmemesinin saygısızlıkları çoğalttığına karar verir. Akşam konuyu kulüpte kaymakama açarken bir büyük saygısızlığa daha tanık olurlar. "Memlekette yüksek mevkilerde bulunmuş bir zat", içtiği içkilerden o kadar sıkışmış olacak ki, hemen önlerinde bir duvar dibinde ihtiyacını gideriverir! İşte bir "tarihsel moment" noktası! Hep birlikte karar verilir: Hemen bir Saygısızlıkla Savaş Derneği kurulacaktır!

Derneğin afişini İhap Hulusi çizmişti.

Ender Merter arşivi

1945 yılının sıcak bir haziran günü. Profesör Doktor Zeki Zeren, Kadıköyü Bahariye caddesindeki evine gitmekte. Yolda yine kendisi gibi doktor olan bir arkadaşıyla (İhsan Karlıklı) karşılaşır. Bu sinirli dost derdini anlatmaya başlar: "Azizim, yeni yaptırdığım yazlık keten elbisemi bugün ilk defa giymiştim, sokakta giderken bir evin penceresinden aşağı bir kova çirkef boşalttılar." İhsan Karlıklı bu terbiyesizliğin tabii ki peşini bırakmamıştır. Aynı zamanda belediye başkanı olan kaymakama gitmiş, o da bu işi yapan kadına beş lira ceza kesmiştir. Kadın da özür dilemiş ve elbiseyi temizleteceğini söylemiştir ama İhsan Bey'in siniri bir kere bozulmuştur işte...

Zeki Zeren bir önceki dönemde CHP Kadıköy ilçe başkanı olduğu için, sık sık görüştüğü kaymakama bu akşam da uğrayacaktır. Arkadaşına meseleyle ilgileneceğini söyleyip ayrılır. Eve doğru giderken, doğup büyüdüğü şu güzel İstanbul'da son yıllarda sayısı her gün artan saygısızlıkları düşünür. Saygısızlıkları çoğaltan sebepler arasında en önemlisi, aydın kesimin saygısızlıklarla savaşmak gerektiğine inanmaması ya da buna cesaret etmemesi olduğuna karar verir. Akşam konuyu kulüpte kaymakama açarken bir büyük saygısızlığa daha tanık olurlar. "Memlekette yüksek mevkilerde bulunmuş bir zat", içtiği içkilerden o kadar sıkışmış olacak ki, hemen önlerinde bir duvar dibinde ihtiyacını gideriverir! İşte bir "tarihsel moment" noktası! Hep birlikte karar verilir: Hemen bir Saygısızlıkla Savaş Derneği kurulacaktır!

BÜYÜTEÇLİ BİR ROZET

Derneğin kuruluş tarihi Temmuz 1945. Başkan Zeki Zeren dışında diğer kurucuların da büyük çoğunluğu Kadıköylü. Banka müdürü, avukat, veteriner, doktor, tüccar gibi muteber meslekler sahipler. Derneğin amacı tüzükte iki madde halinde belirtilmiş:

1) İstanbul'da belediye nizamlarını tanıtmak ve bu nizamların uygulanmasında, hemşehri yaşayışına sağlanması düşünülen karşılıklı faydaları anlatmak ve nizamlara saygıyı göstermeğe davet etmek.

2) İstanbul şehrinde ileri, medeni bir şehir topluluğu yaşayışının gerektirdiği karşılıklı saygı ádabını kökleştirmek ve yaymak için çalışmak.

Kısaltılmış olarak adını Sa.Sa.De. olarak kullananan derneğin (İkinci

Dünya Savaşı'nın hemen ardından SS ve SA deneyimleri ertesinde ne cüretkâr bir seçimdir diye düşünmeden edemiyor insan!) basında yer alan ilk görüşlerine baktığımızda, bu amaçları nasıl yerine getirmeyi düşündüklerini öğreniyoruz. Elbette üyelerin ve hemşerilerin tavsiye ve dilekleri dinlenecek, bu dileklerin yaşama [yani rozetdeki pertavsızla bakan gözün] manası koca şehirde saygılı bir vatandaş aramaksa, rozete pertavsız yerine Diyojen'in meşhur fenerini koymak daha uygun olurdu."

Bir başka karikatürde ise mercek yerine teleskop önerilir. Karikatürist Ramiz ise pertavsızın ancak "saygı-

vuran sayın mizah üstadları Kör kadı ile Amcabey'in sandıkları gibi, bizim büyüteç; ne saygılı aramak için, ne de saygısızları bulmak içindir."[2]

KISA SÜREDE KAZANILAN İTİBAR

Dernek kısa sürede oldukça taraftar kazanır. Kurucu üyelerin hemen ar-

Sa. Sa. De. üyeleri fişlerden oluşan bir karneyle yeni bir uygulama başlatırlar. Gerekli durumlarda "saygısız kişi"ye verilmesi için hazırlanan bu fişler sekiz ayrı cins ve renkteydi. Örneğin sarı fişin üstünde, "Burada sigara içilmeyeceğini herhalde bilmiyorsunuz (...)" cümlesi yer alırken, yeşil fişte, "Gürültünüzün başkasını rahatsız ettiğinin farkında olsanız onu yapmayacağınızdan eminiz," yazmaktaydı.

geçmesi için hem idari makamlar nezdinde, hem de basın kullanılarak çaba gösterilecektir. Ayrıca konferanslar tertiplemek, afişler hazırlamak da programa alınmıştır.

Kim olduğunu bilmediğimiz bir amatör çizere, derneğin amblem/rozeti yaptırılır. Yan sütunlarda göreceğiniz bu rozette bir göz, pertavsız (mercek) eşliğinde Kız Kulesi'yle simgelenmiş olan İstanbul şehrine bakmaktadır. Bu rozetle epey dalga geçilir. Örneğin Cemal Nadir, Amcabey vasıtasıyla şöyle demektedir: "Eğer bunun

sızları değil, saygılıları arama"da işe yarayacağını yazar. Sadun Savcı da, "şehrimizin saygısızları, şehir nüfusuna nisbetle sayısı ne kadar az olursa olsun, pertavsızla aranacak kadar görünmez ve gizli kapaklı değiller," diye buyurur.[1] Dr. Z. Z. olarak imza atan dernek başkanımız, amblemin mana ve ehemmiyetini şöyle açıklamaktadır: "Rozetteki bu mercek, aramayı değil incelemeyi göstermektedir. Derneğin gözü İstanbul'a ülkü çerçevesi içinde kendi gözüyle bakıyor ve kendi adesesiyle [mercek] İstanbul'u inceliyor. Yoksa işi şakaya

dından derneğe katılan isimler arasında tanınmış şahsiyetler vardır: Zeki Rıza Sporel, Samih Nafiz Tansu, Süheyl Ünver, Fahrettin Kerim Gökay bunlar arasında en göze çarpan isimler. Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar da fahri başkanlık görevini üstlenir. Basının en itibarlı kalemleri de derneğin paralelinde yazılar kaleme almaya başlarlar. Mithat Cemal Kuntay, Ercüment Ekrem Talu, Burhan Cahit Morkaya, Abidin Daver ve Refik Halit Karay bunlar arasında öne çıkan isimler.

Sa.Sa.De.'nin hazırladığı pankart metinleri

1. Yasağı tanımayan memleketini sevmeyendir.
2. Rahatını istersen başkasının rahatını düşün.
3. Topluluktan emeğin kadar beklersin.
4. Saygısızdan saygı beklemek hemşehrilik hakkıdır.
5. Topluluklar lâyık oldukları hayatı yaşarlar.
6. Fena görenekler fena alışkanlıklar doğurur.
7. Her türlü saygısızlık bencilliğin görüntülerindendir.
8. Şehirlinin rahatı hemşehrilerinin nemelâzımcılığı bırakmasından sonra başlar.
9. Saygısızları çoğaltan 'neme gerek'ciliktir.
10. Sokakta yürümesini bilmeyen medeni bir şehirli olamaz.
11. Dar bir kaldırımda enine sıralanarak yürüyenler bir sıra saygısızdır.
12. Çöpünü sokağa atanın geçtiği yol çöplük olsa umursamaz.
13. Evimizin önü, evimizin içinin aynasıdır.
14. Telefonla sohbet saygısızlıktır.
15. Genç adam! Yaşlıya ve muhtaca yer ver; yarın sen de yaşlanacaksın.
16. Sokak aptesane değildir.
17. Yere tükürenler mikrop saçan bir numaralı saygısızlardır.
18. Saygısızlığı fena görenek, fena görenekleri de saygısızlıklar doğurur.
19. Saygısızlığı bilenin yapması bilmeyeninkinden ağır gelir.
20. Görgü beşikten başlar, fakat topluluk arasında gelişir.
21. Medeni şehirlerde saygıyı ancak aydın halk koruyabilir.
22. Saygısızlarla polis arasıra; halk ise her zaman karşı karşıyadır.
23. Ne mutlu o şehre ki, saygısızlar saygılılardan çekinirler.
24. Sokak terbiyesi olmayana medeni insan denemez.
25. Sa.Sa.De. aydın hemşehriye saygısızlıkla savaş gücü aşılayan sosyal bir varlıktır.

Başkan Z.Z. *Akşam* gazetesinde çıkan ilk yazılarından birinde, "İstanbul'da saygısızlıktan başı sıkılan, derdini açmak veya dökmek isteyen herkes ya Sa.Sa.De.'nin kulaklarını çınlatıyor veyahut kendine göre önem verdiği konular üzerinde Derneğin dikkatini çekmeye uğraşıyor ve bize çeşitli vasıtalarla sesleniyor," demektedir.

Derneğin amblemi.

mektedir. "Gayemiz, çirkin hareketler yapan vatandaşları güzellikle ve tavsiye ile doğru yola getirmektir," biçiminde demeçler verilmekte ama bunlar yeterli olmamaktadır. Bir yandan da kişisel girişimlerini sürdürmektedirler. Örneğin başkan Zeki Zeren, Kadıköy vapurunun alt salonunda yolculuk yaparken, uyarılarına aldırmayarak sigara içen üç öğrenciyi Kadıköy Emniyet Amirliği'ne çağırttığını anlatır. Gençler karakolda af dilemişlerdir. Bay Z. Z. gerisini şöyle aktarır: "Gençlere böylece hocalığın icap ettirdiği dersi verdim ve kendilerini affettirdim."

Saygısızlıkla savaşmanın bir yolu olarak kişisel girişimlere de başvurulmaktadır. Örneğin başkan Zeki Zeren, Kadıköy vapurunun alt salonunda yolculuk yaparken, uyarılarına aldırmayarak sigara içen üç öğrenciyi Kadıköy Emniyet Amirliği'ne çağırttığını anlatır. Gençler karakolda af dilemişlerdir. Bay Z. Z. gerisini şöyle aktarır: "Gençlere böylece hocalığın icap ettirdiği dersi verdim ve kendilerini affettirdim."

Başkan elbette bu durumdan ve ilgiden memnundur. Ama unutmamalıdır ki, "Sa.Sa.De.nin elinde üyelerini şehirdeki her saygısızlık sahnesinde hazır bulunduracak bir tılsım yoktur. Bu tılsım kudretini ancak kendi ülküsünü bütün İstanbul aydınlarına aşılıyabilirse kazanacaktır." Ayrıca tahmin edilebileceği gibi dernek ne belediyenin bir emniyet örgütüdür ne de ahlak zabıtasıdır.

Sa. Sa. De elbette düşüncelerini bir biçimde hayata geçirmek de istemektedir. "Gayemiz, çirkin hareketler yapan vatandaşları güzellikle ve tavsiye ile doğru yola getirmektir," biçiminde demeçler verilmekte ama bunlar yeterli olmamaktadır. Bir yandan da kişisel girişimlerini sürdürmektedirler. Örneğin başkan Zeki Zeren, Kadıköy vapurunun alt salonunda yolculuk yaparken, uyarılarına aldırmayarak sigara içen üç öğrenciyi Kadıköy Emniyet Amirliği'ne çağırttığını anlatır. Gençler karakolda af dilemişlerdir. Bay Z. Z. gerisini şöyle aktarır: "Gençlere böylece hocalığın icap ettirdiği dersi verdim ve kendilerini affettirdim."

FİŞLİ MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Sa. Sa. De. üyelerinin 14 Aralık 1946 tarihinde yayınladıkları "İstanbulun aydın hemşehrilerine beyanname"den, fişlerden oluşan bir karneyle yeni bir uygulama başlattıklarını öğreniriz. Bu fişler derneğin esas ve fahri üyelerine verilmektedir. Amaç "lüzumsuz tartışmaları önlemektir". Kullanım biçimi şöyledir: Tanık olduğunuz herhangi bir saygısızlık vakası karşısında, bu fişlerden birini saygısızlığı yapana uzatırsınız. Karşınızdaki bu fişi almazsa ısrar etmemeli ve "Demek ki ricamı anladınız, bizim için bu yeter," demeli ve sözü uzatmamalıdır. Fişlerde ne yazıyor peki? Merak ediyor elbette insan. Efendim, derneğimizin fişleri sekiz ayrı cinste ve renkte. Her birinde ayrı bir uyarı bulunmakta. Örneğin sarı fişin üstünde, "Burada sigara içilmeyeceğini herhalde bilmiyorsunuz. Duvarda buna ait yazıyı okumanızı rica ederiz," cümlesi yer alırken, yeşil fişte, "Gürültünüzün başkasını rahatsız ettiğinin farkında olsanız onu yapmayacağınızdan eminiz," yazmaktadır.

Derneğin bu çalışmalarında ne denli başarılı olduğunu ise bunca yıl geçtikten sonra bilmek kolay değil. Ömrü sekiz yıl süren dernek 1952 yılında kendini feshetti. *Cumhuriyet* gazetesinde kendisiyle yapılan bir röportajda başkan Zeki Zeren ne yapıp yapamadıklarını şöyle anlatıyor:

"Çok iyi hatırlıyorum, son senelere kadar İstanbul'da hoş bir atmosfer vardı ki münevverler hava hâkimdi. Bu maalesef son senelerde hissedilir şekilde değişti. Şehirde saygısızlar çoğaldı. Bunun üzerine biz münevverlerimize cesaret vermek istedik. Ne yazık ki münevverlerimiz yani saygılılar, saygısızlardan çekindiler. Onlarla mücadeleye girişmektense temas etmemeyi tercih et-

tiler. Biz zannetmiştik ki, bizi herkes destekleyecek; çünkü evde, dairede, mektepte, büroda herkes saygısızlıktan, terbiyesizlikten şikâyet ediyordu. Başlangıçta kimse aldırmadı. Sinemalarda, mekteplerde faaliyetimizi bildiren filmler, broşürler dağıttık. Bunlar da bir fayda temin etmedi."

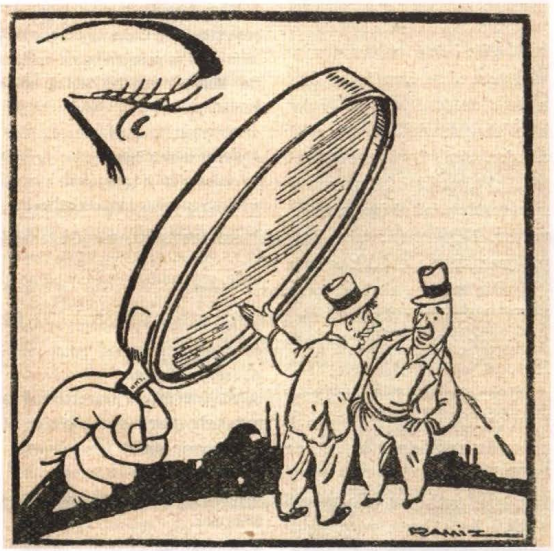
Zeki Zeren, bu mücadelenin olumlu bir sonuç vermesi için ne gibi olanakların kullanıldığı sorusuna ise şu cevabı veriyor:

"Saygısızlık, ister bilerek, ister bilmeyerek olsun, üç şekilde önlenebilir: 1. Tavsiye, 2. İhtar, 3. Ceza. Birinci ve ikinci hususlar münevver zümrelerin işidir. Demin de söylediğim gibi, biz münevver muhitlerden fazla alaka görmedik, bizi daha ziyade sembolik bir varlık olarak karşıladılar. Bu vaziyet karşısında üçüncü çareye başvurmayı düşündük. Şehir Meclisine ve diğer ilgili makamlara müracaat ettik. Burada da karşımıza mevzuat çıktı. Bir netice elde edemedik."

BAYRAK TESLİMİ HEMŞEHRİLER DERNEĞİ'NE

Saygısızlıkla Savaş Derneği'nin başkanı mevzuatta değişiklik yapılması, hiç olmazsa formalitelerin azaltılması için çok çalıştıklarını ama bir işe yaramadığını söyler. Bekledikleri ilgiyi hiçbir yerden görmemişlerdir. Zaten dernek üye sayısı da 45 kişiyle sınırlı kalmıştır. Derneğe yer bulunamamış, gelir temin edilememiştir. Bu sınırlı sayıdaki üyeler de çalışmalara etkin olarak katılmamıştır. Fesih kararı bile sadece 5 kişiyle alınmıştır.

Röportajı yapan Kazım Kip, şimdi aynı görevi "İstanbul Hemşeriler Derneği"nin üstlenmesi gerektiğini söyler.[3] Sözünü ettiği derneğin gerçek adı İstanbul Hemşeriler[4] Cemiyeti. Elimizdeki tüzüğe göre 30 Haziran 1952 tarihinde "tesis edilmiş". Ama gerek İl Dernekler Müdürlüğü'nden aldığımız bilgiye, gerekse 1952 yılında Kâzım Kip'in yaptığı bir röportajdan anladığımıza göre, dernek aslında hukuken 1950 yılında kurulmuş. Etkinliklerine 1952 yılında başladığı için, tüzüğün üstünde böyle bir bilgi yer almış olabilir. Söz konusu röportaja göre, 1952 yılında derneğin 700 asli, 3500 de müzahir (yardımcı) üyesi vardır.[5]

- Cemiyet saygısızları bulmak için pertavsızı alâmeti fârika olarak almış.
- Yok yahu, saygısızları değil, saygılıları aramak için olacak!

Karikatür: Ramiz Gökçe

- Saygısızlarla mücadele cemiyetinin alâmeti fârikası bir pertavsızmış..
- Kâfi değil... Bir teleskop olması icap ederdi!

Karikatür: Orhan Ural

Tüzükte, cemiyetin mevzuu ve gayesi üç madde ile özetleniyor:

a) Şehrimizde hemşerilik şuurunun gelişmesine çalışmak.

b) Belediye kanun ve nizamlarının tatbikini kolaylaştırmak ve bu maksatla alâkalı makamlarla iş birliği yaparak bu kanun ve nizamların tatbikinde hemşeri haklarını korumak.

c) Bilhassa, şehri çirkinleştiren şeylerin kaldırılması, şehrin değerlerinin belirtilmesi, şehrin temizliğine itina edilmesi gibi hususlarda, şehri ve hemşerileri alâkadar eden bilûmum meselelerle uğraşmak.

Saygısızlıkla Savaş Derneği'ne gelen mektuplardan

"Birinci ve ikinci perdesinin nerede ve nasıl başladığını, ne şekilde bittiğini bilmiyorum. Ben aciz, 17 Eylül pazartesi günü akşamı 21.05 seferini yapan Haydarpaşa-Kadıköy vapurunda, ancak son perdenin açılışında bulundum...
Vapur hareket ettiği zaman, kazan dairesinin etrafının büyük bir kalabalıkla çevrilmiş olduğunu gördüm. Merak ettim, kalabalığa yaklaştım... O kadar çirkin bir sahne ki sormayın... 25-30 yaşlarında bir erkek, 18-20 yaşlarında bir kızı belinden sarmış; 'Holivut numaraları' yapıyorlar... Etraflarını çeviren kalabalığa metelik dahi vermeden, mütemadiyen 'position' değiştiriyorlar...
Etraftan öksürerek ikaz etmek isteyen safdillerin gayretleri boşa gidiyor. Vapur Haydarpaşa'ya yanaşınca, bu iğrenç manzaradan bir an evvel kurtulmak için, iskelenin verilmesini beklemeden -102'yi göze alarak- atlıyorum...
Hiç olmazsa, trende bu hayasız çiftle karşılaşmamak için en öne gidiyorum. Fakat heyhat!.. Umumi yeri yatak odaları sanan bu mülevves İpis, bulaşık] çift -sanki inat için- tam karşıma oturuyorlar. Ve... Vapurda yarım bıraktıkları sahneye devam etmeye başlıyorlar. Gözlerim her trende bulunması lazım gelen, inzibatı temin edecek polisi arıyor. Bir rastlasam, bu hayasızlara hadlerini bilidireceğim. Ne yazık ki yok!..
Yanımda yaşlıca bir efendi oturuyor. İmdat ister gibi birbirimize bakıyoruz. Sonra çaresiz; o iki defa bitirdiği gazetesini tekrar okumaya, ben de gözlerimi kapayarak, bu çirkin manzaradan uzak kalmaya çalışıyoruz.
Nihayet Göztepe'ye geldik. İniyorum. Rezaletin bu son perdesinin nerede sona ereceğini bilmiyorum. Halâsa [kurtuluş] kavuşan insanların meserretiyle İsevinciylel kendi kendime: "Oh! Yarabbi şükür!.. Kurtuldum!.. Kurtuldum!.." diyorum. Şimdi sizlere sesleniyorum ey aziz gayeler uğruna kurulan Saygısızlarla Savaş Derneği ailesi... Sizlere!..(...) [Bizil evvela bu gayrı ahlaki göz banyolarından kurtarınız. Emin olunuz ki, Derneğinizin en değerli mesaisi bu olacaktır."
Nihad Ataman

Tüzükte derneğin bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için yapacağı etkinlerin plan ve programını da buluyoruz. Bunlar maddeler halinde şöyle sıralanmış:

A- Belediye ile müşterek:
1. Fahri müfettişlik meselesi.
2. Muayyen zamanlarda Belediye başkaniyle -şehrimizin daha medeni bir şehre iktidap etmesini temin maksadiyle, cemiyetle Belediyenin işbirliği zımnında- toplantılar yapmak.
3. Hemşerileri yakından alâkadar eden 'şehrin temizliği', 'Pazar yerleri', 'seyyar satıcılar' gibi mevzuları, belediyenin alâkalı memurlarının da iştirakiyle, Belediye, hemşeriler ve cemiyetlerle işbirliği temin etmek.
4. Mevzumuzla alâkalı Belediye mevzuatını tedarik ederek âzalarımıza bildirmek.
5. Cemiyet âzaları tarafından bildirilen çirkinlik, aksaklık ve huzursuzlukları alâkalı beledi makamlara bildirmek.
6. Beledî teşkilat ve mevzuatını daha tesirli çalışabilmesi için teklif ve tenkitler. 'Bilhassa talimatnameler bakımından'.

B- Belediyeden müstakil:
1. Sosyal ayıp şuurunun yaratılması:
a) Konferanslar
b) Resim, karikatür sergileri.
c) Terbiyevi neşriyat.
2. Dertleşme toplantıları yapmak.
3. Şehrimizi tanıtmak.
a) Konferanslar.
b) Kitap ve broşürler.
c) Geziler.
4. Cemiyeti alâkadar eden bayram ve törenlere iştirak etmek.

C- Belediyeyi ikazlarımız.

D- Denizyolları, Demiryolları, Tramvay ve Otobüs İdaresi gibi müesseselere teklifler.

E- Şehrimizin korunması ve kalkınması gayesiyle kurulmuş cemiyetlerle işbirliği yapmak.

F- Müteferrik:
1. Mektep tedrisatına cemiyet gayelerine ait yazı ve konuşmaların ithali.
2. Dış seyahatlar tertibi.
3. Hemşeriler haftası tesisi.
4. Rozet dağıtımı.
5. Mektuplara damga basılması vs.

Görüleceği gibi, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti daha önce Saygısızlıkla Savaş Derneği'nin açtığı yoldan yürümektedir. Ama daha temkinli, daha geniş bir platformu kullanmaya çalışarak. Cemiyetin kurucuları ise şu isimlerden oluşmaktadır: "Aliye Arda, Aziz T. Balkanlı, Burhan Apaydın, Burhan Felek, Bülent Davran, Cemal Refik Delibaş, İzzet Akosman, Kemal Tosun, Muzaffer Yılbar, Orhan Erdenen, Orhan Tuna, Osman Nebioğlu, Recep Solak, Suat Başar, Sütude Aras, Vahdet Gültekin, Yaşar Nabi Nayır, Z. Fahri Fındıkoğlu, Zeria Karadeniz."

Derneğin 16 Temmuz 1952 tarihinde seçilen idare heyeti listesinde ise Başkan Burhan Felek, Başkan Vekili Vasfi Rıza Zobu, Başkan Vekili Ziya Somar ve Genel Sekreter ise Orhan Erdenen olarak yer almakta. İdare Heyetinde ayrıca Selâhattin Şenel, İ. Galip Arcan, Hasan Tahsin Ayni, Zahir Güvemli, Prof. İhsan Şükrü Aksel, Celâl Alnıgeniş, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil gibi isimler bulunmaktadır.

İSTANBUL EFENDİLERİ AYAĞA KALKIYOR

Dernekle ilgili ilk röportajlardan birini, konunun yakın takipçisi, *Cumhuriyet* muhabiri Kâzım Kip yapar. Kip, yazısına konuya uygun güzel bir girişle başlamış. Göz atmadan geçmeyelim:

"Yaşlılarımız hatırlayacaklardır; 'İstanbul efendisi' denilen bir insan tipi vardı. Yakın zamana kadar bir kaçı aramızda tek tük dolaşıyordu. Vapura giderken size yol verirler, tramvaya binerken 'buyurunuz' derlerdi. Uzun yıllar geçmedi, fakat bunların hepsi ortadan kayboldular... Ve yerine yeni bir insan çeşidi türedi.

Sıraya girmesi için ihtar edersiniz: 'Dünyayı sen mi düzelteceksin be adam!' diye cevap veriyor. Sokağa tükürmenin ayıp olduğunu söylerseniz: 'Babanın evi mi?' diyor. Bunlar

çoğaldılar, çoğaldılar. Efendi olan herkesi sindirdiler. Şehrin çehresini, huyunu değiştirdiler. Efendiden olan herkes çaresiz susuyor, sınıyordu. Özlenen, sevilen 'İstanbul efendisi', İstanbul hemşerisi görünmez oldu. Fakat İstanbullular, hemşerilik gururu ile, bu hale üzülüyor, yanıyordu. Bir ikisi toplanıyor ve dertleşiyordu.

İstanbulun tamiri imkansız hatalara kurban edilmelmelsini, temiz, rahat, medeni bir şehir haline gelmesini istiyorsak, her şeyden evvel elele vermemiz, medeni terbiyeden mahrum kalmış bilgisiz, görgüsüz hemşerilerimizi uyandırmamız, onlara hareketlerinin sakatlığını göstermemiz bir zaruret haline gelmiştir.

alan "geziler" artık hayata geçirilmiş. Yazıda bu konu şöyle ele alınıyor:

"Hemşeriler Cemiyetinin geniş faaliyet çerçevesi içinde İstanbulu bu şehirde yaşayanlara daha iyi tanıtmak -dolayısiyle daha çok sevdirmek- için girıştiği geziler de büyük bir yer almaktadır. Bu geziler arasında şehri-

"'İstanbul efendisi' denilen bir insan tipi vardı. Yakın zamana kadar bir kaçı aramızda tek tük dolaşıyordu. Fakat bunların hepsi ortadan kayboldular... Ve yerine yeni bir insan çeşidi türedi. Bunlar çoğaldılar, çoğaldılar. Efendi olan herkesi sindirdiler. Fakat İstanbullular, hemşerilik gururu ile, bu hale üzülüyor, yanıyordu. Bunlardan bir kaçı nihayet bir dernek kurdular: 'İstanbul Hemşeriler Cemiyeti'..."

Aranılan, özlenilen, hemşerilik şuuru idi. Bunlardan bir kaçı düşündüler, taşındılar, nihayet bir dernek kurdular: 'İstanbul Hemşeriler Cemiyeti'..."

İşte bu girişten sonra Kâzım Kip, derneğin Genel Sekreteri Orhan Erdenen ile bir konuşma yapmış. Derneğin tüzükte yer alan çalışma programını özetleyen Erdenen, ek olarak şu bilgileri veriyor:

"Bizde belediye ve hükümetle halk birbirlerinin çalışmalarını himaye etmezler. Hemşerilerin Belediye karar ve tedbirleri hilâfına hareket ettiği sık görülür. Halbuki medeni bir şehir yaratmak için belediye ile hemşerilerin elele vererek çalışmaları zaruridir. Bu şehrin belediye zabıta ve memurları bizzat hemşerileri olmalıdır. (...)

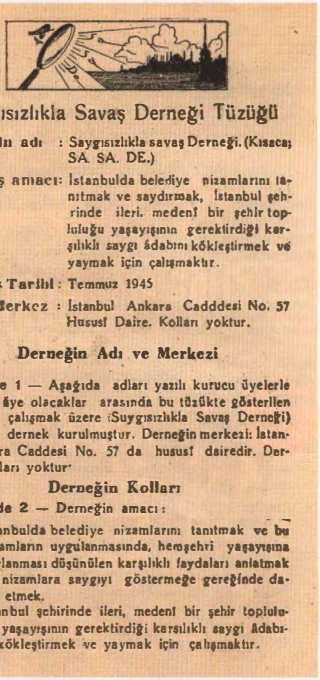
Hemşerilik tesarüdü kayıtsızlığı yüzünden şehrimiz medeni bir kılık ve manzaraya bürünmekten geri kalmıyor, yüreklerimizi sızlatan ihmallere, hatta suikastlere uğruyor. Medeni bir şehrin en tabii vasıfları sayılan temizlik, intizam, emniyet ve huzuru ihlal eden binbir çeşit arızalar, her gün güzel İstanbulumuzun havasını bulandırmakta, ona yürekten bağlı hemşerilerimizi üzmektedir.

Şehrimiz caddeler, parklar, güzel binalarla donanacak, opera binası tamamlanacak, bir gün her türlü refaha kavuşacaktır. Fakat tramvaylarda harp malûllerine yer verilmesini isteyen levhalar, yerlere tükürülmemesini, sigara içilmemesini rica eden yazılar bulundukça ve bilhassa bunlara riayet etmiyenler görüldükçe medeni bir şehir olmıyacak, olamıyacaktır."[6]

İstanbul Hemşehriler Cemiyeti çalışmalarının ne denli verimli olduğu hakkında elimizde ayrıntılı bilgi yok. 1954 yılında yine *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir haberden bazı ipuçları edinebiliyoruz. Buna göre, "Cemiyet, okullarda verdiği konferanslarla gençlere medeni bir vatandaş olarak yaşamanın ilk şartlarını, şehri temiz ve güzel tutmanın yollarını öğretmeye çalışmış, daimi murakabelerile belediye nizamlarına aykırı işlere ilgililerin dikkatini çekmiş, bu arada bir çok aksaklıkların düzeltilmesine önayak olmuştur."[7]

DERYAYI TANIMA GEZİLERİ

Ama yazı derneğin bir başka bir faaliyetiyle ilgili. Bu ilgi başlıktan da belli: "İstanbulun zevkini çıkaran insanlar!" Anlaşılıyor ki, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti[8] tüzüğünde yer

Saygısızlıkla Savaş Derneği Tüzüğü

Derneğin adı : Saygısızlıkla savaş Derneği. (Kısaca SA. SA. DE.)

Kuruluş amacı: İstanbulda belediye nizamlarını tanıtmak ve saydırmak, İstanbul şehrinde ileri, medenî bir şehir topluluğu yaşayışının gerektirdiği karşılıklı saygı âdabını kökleştirmek ve yaymak için çalışmaktır.

Kuruluş Tarihi : Temmuz 1945

Genel Merkez : İstanbul Ankara Cadddesi No. 57 Hususî Daire. Kolları yoktur.

Derneğin Adı ve Merkezi

Madde 1 — Aşağıda adları yazılı kurucu üyelerle sonradan üye olacaklar arasında bu tüzükte gösterilen amaç için çalışmak üzere (Suygısızlıkla Savaş Derneği) adıyle bir dernek kurulmuştur. Derneğin merkezi: İstanbul Ankara Caddesi No. 57 da hususî dairedir. Derneğin kolları yoktur.

Derneğin Kolları

Madde 2 — Derneğin amacı:

A) İstanbulda belediye nizamlarını tanıtmak ve bu nizamların uygulanmasında, hemşehri yaşayışına sağlanması düşünülen karşılıklı faydaları anlatmak ve nizamlara saygıyı göstermeğe gereğinde davet etmek.

B) İstanbul şehirinde ileri, medenî bir şehir topluluğu yaşayışının gerektirdiği karşılıklı saygı âdabını kökleştirmek ve yaymak için çalışmaktır.

Saygısızlıkla Savaş Derneği Tüzüğü'nün ilk sayfası.

mızın bir çok tarihi yerleri, müzeleri, anıtları gezilmiş, en yetkili kimseler tarafından oralara dair izahat verilmiştir. Böylece, bir kültür topluluğu haline gelmiş olan Cemiyet, şu güzel şehirde yaşayıp da 'O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler' sözüne

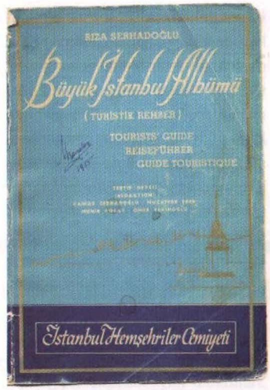

1 Ağustos 1954

Yaşadığımız Şehir

İstanbulun zevkini çıkaran insanlar!

Hemşehriler Cemiyeti'nin Kilyos gezisiyle ilgili haber.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Ağustos 1954 nüshası.

Büyük İstanbul Albümü'nün kapağı.

örnek olacak kadar muhitlerini tanımak fırsatını bulamamış olanlara büyük bir hizmet etmiştir."

Yazı, yaz aylarında hazırlandığından (ağustos) olsa gerek, röportajda Pavli Adası'na, Şile'ye ve Kilyos'a yapılan geziler anlatılıyor. Kilyos'a otobüsle yapılan geziye katılanlar hep bir ağızdan "Kâtibim"den başlayıp "Aman Avcı"ya kadar türküler, "Dağ Başını Duman Almış"tan başlayıp "Onuncu Yıl"a kadar marşlar söylüyor, el çırpıyorlarmış...

İstanbul Hemşehriler Cemiyeti'nin yayını olarak ise, görebilidiğim tek kitap 1954 yılında basılmış olan *Büyük İstanbul Albümü* oldu. Rıza Serhadoğlu'nun hazırladığı bu kitabın ilk sayfasında, dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Reis Vekili Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay'ın sunuş yazısı yer alıyor. "İstanbul Hemşehriler Cemiyeti, demokratik rejimin en seçkin bir organıdır. Demokrasilerde, milli hâkimiyetin en esaslı nüvesi hemşehride başlar. Sosyal mekanizmanın çark dişini hemşehri teşkil eder. Cemiyet armonisinin lâyt motifi hemşehri ihtiyacıdır," diye söze giren Gökay, "şehrimizin hizmetinde bulunmaktan bahtiyarlık duyan bir idare âmiri sıfatiyle, Hemşehriler cemiyetinin müsbet çalışmalariyle yakından alâkalanıyorum," diye devam eder.

İSTANBULLU, OLDU MUHACİR

Gökay'ın yazısının ardından bir önsöz kaleme alan derneğin (yeni) başkanı Avukat Muazzez Erer ise yazısını şu saptama ile bitirir: "Hemşehrilik tesanüdünü takviye, hemşehrilik vecibelerini telkin ve hemşehriliği ile şeref duyduğumuz aziz İstanbulumuzu tanıtma yolunda mütevazi gayretlerimizi birleştiren İstanbul Hemşehriler Cemiyeti, şu eserde, çalışmalarının bir yeni meyvasını vermekle bahtiyardır."

İngilizce ve Fransızca özetlerin de yer aldığı, esas olarak sıradan bir İstanbul rehberi kimliğindeki kitapta ne yazık ki yayınlayan dernekle ilgili hiç bir tanıtıcı bilgi yok. Derneğin bundan sonraki çalışmalarıyla ilgili başka bir bilgi edinemedik. İl Dernekler Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgiye göre, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti faal olmadığı için 1980 yılında kapatılmış.

Yazıyı, günlük makalelerinde "saygı" konusuna sık sık değinmiş bir İstanbul efendisinin sözleriyle noktalayalım. Fikret Adil, 1958 yılında "Neden böyle olduk?" sorusuna şu cevabı veriyor: "Yanlış anlaşılmış bir yaşama hırsı, bizi benliğimizden ayırdı. İstanbul bir buhran içindedir. Fetihten beş asır sonrasına kadar devam etmiş olan Osmanlı terbiyesi, İmparatorlukla beraber tarihe karıştı. İstanbul dışardan ve içerden istilâya uğradı, hüviyetini, karakterini kaybetti, yeni zengin, kozmopolit, istismarcı ve şahsî menfaatinden gayrını düşünmeyen bir zümrenin elinde kaldı. Sahici İstanbullu, şehirde 'muhacir' gibi bir şey oldu, sindi, küstü.

Vaktiyle Beylerbeyi'nde; 'Buyurunuz - İmkân var mı efendim, siz buyurunuz - Teeddüp ederim efendim - İstağfurullah, hâki payiniz olurum - Reca ederim'lerle vapurun kalkmasını geciktiren İstanbul efendileri, şimdi itile kakıla çavalyeler gibi iskeleye atılıveriyor, cereyana kapılıp o da önündekini muştalıyor. 'Zaman sana uymazsa sen zamana uy demekten gayrı elden ne gelir?"

DİPNOTLAR

1 *Vatan*, 6 Eylül 1945'ten akt. *Saygısızlıkla Savaş Derneği, 1945-1948 Çalışmaları*, İstanbul 1948.

2 *Akşam*, 22 Eylül 1945'den akt. Agy.

3 Kâzım Kip, "Saygısızlıkla Savaş Derneği kendini niçin feshetti?", *Cumhuriyet*, Pazar İlavesi, 30 Kasım 1952.

4 Daha sonraki dönemde bu "Hemşeriler" sözcüğü "Hemşehriler" olarak düzeltilmiştir. Sözcüğün kullanılış biçimi konusunda Fikret Adil şöyle yazıyor: "Kelimenin aslı 'hemşehri'dir. Şehirin 'h'sini kaldırarakyazmayı âdet edinmişiz. Aynı şehirde oturan demektir." *Yeni İstanbul*, 31 Mart 1959. Biz bu yazıda, sözcüğü orijinal metinlerde geçen biçimiyle kullandık.

5 Kâzım Kıp, "İstanbul Hemşeriler Derneği nasıl kuruldu, nasıl çalışıyor?" *Cumhuriyet* Pazar İlavesi, 6 Temmuz 1952.

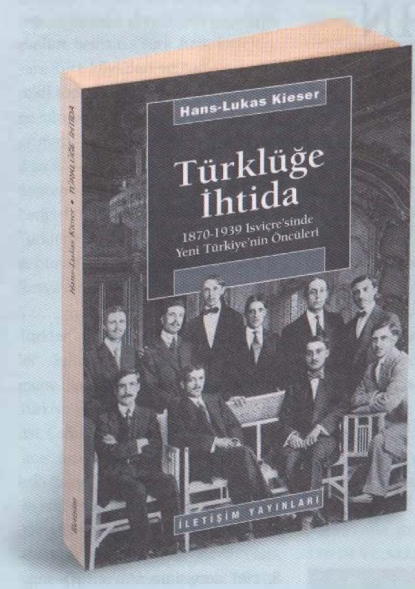
6 Kâzım Kip, " İstanbul Hemşeriler..." agy.

7 "İstanbulun zevkini çıkaran insanlar," *Cumhuriyet* Pazar ilavesi, 1 Ağustos 1954.

8 Gazetenin muhabiri "hemşeri" biçiminde yazsa da, haberde yer alan fotoğrafta görülen pankarttan anlaşıldığı üzere, derneğin adı artık "İstanbul Hemşehriler Cemiyeti" olarak yazılmaktadır.

İletişim'den

2008 MAYIS

HANS-LUKAS KIESER

TÜRKLÜĞE İHTİDA

1870-1939 İSVİÇRE'SİNDE YENİ TÜRKİYE'NİN ÖNCÜLERİ

Çeviren: Atilla Dirim
Araştırma İnceleme, 290 sayfa

Türklüğe İhtida Osmanlı'nın son yıllarına, "Yeni Türkiye"nin kuruluşuna ve gelişimine damgasını vuran Türk milliyetçiliğinin tarihsel kökenlerini anlamak için önemli bir kaynak: Yeni Türkiye'de önemli ve kilit görevlere gelmiş birçok ismin tahsil hayatlarını geçirdikleri İsviçre'deki etkinlikleri ve Cenevre Türk Yurdu'nun faaliyetleri Türkçü akımın seyrine ışık tutacak nitelikte. Hans-Lukas Kieser'den etno-merkezci ve sosyal Darwinist Türk milliyetçiliğinin İsviçre sahnesindeki fikrî provalarını masaya yatıran bir kitap.

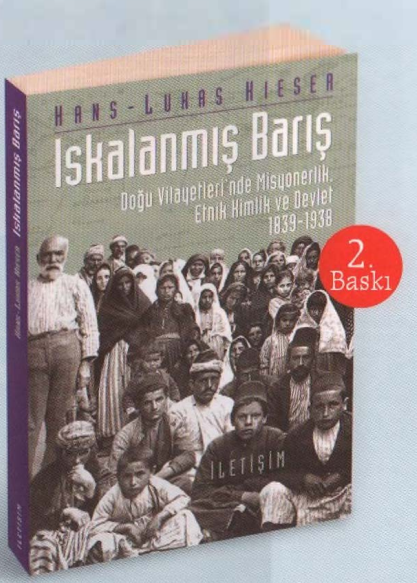
HANS-LUKAS KIESER

ISKALANMIŞ BARIŞ

DOĞU VİLAYETLERİ'NDE MİSYONERLİK ETNİK KİMLİK VE DEVLET 1839-1938

Çeviren: Atilla Dirim
Tarih Dizisi, 864 sayfa

Tanzimat'tan başlayarak İkinci Dünya Savaşı arifesine uzanan süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Türk, Kürt, Ermeni, Rum ve Süryani etnik toplulukların kimlik inşa macerası... İsviçreli ünlü tarihçi Hans-Lukas Kieser, Anadolu halklarının o kaotik dönemde bile milliyetçilikler-ötesi toplumsal çözümleri ve bir arada yaşama pratiklerini var etmeye pekâlâ yaklaştığını düşünüyor. Yoğun bir emeğin ürünü olan *Iskalanmış Barış*, bugüne de ışık tutan kaçırılmış "tarihî" bir fırsatın tarihini anlatıyor...

www.iletisim.com.tr
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul • t 212 516 22 60-61-62 • f 212 516 12 58 • e iletisim@iletisim.com.tr

Genel Dağıtım PUNTO Çobançeşme Mahallesi, Altay Sokak, Yenibosna 34196 İstanbul t 212 496 10 50 f 212 551 30 13 e punto@puntokitap.com

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN

STROİM DERGİSİNİN TÜRKİYE ÖZEL SAYISI

MEHMET PERİNÇEK

Türk-Sovyet ilişkileri, 1930'ların ilk yarısında altın yıllarını yaşamıştır. Türk-Sovyet dostluğu, iki ülkenin basınına da yansımıştır. Bunun örneklerinden biri, SSCB Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nin yayın organı Za İndustrilizasiyu *(Sanayileşme İçin) gazetesi tarafından çıkartılan* Stroim *(Kuruyoruz) dergisidir. Derginin Mayıs 1934 tarihli 9-10 nolu sayısının tamamı "SSCB ve Türkiye halklarının dostluğuna adanmıştır." Dergide, Türkiye'yle yakın çalışma içinde bulunmuş Sovyet yetkililerinin yazılarına yer verilirken, Türkiye'nin değişen yüzünü gösteren fotoğraflar da yayımlanmıştır.*

Derginin Türkiye özel sayısının kapağı.

Stroim dergisinin Mayıs 1934 sayısının kapağının bir köşesinde ay-yıldız, diğer köşesinde orak-çekiç vardır. Ayrıca Stalin'in ve Mustafa Kemal'in 29 Ekim 1933 yılındaki kutlamalarda Voroşilov ile çekilmiş fotoğrafı bulunmaktadır. Derginin adı Türkçe okunuşuyla da yazılırken, şerit halinde kapağın en üstünde Türkçe, en altında da Rusça Stalin'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 17. Kongresi'ne sunduğu rapordan şu söz aktarılmaktadır: "Türkiye ile SSCB arasındaki dostluk kuvvetlendi." Ön iç kapakta ise cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları için 1933 Ekim'inde Türkiye'ye gelen Sovyet heyetinin ziyareti, küçük resimlerle ve geçtikleri yolları gösteren haritayla anlatılmaktadır.

MARX VE ENGELS'İN GÖZÜYLE TÜRKLER

Dergi, 1935 yılında Türkiye büyükelçisi olarak Ankara'ya atanacak olan Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı L. M. Karahan'ın "Yeni Türkiye" başlıklı yazısıyla başlar. Yazısında çağdaş Türkiye'nin portresini çizen Karahan, sözlerini şöyle bitirir:

"Türk halk kitleleri, yüksek manevi gücüyle öğretmenlerimiz Marx ve Engels'te de hayranlık ve saygı uyandırmıştır. Engels, W. Brecke'ye yazdığı 25 Haziran 1877 tarihli mektupta şunları belirtir: 'Türk halk kitleleri, yani Türk köylüleri ve hatta orta ölçekli toprak sahipleri sağlam durduğu sürece doğunun toplumsal organizması, sert darbelere dayanabilir. Bizanslılardan miras kalan 400 yıllık başkent yolsuzlukları, başka herhangi bir halkı mahvederdi. Ancak Türklere sadece üst tabakayı alaşağı etmek kalıyor ve onlar, kesinlikle Rusya'nın gücüyle boy ölçüşebilir.'

Türkler, 'üst tabakayı' alaşağı ettiler. Sultanın ve halifenin tahakkümüne son verdiler. Ancak devamlı Türkiye'yi tehdit eden eski emperyalist Çarlık Rusya'sıyla 'boy ölçüşmesine' artık gerek kalmadı, çünkü bu eski Rusya'nın işçi sınıfı, Rus çarlığını ve emperyalizmini tamamen alt etme görevini yerine getirdi ve Türkiye'nin komşusu, güçlü ve dost Sovyet cumhuriyetlerine dönüştü. Ama Türklerin, Türkiye'yi yağma ve talan etmeye ve Türk halkını Avrupa emperyalizminin kölesi yapmaya hazırlanan emperyalist devletlerin birleşik cephesiyle 'bol ölçüşmesi' gerekti. Türk halkı, bu savaşta zafer kazandı ve her yeni savaşta da kazanacaktır."

MUSTAFA KEMAL'İN DEMECİ

Stroim dergisi, özel sayısında Türk ve Sovyet devlet adamlarından iki ülke arasındaki ilişkilerle ilgili demeçler de almış ve bunları fotoğrafları ve el yazısı imzalarıyla birlikte yayımlamıştır. İlk başta yer verilen Mustafa Kemal'in demeci şu şekildedir:

"Birçok sınavlardan geçmiş olan ve her seferinde daha da güçlenen, herhangi bir üçüncü devlete karşı yönelmiş olmayan, iki ülkeye tam güvenlik sağlayan yeni Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki dostluk, halklar arasındaki ilişkilerde nezaketin, güvenin ve mantığa uygunluğun mükemmel bir örneği olmaktadır."

Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl kutlamalarına katılan Sovyet heyetinin başkanı K. Y. Voroşilov, Türkiye ziyaretleri sırasında karşılaştıkları tablonun en cesur beklentilerini bile aştığını vurgular. Geçmişin zincirlerini kırmış, ekonomik, siyasal ve kültürel gücüne güç katan yüce ve yetenekli bir halkla karşılaşmışlardır. Voroşilov, ziyareti sırasında en önemli siyasi simalardan köylülere kadar birçok kesimle görüşme olanağı bulmuştur. Kendi ifadesiyle, azimleri ve çalışkanlıkları, daha ilk tanışmada bile insanı şaşkına uğratmaktadır. On sene gibi kısa bir sürede Türk halkının elde ettiği başarıların temelinde yatan itici gücü Sovyet heyeti kendi gözleriyle görmüştür. En zor şartlardan geçerek milli bağımsızlık mücadelesi sırasında doğmuş olan yeni, genç Türk ordusu da kendini her açıdan geliştirmektedir. Türk ordusu, Voroşilov'a göre milli bağımsızlığın temel dayanağıdır.

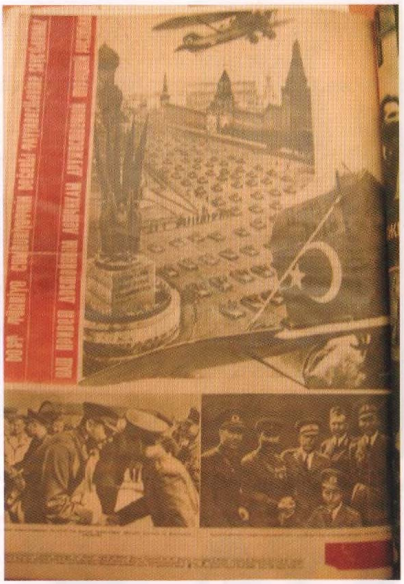
"MUSTAFA KEMAL, LENİN VE STALİN'İN YOL GÖSTERİCİLİĞİNDE..."

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, yeni Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki dostluğun, uluslararası ilişkilerin devrimcilik ve ilericilikte buluşmuş harikulade bir eseri olduğunu vurgular:

"Biz, aziz dostum, günümüzün en önemli diplomatlarından Bay Litvinov ve ben, bir taraftan yeni Türkiye devriminin kurucusu, önderim Mustafa Kemal'in ve çok sevgili Başbakanım İsmet Paşa'nın, diğer taraftan SSCB'nin önderleri Lenin ve Stalin'in ve büyük devrimin aziz liderleri Kalinin ve Molotov'un yol göstericiliğinde devamlı olarak bu dostluğun güçlenmesine çalışıyoruz."

Tevfik Rüştü Bey, bu dostluğunun iki tarafın güvenliğini sağladığı gibi, diğer halklarla arasında da iyi ilişkiler kurmasına vesile olduğunu belirtir. Bu dostluk, Avrupa ve Asya'daki barışın temelini oluşturmaktadır, bu bakımdan, sadece iki tarafın değil, barıştan yana olan herkesin çıkarınadır.

Sovyet Eğitim Halk Komiseri A. S. Bubnov ise demecinde Türkiye'de yeni kültürün ve eğitimin örgütlenmesinde kat edilen yola dikkat çeker. Türk hükümeti, bir taraftan cehaleti besleyen medrese gibi ortaçağ kurumlarını ortadan kaldırırken, diğer taraftan kararlı bir şekilde sömürgeci politikaların bir silahı olan misyoner okullarına da son vermiştir. Bubnov, hayatın her alanında Anadolu devriminin milli kültürün oluşturulmasındaki yansımalarına kendi gözleriyle tanık olmuştur. Türk edebiyatı, Türk halkının karşısına pornografik bulvar romanları ve zina komedileri olarak çıkan Batı "uygarlığının" esaretinden kurtulmaktadır. Türkiye'de klodfarerizme karşı sadece edebiyatta değil, müzik, tiyatro, sinema gibi sanatın her dalında savaş açılmıştır.

Stroim dergisinin arka kapağı.

"LENİNİZM VE KEMALİZM BİRLİKTE GELİŞECEKTİR"

Hâkimiyeti Milliye gazetesinin yayın yönetmeni ve milletvekili Falih Rıfkı Bey, Türk-Sovyet dostluğunun her şeyden önce iki devrimin önünde duran temel görevlerin aynılığından, kaderlerinin ortaklığından kaynaklandığını vurgular. Falih Rıfkı Bey, bu tespitlerinin ardından Kemalizm ve Leninizm arasındaki ilişkiye değinir:

"Kemalizm, bir kurtuluş hareketidir. Siyasi, toplumsal, ekonomik, manevi birçok açıdan Kemalizm, terinin son damlasına kadar emperyalizm ve içerde ise emperyalizmin silahları olan küçük bir azınlık ve feodal beyler tarafından sömürülen ve canı çıkarılan halkın hareketidir. Kızıl devrimin önderleri ve kitleleri, bu kadar da önemli ilerlemeler kaydettiğini belirtir. Krjijanovskiy, Türkiye'de bulunduğu sırada bilim enstitülerini ziyaret etmiş ve oldukça iyi donanımlı laboratuvarlarla karşılaşmıştır. Bütün bunlar, Krjijanovski'ye göre Türklerin kültüre yatkın olmadığı, tarihte yapıcı değil, hep yıkıcı rol oynadığı doktrinini çürütmektedir.

Türkiye'nin SSCB'deki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey'in, SSCB'nin Türkiye Büyükelçisi Y. Surits'in, Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bey'in de demeçleri yayınlanmıştır.

ÖLÜMCÜL METALDEN KALKINDIRAN METALE

Mustafa Kemal'in demeci: "Birçok sınavlardan geçmiş olan ve her seferinde daha da güçlenen, herhangi bir üçüncü devlete karşı yönelmiş olmayan, iki ülkeye tam güvenlik sağlayan yeni Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki dostluk, halklar arasındaki ilişkilerde nezaketin, güvenin ve mantığa uygunluğun mükemmel bir örneği olmaktadır."

Dergide kullanılan başka bir fotoğraf. Fizik laboratuvarında ders gören Türk öğrenciler.

Derginin Türkiye özel sayısında demeçlerin yanı sıra Sovyet uzmanlarının Türk-Sovyet işbirliğinin çeşitli alanlarıyla ilgili makaleleri de yayımlanmıştır. SSCB Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nin yayın organları *Za İndustrilizasiyu* ve *Stroini*'in Yayın Yönetmeni B. Tal, "Yeni Tarihin Sembolü" başlıklı yazısına, Çarlık Rusya'sıyla Sultan Türkiye'si arasındaki ilişkilerle SSCB'yle yeni Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin derin farklılığına işaret ederek başlar. İlki, bitmeyen düşmanlığın ve savaşların, diğeri ise devamlı güçlenen ve gelişen samimi bir dostluğun tarihidir. Karadeniz'in koyu mavi suları artık iki ülkeyi ayırmamakta, tersine, birleştirmektedir. Bu suların sık sık dostluk heyetlerini taşıması boşuna değildir.

Tal, bu dostluk ilişkisinin özellikle son dönemde gelişen sanayi alanındaki işbirliğiyle güçlendiğinin altını çizer ve yazısını şu ifadelerle bitirir:

"Çarlık Rusya'sı, Sultan Türkiye'sine metali ölüm getiren bomba ve kurşun olarak 'gönderiyordu'. Sovyet ülkesi ise Türkiye Cumhuriyeti'ne en dostane duygularla metali Türk sanayisinin gelişmesine ve teknik-ekonomik bağımsızlığının güçlenmesine yardımcı olan makineler olarak gönderiyor!"

köklü bir devrimi onaylamaktan, onunla övünmekten geri duramazlardı. Aynı duyguları Sovyetler'e karşı Türk devriminin önderleri ve kitleleri de beslemektedir. (...) Leninizm ve Kemalizm, bütün halk kitlelerinin özgürleştiği, yeryüzünde yeni bir düzen kurulduğu güne kadar birlikte gelişecektir. (...) Köleleştirilen halk kitlelerinin özgürlük davasını görev edinmiş devrimlere şan olsun!"

TÜRKLERİN YIKICI DEĞİL, YAPICI ROLÜ

Türkiye'ye gelen Voroşilov heyetinin bir diğer üyesi, Akademisyen[2] G. M. Krjijanovskiy, Türkiye'nindünyaekonomik krizine rağmen hızla büyüdüğüne dikkat çekerken, bilim alanında Devrimci Askeri Sovyet Üyesi S. M. Budyonni, cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarında Türk ordusu ve yöneticilerinin kendisinde derin etki yarattığını vurgular. Rus komutan, Fevzi Paşa, General İzzetin Paşa, Muzaffer Paşa ve diğer Türk subaylarıyla yaptığı görüşmelerden, Türk ordusunun cumhuriyet fikrine ve bağımsızlığa duyduğu derin sadakatin ve sevginin açık bir şekilde ortaya çıktığını söyler.

Dergide ayrıca SSCB Merkez Yürütme Kurulu Başkanı M. İ. Kalinin'in, İsmet Paşa'nın, SSCB Halk Komiserleri Kurulu (Bakanlar Kurulu) Başkanı V. M. Molotov'un, TBMM Başkanı Kazım Paşa'nın, SSCB Merkez Yürütme Kurulu Sekreteri A. S. Yenukidze'nin,

TÜRK-SOVYET SANAYİ İŞBİRLİĞİ

"Sovyet-Türk Sanayi İşbirliği" başlıklı yazı ise Sovletler'in Türkiye'de inşa edilecek fabrikalar için kurduğu Turkstroy devlet firmasının Başkanı A. Zolotaryev tarafından yazılmıştır. Bu alandaki işbirliği, İsmet Paşa'nın 1932 yılında Moskova'yı ziyareti sırasında SSCB'den alınan kredi temelinde Kayseri'de yapılacak olan tekstil fabrikasında yoğunlaşmıştır. Teknik alanındaki işbirliğinin örgütsel üssü olarak ise Turkstroy kurulmuştur. Turkstroy, inşaat, teknik donanım, montaj gibi alanlarda çalışan SSCB'nin farklı kurumlarını birleştirecek ve yönlendirecektir.

Zolataryev, Turkstroy'un temel özelliklerinden birinin işbirliğinin şekli olduğunu ifade eder. Türk ve Sovyet uzmanlar, her gün en temel meselelerden bez çeşitlerine kadar her noktayı beraber mütalaa edip karara bağlamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerde kapitalist bencilliğin izlerine rastlanmaması, ortak çalışma arzusunun fazlasıyla olması bunu daha da mümkün kılmaktadır.

Turkstroy'un karşısında Türk tarafını ise Sümerbank temsil etmektedir.

Zolataryev, Turkstroy'un temel özelliklerinden birinin işbirliğinin şekli olduğunu ifade eder. Türk ve Sovyet uzmanlar, her gün en temel meselelerden bez çeşitlerine kadar her noktayı beraber mütalaa edip karara bağlamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerde kapitalist bencilliğin izlerine rastlanmaması, ortak çalışma arzusunun fazlasıyla olması bunu daha da mümkün kılmaktadır.

Bu tespitlerin ardından Zolotaryev, o ana kadar alınan sonuçları sıralar. 1 Haziran 1933 tarihinde Türk tarafına Kayseri fabrikasının eskizleri teslim edilmiştir. Sümerbank tarafından proje kabul edilmiş, Sovyet tarafı bu temelde fabrikanın teknik projesini hazır hale getirmiş ve 25 Ocak 1934 tarihinde Türk tarafına sunmuştur.

Kayseri fabrikası üç temel bölümden oluşmaktadır: 33 bin iğin bulunacağı iplik bölümü, bin otomatik makinenin yer alacağı bez bölümü ve boyama-kastar bölümü. Kayseri fabrikasının senede 30 milyon metre bez üretmesi planlanmaktadır. Fabrikanın 4700 kilovat gücünde kendi termoelektrik santrali, yemekhanesi ve mutfağı, lojmanları, spor stadyumu ve teknik meslek okulu olacaktır. 60'a yakın farklı Sovyet fabrikası, Kayseri fabrikasının donanımı için yeni tip makineler üretmektedir. Fabrika, Türk pamuğu işleyecek ve Türk yakıtı kullanacaktır. Mühendislik ve işçi gücü Türk olacaktır.

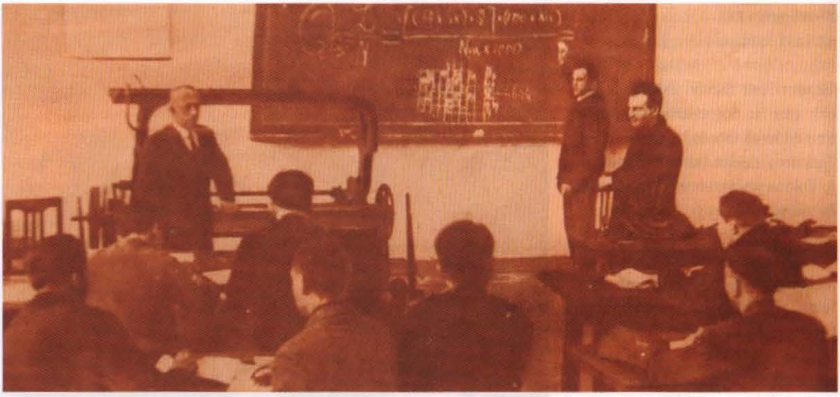
Kayseri fabrikasının yapımındaki işbirliği, teknik kadroların yetiştirilmesinde de söz konusudur. Yazıda verilen bilgilere göre, 1933 yılının sonbaharında 76 Türk, kurs görmek üzere Moskova'ya gelmiştir. 1 Nisan 1934 tarihine kadar Türk öğrencilerin bir kısmı (iplikçiler ve bezciler) teorik eğitimi tamamlayarak İvanov şehrindeki tekstil fabrikasında staj yapmaya gitmiştir. Kimyacılar ise Moskova'da eğitime devam etmektedir. Kısa bir süre önce farklı uzmanlıklardan 5 Türk mühendisi, ileride Kayseri fabrikasında çalışmak üzere tekstil sanayinde eğitim görmek için SSCB'ye gelmiştir.

Turkstroy yetkilileri, Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nde Kayseri fabrikasının projesini tartışırken. Soldan sağa: A. Zolataryev, Turkstroy'un başmühendisi Zıglin, Dış İşleri Halk Komiserliği'nden A. Miller.

SANATTA TUTUCULUĞUN VE BATI TAKLİTÇİLİĞİNİN REDDİ

Derginin Türkiye özel sayısında, "Yeni Türkiye'nin Sanatı" başlıklı bir yazı da yayımlanmıştır. V. Osetrov, yazısına Batı oryantalizmini eleştirerek başlar:

"Türk milli kurtuluş devrimi, yabancı silahlı işgalcileri bozguna uğrattıktan sonra saltanatı ve hilafeti kaldırıp iç gericiliğe de kararlı darbeler indirdiği zaman ünlü Fransız yazar Claude Farrer, basında Kemalist hükümeti geçmişin geleneklerine saygısızca davrandığı ve gerçek bir Doğu kültürü ülkesi olan Türkiye'nin sanatsal yapısını bozduğu gerekçesiyle yeren yazılar kaleme almıştı. Beyaz ırkın

Moskova'da eğitim gören Türk mühendisler.

Asya ve Afrika'nın 'renkli' ülkelerindeki kültür taşıma faaliyetinin ve estetik sömürgeciliğin sözcüsü, geri kalmış Doğu ülkelerinde emperyalizmin ve yabancı finans sermayesinin hükümranlığı altındaki çarpık gelişmenin bir sonucu olan Avrupa 'medeniyetinin' ve feodal Asya despotizminin batan barbarlığının alacalı bulacalı süprüntülerini 'gerçek Doğu kültürü' saymaktadır."

Osetrov'a göre, halk kitlelerinin gerçek kültürel gelişiminden koparılan feodal aristokrasinin misyoner okullarının propagandasıyla zehirlenmiş 'Levanten kültürü', hiçbir zaman Türk milli kültürünü temsil etmemiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin fesi, Arap alfabesini, dini okulları, çarşafı, haremleri demir süpürgelerle süpürmesi boşuna değildir. İmparatorluğun bu mirası yüzeysel Avrupalılaşmanın saldırısıyla birleşince, Farrer tipi estetik sömürgeciliğin süslü bir "egzotizmi" olmaktadır. Bu vurgularının ardından Osetrov, çağdaş Türkiye'nin sanat alanında bir taraftan muhafazakârlıkla mücadele ederken, diğer taraftan sanatın milli temellerini hepten reddeden tek taraflı Avrupa tarzı anlayışa karşı da kavga verdiğini tespit eder.

Osetrov, yazısında esas olarak bu kavganın Sovyetler Birliği'nde pek bilinmeyen edebiyat, tiyatro ve müzikteki yansımaları üzerinde duracaktır. 1932 yılında İsmet Paşa'yla SSCB'ye gelen Türk heyetinde önemli edebiyatçılar ve gazeteciler de yer almıştır. Yeni Türkiye'nin bu önemli şahsiyetleri, Gorki gibi önemli Sovyet edebiyatçılarıyla görüşmüş ve eserlerin karşılıklı olarak çevrilerek yayımlanmasına karar verilmiştir. Bu görüşmelerin bir sonucu olarak Sovyet yazarı L. Nikulin, Türk devrimi teması üzerine roman yazmak amacıyla Türkiye'ye gelmiştir, ayrıca iki ülke temsilcilerinin katılımıyla ortak film senaryoları yazımına başlanmıştır. İstanbul Tiyatrosu'nun Müdürü, oyuncu ve yönetmen Muhsin Ertuğrul'un 1925 yılındaki SSCB ziyareti, Türk orkestra şefi Zeki Bey'in ve besteci Ekrem Zeki'nin ziyaretleri Türk tiyatro ve müziğinin temel meseleleri hakkında Sovyet kamuoyunu yakından bilgilendirmiştir.

Sovyet tiyatro çevrelerinde en fazla ilgiyi Türk milli dramaturgisinin gelişimi çekmiştir. Muhsin Ertuğrul, sadece klasik ve çağdaş dünya eserlerini sahnelemekle kalmamış, ayrıca Türk edebiyatçılarını ve sanatçılarını etrafında toplayarak Türk tiyatrosuna da şekil vermiştir. Son iki sezondur başarıyla sahnelenen "Akın" isimli oyun, bunun örneklerinden biridir. Artık Türk sahnelerinde Batı çevirilerinin ve uyarlamalarının tekeli kırılmıştır.

Türk çağdaş müziği de önemli gelişim kat etmektedir. Osetrov'un ifadesiyle, feodal-dini bir karakter taşıyan ve halk müziğinin milli temellerinden koparılmış olan, aristokrasinin eğlencesine ve bir dizi Arap-İslam melodisinin değişmez kurallarına dönüşen Sultan Türkiye'sinin müzik kültürü çıkmaza girmiştir. Türkiye'de hâlâ bu "klasik" müzik ideolojisini savunanlar, Avrupa müzik tekniğinin Türkiye'ye girişini ve Türk müziğinin çokseslilik temelinde gelişimini reddetmektedir. Bu "muhafazakâr" kesimin tam karşısında ise Türk müziğini "Avrupalılaştırma" temelinde geçmişin mirasından tamamen koparanlar bulunmaktadır.

Osetrov'a göre, Türk müzisyenleri arasındaki üçüncü grup doğru yolda ilerlemektedir. Son yıllarda İstanbul ve Ankara konservatuvarlarında halk melodilerinin toplanması ve yayınlanmasında önemli çalışmalar yapılmış, ayrıca müzik etnografisi alanında kayda değer adımlar atılmıştır. Ekrem Zeki, Cemal Reşit, Hasan Ferit, Ulvi Cemal gibi bir dizi genç besteci, kendi yapıtlarını Türk halk melodileri, türküleri ve danslarını temeline oturtmuştur. Bu yazıyla birlikte Muhsin Ertuğrul'un, oğlu Ekrem Zeki'yle Zeki Bey'in, Ankara Konservatuvarı'nın ve keman çalan bir kız konservatuar öğrencisinin fotoğrafları da basılmıştır.

TÜRKİYE'YLE BİLİMSEL İLİŞKİLER KOMİSYONU'NUN ÇALIŞMALARI

Stroim dergisinde Türkiye'yle bilimsel ilişkilerle ilgili yazılara da yer verilmiştir. SSCB Bilimler Akademisi Türkiye'yle Bilimsel İlişkiler Komisyonu Başkan Yardımcısı Akademisyen A. N. Samoyloviç'in yazısı, "Türkiye'yle Bilimsel İlişkilerin Gelişme Perspektifi" başlığını taşımak-

tadır. Samoyloviç, Akademisyen N. Y. Marr'la birlikte gerçekleştirdikleri Türkiye ziyaretleri esnasında Türk bilim çevreleriyle tarih, arkeoloji, etnografya, edebiyat ve dil bilimi üzerine işbirliği yapma konusunda görüş birliğine vardıklarını belirtir. Samoyloviç, ülkesine döndükten sonra Türk bilim kurumlarıyla aldıkları kararlar hakkında Bilimler Akademisi'nin genel toplantısına bir rapor sunmuştur. Bunun üzerine, Bütün Sovyetler Bilimler Akademisi bünyesinde işbirliğini yürütecek bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır.

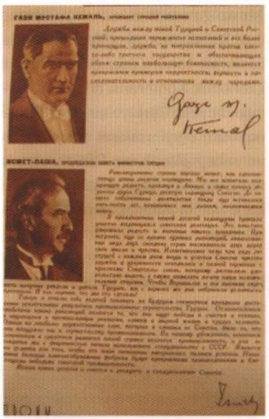
Dil Kurumu'nun çalışmaları açısından kaçınılmaz olan kitap listeleri komisyon tarafından hazırlanmış ve ilk parti kitap, sonraki günlerde Türkiye'ye gönderilmiştir. Doğu el yazmalarının kopyalarının değişimi ise çoktan gerçekleştirilmiştir.

Samoyloviç, diğer taraftan Sovyet arkeologlarının Türkiye'deki, Türk arkeologların ise SSCB'deki kazılara katıldığını belirtir. Komisyon ayrıca, Bilimler Akademisi'nin diğer kurumlarının (Kimya Derneği, Jeoloji Derneği, Biyoloji Derneği vd.) Bilimsel ilişkilerin ele alındığı bu bölümde, Akademisyen Sergey Oldenburg'un yazdığı "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yle Bilimsel İlişkileri", Marr'ın "Türk Latin Harfleri", Prof. P. M. Jukovskiy'nin de "Tarım Türkiye'si ve Sovyetler Birliği" başlıklı yazıları da bulunmaktadır. Ayrıca Ankara'daki Bakteriyoloji Enstitüsü'nün yeni binasının, Ankara yakınlarındaki yeni Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nün, laboratuvarda ders gören öğrencilerin, fizik odasında çalışan kız öğrencilerin fotoğrafları da yayınlanmıştır.

Komisyon, Voroşilov heyetinin cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları için Türkiye'ye gelişini sadece selamlama telgrafıyla geçiştirmek istememiş, bu fırsatı değerlendirerek Türkiye'ye değerli bir bilimsel armağan göndermiştir. Bu armağan, Altay Türklerinin ekonomisi, gelenekleri ve eski inançlarıyla ilgili materyallerden oluşan etnografik bir koleksiyondur.

Bu komisyon, Voroşilov heyetinin cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları için Türkiye'ye gelişini sadece selamlama telgrafıyla geçiştirmek istememiş, bu fırsatı değerlendirerek Türkiye'ye değerli bir bilimsel armağan göndermiştir. Bu armağan, Altay Türklerinin ekonomisi, gelenekleri ve eski inançlarıyla ilgili materyallerden oluşan etnografik bir koleksiyondur. Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın başvurusu üzerine SSCB Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Enstitüsü, Türkiye'yle Bilimsel İlişkiler Komisyonu'nun inisiyatifinde Ankara Etnografya Müzesi'nde bu koleksiyonu sergilemek üzere bir proje üzerinde çalışmaktadır.

Bu komisyonun üzerinde çalıştığı diğer bir mesele ise SSCB ve Türkiye'deki müzeler arasında sistematik olarak materyal değişiminin örgütlenmesidir. Daha o günlerde Türk müzelerinin basılı katalogları Sovyet yetkililerin eline geçmiştir. Sovyet tarafı ise SSCB'deki büyük müzelere çifti olan materyallerin listesini göndermeleri için başvuruda bulunmuştur. Bununla birlikte, kitap değişimi de örgütlenmektedir. Türk

Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın dergi için verdikleri özel demeçler ve imzaları.

da Türkiye'yle işbirliğiyle ilgili ön çalışmaları tamamlanmaktadır. Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Türkiye kürsüsü bünyesinde Türkiye Araştırmaları Derneği kurulmuş, ilk toplantısına sadece Leningrad'dan toplumsal bilimlerden doğa bilimlerine kadar farklı disiplinlerden 25 üye katılmıştır. İlerleyen günlerde diğer şehirlerdeki kurumlardan da üyelerin katılmasıyla dernek çok daha büyüyecektir.

PERA'DAN İSTİKLAL CADDESİ'NE

Derginin son yazısı ise ünlü Sovyet edebiyatçısı Lev Nikulin'in İstanbul izlenimleridir. "İstanbul'da Bahar" başlıklı yazısında Nikulin, İstiklal Caddesi'nin gerçekten İstiklal Caddesi olması öyküsünü özetle şöyle anlatır:

Bağımsızlık için büyük savaş, 1922 yılında İzmir'in alınmasıyla bitmiştir. Bağımsızlık için küçük savaş ise devam etmiş, muharebelerden biri 1933 yılında İstiklal Caddesi'nde cereyan etmiştir. Yataklı Vagonlar ve Avrupa Ekspresleri Şirketi'nin Pera'daki ofisinde çalışanlardan Naci Bey, Türkçe konuştuğu için Belçikalı müdürü Sinyor Jannoni tarafından cezalandırılır. Bu cezayı ödemeyi reddedince de Naci Bey işten atılır.

İşten atılan Naci Bey, İstanbul basınına başvurur. Ancak o dönemde İstanbul basını, "Nazire Hanım mı, yoksa Feriha Hanım mı Miss Turkey olmalı?" meselesini tartışmaktadır. Naci Bey'in haberi, ancak küçük bir yer bulur. Fakat Nikulin'in ifadesiyle gazetelerin yayınlandığı günün saat

dördünde dikkatli Türk okuyucuları sahneye çıkacaktır. Üniversite gençliği, çalışan gençler, Naci'nin iş arkadaşları yolu kapatır ve onların bombardımanında Yataklı Vagonlar Şirketi'nin kırılmadık camı, parçalanmadık demir parmaklığı kalmaz. Belçikalı müdür ise gemisini terk etmeyen kaptan pozuna girmeden si gerçek anlamıyla İstiklal Caddesi olmuştur. Artık İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar ve Beyaz Ruslar, "basit ve kaba" Türk diliyle barışmak zorunda kalmışlardır. Camlarının hatırına Türkçeyi anlamaya, Türkçe sorulan sorulara cevap vermeye başlamışlardır.

1933 yılının İstanbul'una bakıyorum ve artık koyu kırmızı fesleri, tabelalarda Sultan Reşad'ın tuğralarını, at kılından yapılmış kara maskeleri, çarşafları görmüyorum. Açık yüzler, al yanaklar, parlayan gözler, Seraskerlik Meydanı'nda4 kırmızı bereli kız öğrenciler görüyorum. Onlar, İstanbul gençliğiyle birlikte Pera'daki

1932'de İsmet Paşa'yla SSCB'ye gelen Türk heyetinde önemli edebiyatçılar ve gazeteciler de yer almıştır. Yeni Türkiye'nin bu önemli şahsiyetleri Gorki gibi önemli Sovyet edebiyatçılarıyla görüşmüş ve eserlerin karşılıklı olarak çevrilerek yayımlanmasına karar verilmiştir. Sovyet yazarı L. Nikulin de Türk devrimi teması üzerine roman yazmak amacıyla Türkiye'ye gelmiştir.

hemen çareyi yan bankaya saklanmakta bulur, Aynı dakikalarda şirketin Galata şubesinin camları da inmektedir.

Yarım saat içinde Pera'nın yerlileri evlerine kaçışmış, hep bir ağızdan "kalabalıktan"3 bahseder olmuştur. Anlamamışlardır Yataklı Vagonlar Şirketi'nde nelerin olup bittiğini. Gerçi ana dilleri yerine Claude Farrer'in dilini tercih etmeleri, anlamalarının önünde önemli bir engeldir. Zaten babaları ve dedeleri de anlamamışlardır saat dörtte İstiklal Caddesi'nde olanları. Geleneksel sokak kavgası zannetmişlerdir, ancak niye Tokatlıyan Hanı'nın değil de Yataklı Vagonlar Şirketi'nin camlarının indiğini yine anlayamamışlardır.

Yabancı gazeteciler ise telefon ve radyo aracılığıyla Paris'e, Londra'ya ve Roma'ya Sinyor Jannoni'nin ofisinin camlarının acıklı hikâyesini haber olarak geçerler. Ancak dünya basını meseleye çok az yer verir. Onlar, Hitler'in ortaçağ hikâyesi olan Reichstag yangınıyla, doların düşüşüyle ilgilenmektedir.

Nikulin'e göre bu olayla Pera Caddesi gerçek anlamıyla İstiklal Caddesi olmuştur. Artık emperyalist tekellerin merkezinde mağazalarda Türk ürünleri de sergilenmektedir. Bağımsızlık ilkesi, gerçekten derin bir anlam kazanmaktadır. Türkiye kendi sanayisini yaratmakta, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tam olarak sağlamaktadır. Bu yüzden 1933 Temmuz'unda başlayan Londra'daki Bütün Dünya Ekonomik Konferansı'nda faşist Alman heyeti, Türkiye'nin milli ekonomisini oluşturmasını dünya krizine sebep olacak bir felaket olarak nitelemiş ve Türkiye gibi ülkelere karşı önlem alınması gerektiğini belirtmiştir.

Nikulin, kendi diliyle anlattığı bu olayın ardından yazısını şu satırlarla bitirmektedir:

"Bir Sovyet gezgininin, günümüz insanının gözüyle İstanbul'a bakıyorum ve Boğaziçi'ni, Haliç'i, eski camilerin panoramasını, yüz defa tasvir edilmiş İstanbul günbatımını görüyorum. Ama firuze renkli sular, Fatih Sultanlar'ın mızrakları gibi Avrupa kıyılarına saplanmış duran minareler hakkında çok yazmıyorum.

Artık emperyalist tekellerin merkezinde mağazalarda Türk ürünleri de sergilenmektedir. Bağımsızlık ilkesi, gerçekten derin bir anlam kazanmaktadır. Türkiye kendi sanayisini yaratmakta, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tam olarak sağlamaktadır. Bu yüzden 1933 Temmuz'unda başlayan Londra'daki Bütün Dünya Ekonomik Konferansı'nda faşist Alman heyeti, Türkiye'nin milli ekonomisini oluşturmasını dünya krizine sebep olacak bir felaket olarak nitelemiş ve Türkiye gibi ülkelere karşı önlem alınması gerektiğini belirtmiştir.

Nikulin, kendi diliyle anlattığı bu olayın ardından yazısını şu satırlarla bitirmektedir:

"Bir Sovyet gezgininin, günümüz insanının gözüyle İstanbul'a bakıyorum ve Boğaziçi'ni, Haliç'i, eski camilerin panoramasını, yüz defa tasvir edilmiş İstanbul günbatımını görüyorum. Ama firuze renkli sular, Fatih Sultanlar'ın mızrakları gibi Avrupa kıyılarına saplanmış duran minareler hakkında çok yazmıyorum.

ofisi yerle bir etti, Arapça yazıları ve Reşad'ın tuğralarını İzmir caddelerinden indirdi.

Tabelalarda Latin harfleri, Pera'da al bereli 'kalabalıklar'; bunların hepsi eski Türkiye'ye bir taarruzdur."

"TÜRK TAYYARECİLERİNE SELAM!"

Derginin arka kapağında ise Sovyet devletinin davetlisi olarak gelen Türk pilotlarının da katıldığı Kızıl Meydan'daki 1 Mayıs gösterilerinin çizimi yer almaktadır. Resimde Türk bayrakları ve Türk uçakları da çizilmiştir. Resmin hemen yanında şerit olarak Türkçe ve Rusça, "Dost Türkiye Cumhuriyeti'nin Değerli Tayyarecilerine Saygılarımızla" yazmaktadır. Kapağın en altında da SSCB Hava Kuvvetleri Komutanı Alkonie'nin Moskova Havaalanı'nda Türk pilotlarını karşılarken ve Türk pilotlarının 1 Mayıs kutlamaları sırasında Kızıl Meydan'da Budyonni ile görüşürken çekilmiş fotoğrafları kullanılmıştır.

MEHMET PERİNÇEK
İÜ AİİTE AR. GÖR.

KAYNAKLAR

1 Dergide sıkça değinilen İsmet Paşa'nın Rusya ve Voroşilov'un Türkiye ziyaretleri için bkz. Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2007, s. 197 vd., 214 vd.

2 Akademisyen unvanı, SSCB'de sadece Sovyet Bilimler Akademisi üyeleri için kullanılmaktadır. Bilim alanındaki en üst unvandır.

3 Yazar, "kalabalık" kelimesini yazının içerisinde hep Türkçe kullanmıştır.

4 Beyazıt Meydanı.

TANER AKÇAM'IN SON KİTABI VESİLESİYLE "%10 KATLİAM" SORUNU

"ERMENİ MESELESİ HALLOLUNMUŞ" MUDUR?

DR. FUAT DÜNDAR

Taner Akçam'ın son kitabı Ermeni Meselesi Hallolunmuştur *yayımlandı. Çalışmalarında öne sürdüğü argümanlara pek akademik eleştiri gelmeyen Akçam sıkça bilim dışı suçlamalara muhatap olmuştur. Halbuki Akçam, "tarih disiplininden" geçerek "terbiye" edilmiş Türkiyeli tarihçilere, ilk çalışmasından itibaren 1915 olaylarına farklı cephelerden nasıl yaklaşılabileceğini göstermiş ve böylelikle sosyal bilim camiasında önemli bir yer edinmiştir. Bugün Ermeni Tehciri Türkiye'de çokyönlü tartışılabiliyorsa, bunda Akçam'ın payının büyük olduğu teslim edilmelidir.*

Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu (İletişim Yayınları, 1992) kitabı ile tabu yıkıcı tarihsel bir rol üstlenen Dr. Taner Akçam, geçtiğimiz aylarda yayımlanan *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur: Osmanlı belgelerine göre savaş yıllarında Ermeniler'e yönelik politikalar* (İletişim Yayınları, 2008) adlı bir başka iddialı çalışma ortaya koydu.

Taner Akçam, 1992'de basılan bu konudaki ilk eseriyle Türk tarihyazımının genellikle sessiz kaldığı ya da çok klişe ve sığ bir şekilde ele aldığı Tehcir ve Ermeni katliamları meselesine ilişkin tartışmaları hızlandırmış ve ardından kendisine yönelik artan saldırılar sonucu ister istemez bir misyon üstlenmeye zorlanmıştı. Burada önemli olan, çalışmalarında öne sürdüğü argümanlara pek dişe dokunur bir akademik eleştiri gelmezken, Akçam'ın kendisinin bilim dışı suçlamalara muhatap olmasıdır. Halbuki Akçam, "tarih disiplininden" geçerek "terbiye" edilmiş Türkiyeli tarihçilere daha bu ilk çalışmasıyla 1915 olaylarına farklı cephelerden nasıl yaklaşılabileceğini gösterirken, bu mesele konusunda sosyal bilim camiasında önemli bir yer de edinmiştir. Bugün bu mesele Türkiye'de çokyönlü tartışılabiliyorsa, bunda Akçam'ın payının büyük olduğu teslim edilmelidir.

Daha sonra yayınladığı *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu* (İmge Kitabevi, 1999) adlı kitabıyla çalışmalarının tarihsel zeminini daha da derinleştiren Akçam'ın akademik camiada en çok karşılaştığı eleştiri, öne sürdüğü argümanlardan ziyade Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde çalışmamış olmasıydı. Daha önceleri arşivlere güvensizlik ve şahsi güvenlik kaygısıyla uzak durduğu Osmanlı Arşivi'nde nihayet son yıllarda araştırmaya girişen Akçam, bu çalışmalarının sonucunu da gecikmeksizin, geçen aylarda *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur* adıyla yayınladı.

Akçam'ın bu yeni kitabı Ermeni sorununun tarihsel boyutuna dair birçok açılım getirmekte; tehcirden malmülk sorununa, Osmanlı yönetiminin Rum ve Ermenilere yönelik farklı muamelesinden genel nüfus politikasına uzanan bir yelpazede Osmanlı arşivlerinin sunduğu bilgileri yeni bir gözle değerlendirmektedir. Tarihçiler, Akçam'ın bu çalışması ile bütün bu konuları şimdi artık daha somut bir zeminde tartışma imkânı bulacaktır. Böyle bir tartışmanın, Osmanlı arşiv malzemesinin pekâlâ çok farklı şekillerde okunabileceği konusunda da hayli uyarıcı olacağı kuşkusuzdur. Aynı şekilde, Akçam'ın kimi yorum ve değerlendirmeleri yeni tartışmaları da beraberinde getirecektir şüphesiz. Her halükârda, bundan tarihçiliğimiz kazançlı çıkacaktır. Bu yönde bir katkı olarak düşünülen bu kısa yazı, Akçam'ın kitabının kapsamlı bir değerlendirmesini yapmayı hedeflemiyor.

"Ermeni mıntıkaları"nda ölülerini gömen Ermeni sürgünler.

http://www.armenianpedia.org/index.php?title=Image:Wegner-DSC_0130.JPG

Yedi bölümden oluşan bu eserinde Akçam, daha önceki çalışmalarında değerlendirdiği Alman, Avusturya ve kısmen de yayımlanmış İngiliz ve Amerikan arşivlerinin yanı sıra, Vahakn Dadrian'dan temin ettiği Kudüs Ermeni Patrikhanesi Arşivi'nden de sınırlı belgeler kullanmıştır. Bununla beraber, elimizdeki çalışmanın asıl özgün yanı, 1000'e yakın dipnotun neredeyse yarısının BOA.DH.ŞFR (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri-Dahiliye Şifre) belgelerinden oluşmasıdır. Çalışmanın "Mevcut Kaynaklar" adlı ilk kısmında Akçam, Osmanlı arşivlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasında oldukça başarılı bir ön analiz yapmaktadır. Bu bölümde Akçam'ın temel tezi şudur: Arşivlerdeki tüm temizliğe rağmen, Osmanlı arşiv malzemesi "resmi Türk tezi" diye bilinen tezle taban tabana zıt bilgiler ihtiva etmektedir. Böylece Akçam, önceki çalışmalarında geliştirdiği temel görüşlerinin Osmanlı arşivlerinden de ispatlanabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Kitabın ikinci bölümü, benim 2001'de yayımlanan çalışmamdan beri üzerinde durduğum İttihad ve Terakki yönetiminin nüfus politikası ile paralellik göstermektedir.[1] Ancak bu bölümün 62-67. sayfalarında, "%5-10 Uygulamasının Önemli Bir Sonucu" alt başlığında Akçam kendisine katılmadığım tezler ileri sürmektedir. Spekülatif ve hatalı olduğunu düşündüğüm bu tezlere aşağıda detaylı olarak değineceğim.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise, Ermeni tehciri ile "arasında hem işin organizasyonu hem de kadroları açısından açık bir süreklilik" olduğuna işaret etmek için İttihatçıların Rumlara yönelik politikasını ele alıyor Akçam. Bu bölümde ilk anda dikkati çeken bir terminoloji sorunu söz konusudur. Yazar, Rum ve Yunan terimlerini yerinde kullanma konusunda bazen hataya düşmüş gibidir. Örneğin, "1913-1914 Yunan Tehciri 1915-7 Ermeni Temizliğinin Ön Hazırlığı mı?" başlığı altında işlediği konu Yunanlıların değil, Rumların kovulmasıdır. Ayrıca, "Yunan cemaati" (s. 95), "Trakya bölgesinden sürülen Yunan nüfusu" (s. 100), "göçmek istemeyen Yunan asıllı vatandaşlar" (s. 102), "devlet dairelerine Yunanlılara karşı" (s. 112) ifadelerindeki tüm "Yunan" terimleri, Rum olmalıydı. Yok eğer gerçekten söz konusu olan Yunanlılar idiyse, o zaman Yunanlılara yönelik politikanın ayrı bir bölümde ele alınması daha doğru olurdu. Diğer yandan, Akçam belgelerde "Yunan" olarak geçen yerleri de bazı durumlarda Rum yapmıştır. "Topraklarına zorla el konulan bir grup Rum vatandaşı" (s. 115) alıntısının yapıldığı orijinal belgede söz konusu kişiler "Rum vatandaşı" değil, Osmanlı topraklarında bulunan Yunan vatandaşı yabancılardır. Benzer bir terminoloji hatası ise, bir başka yerde muhacir yerine "mülteci" teriminin kullanılmasıdır.[2] Oysa burada söz konusu olan mülteciler değil, muhacirlerdir (s. 109, 110, 111, 121). Bu tür terminoloji yanlışlarının bir kısmının İngilizceden yapılan çeviriler sırasında gözden kaçmış küçük hatalar olduğu açıktır ve kolayca düzeltilebilir kanaatindeyim.

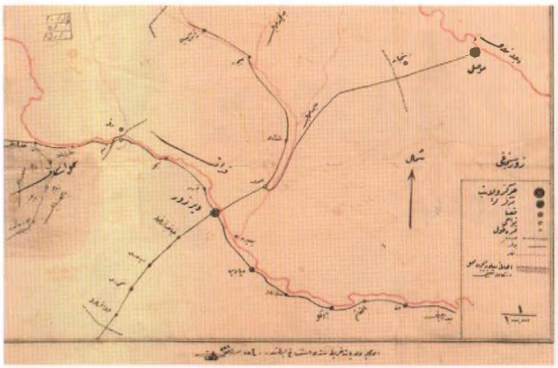
Bu bölümün bir başka problemli kısmı ise, birbiriyle çelişen bilgi ve pasajlara, Akçam'ın kendi değerlendirmesini belirtmeden atıf yapmasıdır. Örneğin, Akçam önce Toynbee'ye dayanarak Rumlara yönelik sürgünlerin "büyük vahşetle uygulamaya"

Çölümsü bölgelere sevk edilen Ermeni nüfusun 168 bine indirilmesi gibi bir İttihatçı politikasından bahsetmek mümkün değildir. Ne iskân bölgesine ulaşan Ermeniler bir milyonun üzerindedir, ne de iskân bölgesinde yaşanan katliamların nedeni, Ermenileri Müslüman nüfusun %10'una indirme politikasından kaynaklanmaktadır. İskân bölgelerinde katliamlar yaşanmışsa, bunun nedeni %10 prensibi değildir.

azından Akçam'ın bu konuda kendi yorumunu da geliştirmesi beklenirdi. Bu önemlidir çünkü söz konusu atıf ve kavram karışıklığı, İttihatçıların Rumlara yönelik sevk ve iskân politikasının şiddet boyutunu anlamayı zorlaştırmaktadır.

Kitabın son üç bölümü ise çalışmanın asıl meselesine ayrılmıştır. Diğer bölümlerdekine benzer kimi sorunları bu bölümde de görüyoruz; bazen başlıklar ile içerik birbirini tutmamakta, bazı başlıklar ise oldukça sloganımsı durmaktadır. Bu bağlamda beni en çok yanıltan, sayfa 272'deki "Ermenilerin Sürülmeleri Genel Nüfus Politikasının Bir Parçasıdır" başlığı ve bu başlık altında anlatılanlardır. Bu başlıktan, İttihatçıların genel nüfus politikasının ne olduğu ve Ermenilerin bunun içindeki yerinin ve katliama giden yolu hangi noktalarda açtığının açıklanmasını beklerdim. Ancak Akçam burada sadece, Ermenilerin nasıl kontrollü sevk edildiklerini ve merkez tarafından tehcirin tüm etaplarının nasıl yakından takip edildiğini göstermekle yetinmiştir. Benzer şekilde, sorunlu bir başka başlık da "Firarlar"dır. Burada söz konusu firarlar "Tehcir Çok Sıkı Kontrol Ve Denetim Altındadır" bölümünün alt başlığıdır. Ancak Akçam bu başlık altında, sevk edilen kafilelerden kaçanları değil, iki ayrı paragrafta asker firarileri ile ilgili olayları anlatmaktadır. Oysa tehcirden firar ile askerden firarları ayrı başlıklar altında inceleyerek, asker firarilere ilişkin uygulamaları diğerinden ayırt etmemizi kolaylaştırmalıydı.

Kitabın değerine gölge düşüren, küçük gibi görünen ama sonuçları itibariyle önemli diğer bir hata ise, Akçam'ın sayfa 145'te, 34 numaralı dipnotta Mahmut Paşa'nın 19 Haziran'da çektiği telgrafı 19 Nisan olarak düzeltmeye girişmesinden kaynaklanmaktadır. Doğrudur, belgenin orijinalinde 4 rakamının üzeri çizilip 6 yazılmıştır. Ancak bunun şifreyi aktaran şifre memurunun kaleminin sürçmesi olarak değerlendirilmesi gerekirdi çünkü bu belgede anlatılanların, olayların kronolojik akışına göre haziranda gerçekleşmiş

Ermenilerin iskânına tahsis edilen mıntıkanın haritası. Orjinal ismi "Ahali-yi malume için mahall-i iskân tayini".

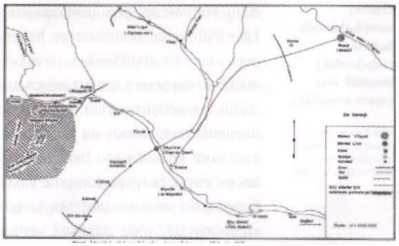
Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), cilt VII, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007, s. 711

olması gerekir. Böyle bir telgraf nisan ayına ait olsaydı, o zaman tehcire ve olayların kronolojisine dair bildiklerimizin oluşturduğu denklemi ciddi ölçüde değiştirmemiz gerekirdi çünkü belgede, "Erzurum, Van ve Bitlis illerinde Ermeniler(in) düşman tarafına firarı"ndan bahsedilmektedir. Bahsi geçen kaçma olayı mayıs ayının ikinci yarısında olmuştur.[3] 19 Nisan'da gerçekleşmiş olduğunu doğru kabul etmemiz durumunda ise, 24 Nisan kararlarını çok daha farklı değerlendirmek durumunda kalırız.

Bu yazının asıl eleştirisine gelmeden önce, son üç bölüm için şunu belirtmeden geçemeyeceğim: Bu bölümlerde çok önemli ve yerinde birçok alt başlık vardır: Emval-i Metruke Meselesi, Yabancı Ülkelerin Sürgünlere Yardım Teklifi Red Edilir, Yardım Yapanlara Soruşturma Açılır, Tehcir Nedeniyle Yapılan Soruşturmalar Meselesi, vs. Ancak bence bunlar arasında en önemlisi, Akçam'ın "Fuzuli Mezalim" belgesi ve bununla ilgili yazdıklarıdır. Ayrıca, sayfa 192-199 arasında kısaca işlediği "Doktor Çilingiryan Cinayeti" bölümü aslında ayrı bir makaleyi, daha detaylı bir analizi gerektirecek ve hak edecek önemdedir çünkü bu vaka üzerinden İttihatçı devlet mekanizmasını, yani katilleri resmi kanallarda yargılayan ama gizli kanallarda salıveren mekanizmayı anlamamız daha da kolaylaşmaktadır.

"%10 KATLİAM" MESELESİ

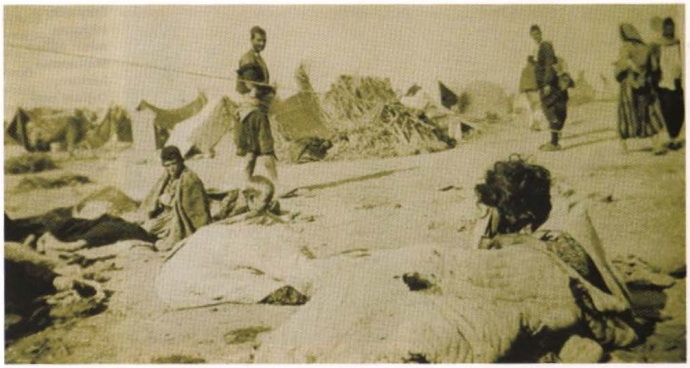
Üç yıl kadar önce, Ermenilere yönelik İttihatçı nüfus politikasını doktora

Ermenilerin iskânına tahsis edilen mıntıkayı gösteren haritanın reprodüksiyonu. Bu reprodüksiyon ATASE yayın sorumluları tarafından yapılmış ve "Ahali-yi malume için mahall-i iskân tayini" ibaresi, "Göç edenler için belirlenen yerleşim yeri" olarak transkribe edilmiştir.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), cilt VII, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007, s. 713

tezimin bir parçası olarak yazarken, Ermenilerin iskân mahallerinde %10 oranında yerleştirilmeleri meselesi beni epeyce uğraştırmıştı. Ermenilerin sürüldükleri bölgenin Müslüman nüfusunun %10'unun, en fazla 100 bine karşılık geldiğini hesaplamıştım. Oysa mevcut bilgilerimize göre bu bölgeye 500 bine yakın Ermeni ulaşmıştı. Bu durumda, kalan 400 bine yakın Ermeni'ye ne olduğu sorusuna, başvurduğum hiçbir kitap ve belgede cevap bulamamıştım. Öyle ki, bu yüzden tezimi uzun bir süre bir kenara bırakıp bu sorunun cevabını aramakla meşgul olmuştum. Yurtdışında yayımlanan kaynaklar -Ermeni anıları dışında- bunun ipucunu sağlamadığı gibi, Türkiye'deki resmi görüşleri savunan hiçbir çalışma da bu soruma cevap verecek içerikte değildi. Gerçi elimde Raymond Kevorkian'ın "katliamın ikinci devresi" tezi vardı ve buna atıfta bulunmakla yetinebilirdim.[4] Bu teze göre, Ermenilere yönelik katliamlar iki devreye ayrılmaktadır. İlki, sürgüne çıkarılırken ve sürgün yollarında yapılan katliamlar ve ikincisi de iskân bölgesine ulaşanlara karşı gerçekleştirilen katliamlar. Ancak ben yine de kendime şu so-

Ermeni mıntıkalarında bulunan çadırlardaki insanlık dışı yaşam koşulları.

http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Image:Wegner-DSC_0132.JPG

ruyu sormaktan geri durmamıştım: Eğer İttihatçılar politikalarını hayata geçirirken istatistiklerden yararlanmışlardır diyorsam, çünkü çalışmamda bu tezi geliştiriyorum, o halde bu durumda nasıl olmuş da %10 mantığına göre en fazla 100 bin Ermeniyi barındıracak bölgeye 500 bine yakın Ermeni'nin sevk ve ulaşmasına göz yumulmuştur? Yani istatistik verilerine dayanarak operasyon yapan bir iktidar neden ve nasıl beş misline varan bir hata yapabilirdi? Ermeni nüfusunu ve iskân bölgesinin nüfusunu bilen bir iktidar bu hatayı yapabilir miydi? Ancak bu soruya yanıt olabilecek kaynak bulmakta zorlanıyordum. Kuşku doğuran bir başka malzeme de, Ermenilerin çadırlarda yaşadığına dair fotoğrafların olmasıydı. Şifreli telgraflarda Ermenilerin Müslüman köylerine %10 oranında dağıtılmaları emrediliyor idiyse, toplama kamplarına benzeyen fotoğraflar da neyin nesiydi?

Elimdeki binlerce şifreli telgrafı tekrar okuyunca, bir belgede "yeni tesis edilecek Ermeni mıntıkaları" ibaresine rastladım.[5] Demek ki Ermenilerin bir kısmı Müslümanlar arasına %10 nispetinde dağıtılırken, bir yandan da müstakilen kendilerine tahsis edilmiş alanlar, yani "Ermeni mıntıkaları" söz konusuydu. Tüm çabalarıma rağmen bu mıntıkaların kapsamına giren yerleri net olarak tespit edemedim. Ama şunu anlamıştım ki, bu konu hakkında pek bir şey bilmiyorduk ve iskân bölgelerindeki uygulamalara ilişkin ampirik verilerimiz oldukça sınırlıydı. Bu yüzden tezimi, Talat Paşa tarafından şifreli telgraflarla yönetilen tehcir boyutu ile sınırlamış ve Şükrü Bey [Kaya] tarafından yürütülecek iskân faaliyetlerini de çalışmamın kapsamının dışında tutmuştum. Tezim bittikten sonra Akçam'ın kitabını okurken bu sorunla yeniden karşılaştım. Aynı günlerde Genelkurmay'ın Ermeni meselesine dair bir süredir yayınladığı "Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri" serisinin 7. cildinde söz konusu Ermeni mıntıkalarını -kısmen de olsa- gösteren bir haritaya rastladım. Ermeni mıntıkları konusunda bilgilerimiz oldukça sınırlı olmasına rağmen, bu haritanın varlığı bile Akçam'ın "%5-10 Uygulamasının Önemli Bir Sonucu" bölümünde yürüttüğü mantık ve geliştirdiği argümanı geçersizleştirecek önemde bir kanıt gibi görünmektedir. Bunu biraz açmaya çalışayım:

Söz konusu bölümde Akçam, "Sürgün edilen Ermenilerin, iskân alanı olarak gösterilen bölgelerde nüfusun %5-10'nu geçmeyecek şekilde yerleştirilmeleri gerektiği yolundaki bu karar bile aslında Ermenilere yönelik politikanın amacının onların imhası olduğunu göstermeye yeter" gibi iddialı bir tez ileri sürüyor. Öncelikle şunu netleştirmek gerekir. Ermenilerin yüzdelik oranlarla dağıtımının esası şudur: "Vilayat-i sitte (Erzurum, Van, Bitlis, Mamurat-ul-Aziz, Diyarbakır, Sivas)" dışında yer alan diğer Anadolu vilayetlerinde %5, sürüldükleri bölgelerde %10 ve Halep bölgesinde %2. Akçam İttihatçıların iskân yüzdesine dair bu tür ayrıntılar üzerinde yeterince durmadığı için olsa gerek, kitabında genel olarak %5-10 ifadesini kullanmakla yetinmektedir.

En önemlisi ise, bu yüzdelerin İslam köylerine, kazalarına dağıtılacak Ermenilerin yüzde oranını gösterdiğini fark edememiş olmasıdır. Kalan nüfus, "Ermeni mıntıkaları" denilen ve fotoğraflara da yansıyan, muhtemeldir ki çadırlardan oluşturulan bir çeşit toplama kamplarında iskân edilmiştir. Dahası, bunlar söz konusu %10'a dahil değildir. Bunu göremeyip fark edemeyince, Akçam, %5-10 prensibinin Ermenilerin imhası demek olduğu mealinde bir sonuca varmıştır.

Akçam bu noktadan hareketle şöyle bir mantıki hesaplamaya girişiyor: "Eğer, Ermeniler yerli Müslüman nüfusun %10'nu geçmeyecekse, bu bölgelerdeki Müslüman nüfus ne kadardı?" Ancak hesaplamada da yanlışlıklar yapıyor: Musul'u 601.893, Suriye'yi 791.582 ve Der-Zor'u 65.770 ve Halep'in bir kısmını 354.844 olarak alıp "toplam" 1.892.393 (oysa verilen rakamların toplamı 1.814.089 etmektedir) ve 1.680.721 "Müslüman" sayısına ulaşıyor. Bir an Akçam'ın tezini kabul etsek bile, Ermenilerin %10 iskânına izin verilen bölgenin Müslüman nüfusunun gerçekte daha az olduğunu görürüz çünkü yukarıda belirtildiği gibi, Halep %10 değil %2 olarak hesaplanmalıdır; Musul'un batı ve Suriye'nin doğu kesimleri, yani bu vilayetlerin daha çölümsü ve daha az nüfus yoğunluğuna sahip bölgeleri söz konusu olduğundan, Akçam'ın hesaplamasıyla 168 bin değil, 100 binden çok daha düşük olmalıdır.

Akçam, Ermenilerin %10 nispetinde dağıtılacakları bölgenin Müslüman nüfusunu -yanlış- hesapladıktan sonra, bu kez aynı bölgeye ulaşan Ermeni sürgünlerin sayısını hesaplamaya girişmektedir. İskân bölgesinin %10'unun üzerinde kalan Ermenilerin yaşamasına fırsat verilmediği iddiasını ileri sürdüğü için, bölgeye ulaşan Ermeni nüfusundan bölgede yaşamasına izin verilecek kısmını ortaya koyup, aradaki farka dikkat çekiyor. Amaç, arada ne kadar Ermeninin katledildiğini bulmaktır. Akçam bu noktada, Amerikan kaynaklarının

Şubat 1916 verilerinin, bölgeye 486 bin Ermeni'nin ulaştığına dair sunduğu bilgiyi kullanıyor. Ancak bunu yeterince ikna edici bulmuyor ve Murat Bardakçı'nın yayımladığı "Talat Paşa'nın Kara Kaplı Defteri"nden[6] hareketle tehcir edilen Ermenileri hesaplamaya girişiyor. Akçam burada, Bardakçı'nın "Tehcir Kanunu uyarınca, 924 bin 158 Ermeni, imparatorluğun başkayerlerine nakledilmişlerdir" yönündeki -yine yanlış hesaplamaya dayalı- ifadesinl7 de yetersiz görüp, yeni bir hesaplama yapıyor.

Bu noktada bir parantez açıp şunu belirteyim: Bardakçı'nın 25 Nisan 2005'te yayımlanan listesi, aslında o vilayetlerdeki Ermeni Gregoryen nüfusa karşılık gelmektedir. Bardakçı yanlış bir şekilde, bunu "sevkolunan Ermeni mikdarı" olarak yayımlamıştır. Bardakçı, 26 Eylül 2005'teki yayınında ise Van, Bitlis, Erzurum vilayetlerindeki "o"ları, tehcir edilmiş Ermeni diye hesaba katmıştır. Oysa bunların büyük bir kesimi Rusya'ya kaçmıştır.[8] Ancak Akçam bu rakamı da yeterli bulmayıp bazı illerden gerçekleşen sürgünlerin bu listeye eklenmediğini iddia etmektedir: "Aslında listenin eksik olduğunu rahatlıkla ileri sürülebiliriz. Listede sürgün yapılan yerler olarak sayılan vilayet ve sancaklar arasında, sürgünlerin yapıldığını kesin olarak bildiğimiz birçok vilayet ve sancağa yer verilmemiştir. Bunlar şunlardır; İstanbul, **İzmir**, Edirne, **Aydın**, **Kastamonu**,**Van**, (kısmen **Suriye**), Antalya, **Bolu**, Biga, **Eskişehir**, **İçel**, **Kütahya**, Menteşe, Çatalca ve **Urfa**" (s, 66).

Oysa listeye birazcık daha dikkatli baktığımızda,[9] Akçam'ın yer verilmediğini söylediği 10 vilayet ve sancağın -alıntıda koyu renkte gösterdiklerim- listede olduğunu görürüz. Diğer vilayet ve sancaklardaki Ermeni nüfusu da düşük miktarlarda olduğu için, Akçam'ın "Talat Paşa'nın listesi esas alınıp, eksikler tamamlanırsa bir milyonun üzerinde Ermeninin sürgün edilmiş olduğu" yönünde vardığı sonuç yanlıştır. Akçam'ın ayrıca, Arnold Toynbee'nin 1-1.2 milyon yönündeki rakamını argümanına dayanak yapması da (s. 67) bu sonucu değiştirmiyor. Tekrarlarsam, ne Bardakçı'nın hesaplaması doğrudur ne de Talat Paşa listesindeki eksik bilgiler eklense dahi bu iskân bölgelerine ulaşan Ermenilerin sayısı bir milyonun üzerindedir. İki yanlış bir doğru etmiyor maalesef; dahası, bu durum Akçam'ın kitabında gördüğümüz üzere şöyle yanlış soruya yol açıyor: "Cevabı verilemeyen veya dolaylı olarak verilmiş olan soru şudur: Bir milyonun üzerindeki Ermeni, 1.680.721 Müslüman'ın %10'u haline nasıl sokulacaktır?"(s. 67). Kitabın kalan kısmında da, yanlış sorulmuş bu soruya cevap arama çabasına girişilmektedir.

Kısacası, çölümsü bölgelere sevk edilen Ermeni nüfusun 168 bin civarına indirilmesi gibi bir İttihatçı politikasından bahsetmek mümkün değildir. Ne iskân bölgesine ulaşan Ermeni sayısı bir milyonun üzerindedir, ne de iskân bölgesinde yaşanan katliamların nedeni, Ermenileri Müslüman nufusun %10'una indirme politikasından kaynaklanmaktadır. Iskân bölgelerinde katliamlar yaşanmışsa, bunun nedeninin %10 prensibi olmadığı yeterince açıktır. Osmanlı belgelerindeki "Ermeni mıntıkaları"na yapılan atıflarla, bu yazıya ek olarak verdiğim haritalar bunun en açık delili olarak ileri sürülebilir.

Ancak tekrarlamakta yarar var: Taner Akçam'ı bu ciddi hataya düşüren sadece kendisinin Osmanlı malzemesini değerlendirme ve yorumlamaktaki aceleciliği ve katliamların nedenini bulma kaygısı değil, aynı zamanda bu konudaki en kritik bilgi ve belgelerin halen saklı tutulması, araştırmacılara sınırlı ölçüde açılmasıdır. Evet, ne "Ermeni tarafı" ne de "Türk tarafı" iskân edilen bölgelerdeki Ermenilerin hali ile ilgilendiğinden, 1915-1918 olaylarına ilişkin en az bilgi sahibi olduğumuz konu budur. Yıllarca Başbakanlık Arşivleri'nde çalışan biri olarak, ben artık bu konu ile ilgili en önemli belgelerin Genelkurmay Başkanlığı'nın ATASE arşivinde olduğuna ikna olduğumu söylemeliyim. Bir an önce, bu mıntıkalardaki Ermenilere ilişkin ATASE'deki belgelerinin ortaya çıkarılması ve kamuoyuyla paylaşılması gerekmektedir. Ama daha da önemlisi, bu mıntıka(lar)daki Ermenilerin 1918'de, İttihatçı hükümet iktidardan düştüğü sıradaki nüfusunu içeren dokümanların -ki bunların çoğuna Türk Tarih Kurumu ve Devlet Arşivleri adına çalışan ve yazan tarihçilerimizin çalışmalarında sık sık "ayrıntılı bilgiler içeren" kayıtlar olarak atıfta bulunulmaktadır- bütün olarak yayınlanması ya da diğer araştırmacıların incelemesine sunulması her şeyden önce tarihçiliğimiz açısından gelinen bu noktada büyük aciliyet taşımaktadır.

Bu yazıda dikkati çekmeye çalıştığım Taner Akçam'ın son çalışmasının içerdiği bu ve benzeri problemler, bizleri bir yandan da bu konular üzerinde düşünmeye ve dikkatlerimizi bir kez daha arşivlerimizin araştırmacılar için henüz ulaşıl(a)maz olan kısımlarına çekmelidir.

FUAT DÜNDAR
MICHIGAN UNIVERSITY

DİPNOTLAR

1 Türkçe tarihyazımında %10 meselesine ilk kez bu çalışmayla dikkat çekilmiştir. Bkz. Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası, 1913-1918*, İletişim Yayınları, 2001.

2 Muhacir, mülteci arasındaki fark için bkz. Dündar, 2001, s. 227.

3 Bu konuda ayrıntıları detaylar için yakında yayımlanacak olan şu çalışmama bakınız: Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat Terakki'nin Etnisite Mühendisliği*, İstanbul, İletişim, 2008.

4 "*Camps de concentration de Syrie et de Mésopotamie (1915-1916): la deuxième phase du génocide (Suriye ve Mezopotamya'daki toplama kampları (1915-1916): Soykırımın ikinci devresi*" adlı çalışması internette bulunabilir: http://www.imprescriptible.fr/edca/kevorkianhtm

5 $FR54.261: ("Yeni tesis edilecek Ermeni mıntıkalarında ..."). Kitapta görüldüğü kadarıyla bu belgeyi Akçam 587 numaralı dipnotunda kullanmış, ancak bu ifadenin neanlama gelebileceği hususunda, belli ki yeterince düşünmemiş.

6 Taner Akçam'ın "Murat Bardakçı, Paşa'ya göre Ermeni sayıları", *Hürriyet*, 26 Eylül 2005, üzerinden hesap yaptığı defterе şu adresten ulaşılabilir: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/09/26/707564.asp.

7 Çünkü 25 Nisan 2005'te yayımlanan liste aslında o vilayetlerdeki Ermeni nüfusa karşılık gelmektedir. Bardakçı yanlış bir şekilde, bunu "sevkolunan ermeni mikdarı" olarak yayınlamıştır, bkz. http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/04/25/612869.asp.

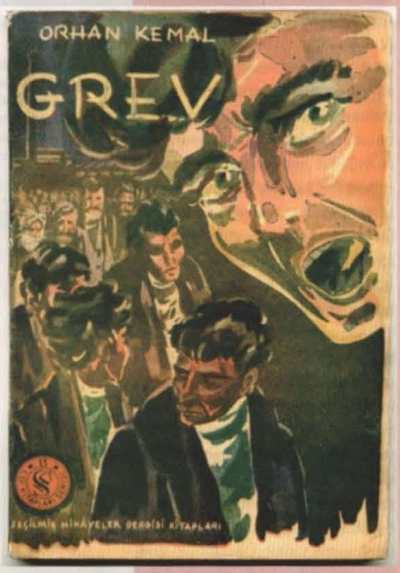
8 Bu konuda da bakınız: *Modern Türkiye'nin Şifresi*.

9 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/09/26/707564.asp.

Konumuz İşçiler (II)

Geçen ay bıraktığımız yerden devam ediyoruz. Demiştik ki, mayıs ve haziran ayları her yıl işçi konularının yeniden gündeme gelmesini sağlar. 1 Mayıs'ın getirdikleri ve götürdükleri; ardından 15-16 Haziran'ın yıldönümü bu gündemin ana dinamiklerini oluşturur. Biz de bu vesileyle iki ay boyunca, Türkiye işçi tarihinden bilinen ve bilinmeyen Resimli Roman kareleri seçtik. Evet, konumuz yine işçiler...

Grev

İşçi sınıfı hareketinin en güçlü mücadele aracı olan grev sözcüğüne ilk olarak 1936 tarihli İş Kanunu'nda yer verilmiştir. Daha önce "tatil-i eşgal" olarak adlandırılan iş bırakma eylemleri uzun dönem yasak edilmiştir. Tarih Vakfı'nın yayınladığı *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Türkiye'de grev yasağı döneminin 1961 Anayasası ile son bulduğunu belirtir.

Orhan Kemal'in *Grev* adlı hikâye kitabını bu nedenle oldukça önemli buluyorum çünkü kitap ilk kez 1954 yılında yayınlanıyor ve gördüğünüz gibi kapağında oldukça etkili bir grev illüstrasyonu var. Kitapta yer alan "Grev" öyküsü cumhuriyet döneminde, grev yasağının sürdüğü yıllarda (öykünün sonunda 1947 tarihi var) bir dokuma fabrikasında geçer. İşçi Sarı Memet'in öncülüğünde başlayan direniş, 8 saatlik mesai talebiyle sınıfsal bir kimlik kazanır ama tüm devlet güçleri bu korkunç hareketin karşısında duracaktır. Başkomiser durumu özetler: "Kafa kaldırtmaya gelmez, derhal ezmek lazım..."

Orhan Kemal "işçi sınıfı yazarı" sıfatına en yakın yazarımız bence. Belki işçi sınıfı hareketini aktardığı çok sayıda eseri yok ama işçilerin yaşamını çok yakından tanıdığı, konularını sık sık onlar arasından seçtiği için bu sıfatı hak ediyor.

Orhan Kemal'in elli küsur yıl önce yayınlanmış bu kitabını, artık unutulmaya başlanmış olan "grev" sözcüğünü hatırlayalım diye Resimli Roman'ın girişine koydum. Kaç yıldır "birkaç münferit olay dışında" grev yapılmadığını fark ediyor musunuz? Neden acaba? Grevlere gerek olmayan bir toplum haline mi geldik, yoksa birileri işçi sınıfına bu sözcüğün anlamını unutturmayı başardı mı?

"Memedin ölüsü kömür ocaklarında"

İşçi tarihimizde yer alan önemli direnişlerden biri de 1965 Ereğli kömür işçilerinin direnişidir. 1965 yılının mart ayında, liyakat zamlarının dağıtılmasındaki adaletsizlik işçiler arasındaki huzursuzluğu iyice artırır. 9 Mart günü Gelik ocağında başlayan grev giderek tüm havzayı sarar. Yerel kolluk güçleri yetersiz kalınca Karabük'ten jandarma bölüğü ve Ereğli'den de bahriye askerleri bölgeye aktarılır. Emekli maden işçisi Erol Çatma, bizzat yaşadığı olayları şöyle aktarıyor:

"İşçilerle denizerleri arasındaki çatışma büyüyordu. Sesler giderek bölge binasına yaklaştı. Akif Dicle ve içlerinde Gültekin Yandımata'nın da bulunduğu birkaç maden mühendisi idare binasını terkederek Kozlu'nun 300 metre dışındaki dispansere

sığındılar. Denizerlerinin havaya sıktıkları silahların sesi buraya kadar geliyordu. İşçiler ise bağıra bağıra ilerliyordu. Ön saflarda olanlar ise, henüz işçilere ateş etmeyen askerlerle göğüs göğüse çarpışmaktaydı. Bazı işçilerin denizerlerinin silahlarını almaya çalıştıkları görülüyordu.

Ve birdenbire silah sesleri durdu, işçiler de bağırmıyordu artık. Hızı kesilen kitle, hantal bir gövde gibi ağır ağır toparlandı. Askerlerin önünde iki işçinin bedeni yatıyordu. Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe'ydi bunlar. Çavdar, hemen oracıkta ölmüştü. Tepe ise ağır yaralıydı; hastaneye kaldırılırken o da ölecekti. Yaralanan epey de işçi vardı."[1]

Olayların ardından hükümet işe el koyar. Bolu'dan on bin asker Zonguldak'a sevk edilir. Bakanlar Kurulu ile iki Jet işçilerin üzerine alçak uçuş yapar.[2]

TİP destekli *Sosyal Adalet* dergisi, nisan başında çıkan sayısında olayları kapağına taşır. Dergide konunun ayrıntılarıyla incelendiğini görürüz ama bununla yetinilmez. Kömür işçilerinin sorunları da ayrıntılarıyla aktarılır. Aslan Başer Kafaoğlu, Rasih Nuri İleri gibi isimler yazılarıyla, Hasan Hüseyin de şiiriyle işçilere destek verirler.

Sözünü ettiğimiz (birçok sayısında olduğu gibi) *Sosyal Adalet* dergisinin kapağı ve iç desenleri, o yıllarda çizgileriyle yoğun olarak işçi sınıfı hareketini yansıtmaya çalışan Abidin Dino'ya aittir. Dino, 1940'lı yıllardan başlayarak çizgi, desen ve resimleriyle ulusal ve uluslararası işçi hareketinin çizeri olduğunu kanıtlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı direnen Sovyet işçilerini yansıttığı desenleri, işkence gören partilileri aktaran resimleri, Nâzım Hikmet'in kitapları için yaptığı çalışmalar hep bu anlayışın ürünleridir.

Resimli Roman'ın bu sayfasını Hasan Hüseyin'in söz konusu dergide çıkan "Tutanak" adlı şiirinden küçük bir bölümle bitirelim:

mehmedin eli kömürde
mehmetçiğin eli kanda
ey güneşten bakan ustalar
yatıyor kanlı kanlı
yatıyor erkek erkek
mehmedin ölüsü
kömür ocaklarında...

DİPNOTLAR

1 Erol Çatma. *Kömür Tutuşunca, 1965 Madenci Direnişinin Öyküsü*, Evrensel Basın Yayın, İstanbul 1997.

2 Kadir Tuncer, *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998.

"Karanlıkta Uyananlar"

İşçi sınıfının hakkıyla yansıdığı ilk film, herhalde "Karanlıkta Uyananlar"dır. Sinema tarihinde, 1964 yılında çekilen bu siyah-beyaz filmin en önemli özelliğinin "Türk sinemasında grev ve işçi sorunları üstüne yapılmış ilk film" olduğu belirtilir. Senaryosu Vedat Türkali tarafından yazılan filmin yönetmeni Ertem Göreç'tir. Vedat Türkali, bu konuyu çekmek için önce başka yönetmenlerle görüşmeler yaptığını ama sonunda filmi Ertim Göerç'le çektiğini anlatır. 1. İşçi Filmleri Festivali'nde bu filmle ilgili yaptığı bir konuşmada, "Kimse bilmez ama o filmde Amerikan sermayesi de vardır. Zira biz filmi çekmek için Ayla ve Beklan Algan'la bir araya geldik. Beklan o zaman film için bugünün 10 bin doları gibi bir parayı Kızılderili bir dostundan aldı," diye de ekler.

Bu bilgiyi doğrulamak için Beklan Algan'ı aradık. "Doğrudur," dedi "Amerika'da benden 10-15 yaş büyük Kızılderili kökenli Eddie (Edward) Senoir adlı bir arkadaşım vardı. O tarihlerde İstanbul'daydı. Sinemaya meraklıydı ve kendisiyle bazı kısa metraj filmler çekmiştik. 'Karanlıkta Uyananlar' filminin çekimi için paraya ihtiyacımız olduğunu duyunca benim de katkım olsun diye o da elini cebine attı ama iki sene sonra Amerika'da FBI kapısını çalmış. Bu işin hesabını sormuşlar, 'Amerikan aleyhtarlığı yapan bir filme niye para verdin,' diye sorgulamışlar. O da 'Ben filmi seyrettim, Amerikan aleyhtarlığı yoktu. İşçilerle patronları arasındaki sorunları ele alıyordu,' diye cevap vermiş. Yine de tutanak tutmuşlar... Edward sık sık İstanbul'a gelirdi. Şimdilerde 96 yaşında. Artık bu denli uzun yolculuk yapmak istemiyor."

Daha önce yaptığımız bir konuşmada, Ayla Algan aynı film hakkında şunları anlatmıştı: "Karanlıkta Uyananlar'la birlikte bir şirket kuralım dedik: Lütfi Akad, Ilhan Filmer, Ertem Göreç... Ingmar Bergman'ın nasıl karısı oynar filminde, oyuncularıyla beraber üretirler filmleri, öyle bir grup olalım istiyorduk. Babam, dayım, herkesin dostu, akrabası, bütün burjuvalar para koydu o filme. Azınlığın nasıl para kaçırdığını, paraları İsviçre'ye nasıl yığdıklarını, sanatçıların yozluğunu, her şeyi anlattık o filmde. Sonra da solcuya çıktı filmin adı, satamadı. Ama film kaldı... DİSK çok yardım etmişti, tüm figüranlar DİSK'in hakiki işçileriydi, bin kişi gelmişti. Orada grevi başlatan bir işçi kızı oynadım, Beklan da işçiyi oynuyordu..."

Ertem Göreç o zamanlar Sine-İş sendikasında çalışıyor. Yönetmen olarak da senaryosunu Vedat Türkali'nin yazdığı "Otobüs Yolcuları" filmiyle haklı bir üne sahip. "Karanlıkta Uyananlar" filminin gündeme gelmesi ise Ayla-Beklan Algan çiftinin Amerika'dan Türkiye'ye döndüğü yıllara rastlıyor. Beklan Algan'ın teyzesi Nurdiye Hanım, Hikmet Kıvılcımlı'nın uzun yıllar birlikte yaşadığı insan. Beklan Algan da sol düşüncelerle tanışmasının teyzesi sayesinde olduğunu anlatıyor. Bu ekip, işçiler hakkında eli yüzü düzgün bir film çekmeye karar veriyor. Vedat Türkali daha önce yazdığı öyküyü senaryoya dönüştürüyor.

Ertem Göreç sonrasını şöyle anlattı: "Filmi çekecek fabrika ararken, Topkapı'nın hemen dışındaki Marshall Boya Fabrikası'nın patronlarıyla çalıştık. İki ortaktan biri, ismi şimdi aklıma gelmiyor, bir Türk. Diğeri ise Yorgo Toprakoğlu adında bir Rum. Onlarla konuştuğumuzda, Türk ortak hemen karşı çıktı. İşçilerimizi bize karşı kışkırtacaksınız dedi. Yorgo'nun ısrarıyla sonunda kabul ettiler. Fabrikanın iç düzenini bozmadan filmi çekeceğiz ama çok fazla işçi kullanmak istiyoruz figürasyonda. Biraz da sendikacılar devreye girdiler. O zaman daha DİSK yok. Türk-İş'in en sol kesiminden Kemal Türkler ve Rıza Kuas'ın yoğun katkılarıyla işçiler sağlandı. Tüm masraflarını da sendikalar üstlendi. Fabrikadaki üretim aksamasın diye sadece pazar günleri çalıştık.

Filmin tanıtımında Çetin Altan ve İlhan Selçuk'un yazdığı övgü dolu yazılar çok etkin oldu. Antalya Film Festivali'ne katıldık ama tahrikler sonucu filme karşı gösteriler oldu. Film gösterilirken 'Moskova'ya, Moskova'ya' diye bağırdılar ama sonunda Turgut Demirağ'ın 'Aşk ve Kin' adlı filmi birinci oldu ve Moskova Film Festivali'ne de o yollandı."

İşçi şarkıları

İlk anda, işçi şarkılarının olduğu pek plak yok gibi gelir insana. Ne de olsa saz şairleri kentten çok köyleri anlatır. Ama durumun öyle olmadığını, Murat Meriç'in *Pop Dedik* kitabının temalara ayrılmış bölümünü açıp, "İşçi Şarkıları" başlıklı makalesine göz attığınızda anlayacaksınız. Yazı uzun. Birkaç şarkı başlığı ufkumuzu açacak: Alpay: Fabrika Kızı, yine Alpay: Güven Parkı; Cem Karaca: Safinaz; Melike Demirağ: Makine Beni Yıyor; Arif Kemal: İşçi Kız; Cem Karaca: Tamirci Çırağı; Zülfü Livaneli: Çırak Aranıyor; Ruhi Su: El Kapıları; Taner Öngür: Çalışan Çocuklar; Asu Maralman: Çöplük; Ünol Büyükgönenç: Yapıcılar; Bulutsuzluk Özlemi; Harran Ovası; Grup Yorum: Gün Gelir; Timur Selçuk: Nereye Payidar... Bu liste uzayıp gidiyor. Almanya yılları, 1 Mayıs şarkıları da eklenirse oldukça ele gelir bir işçi şarkıları külliyatı çıkıyor ortaya.

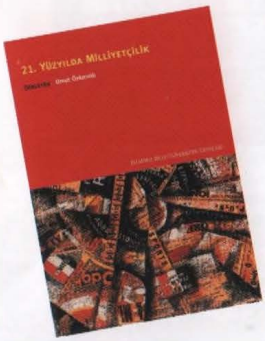
Kömür işçilerini anlatan şarkılar

Pop Dedik'ten kömür işçilerini anlatan bölümü kısaltarak alıyorum: "Bu konuda ilk örneklerden biri, Rıfat Özsaraç'ın ağlamalı/konuşmalı ağıdı Zonguldak Faciası adlı 45'liği. 1977'de yayımlanan Cem Karaca-Dervişan albümü Yoksulluk Kader Olmaz'da yer alan Lütfü Gültekin şarkısı Maden Ocağının Dibinde en iyi örneklerden.(...) Ankaralı rock grubu İstasyon'un Görmedin Ki albümünde duyduğumuz Karadır Ellerim, yeni dönemde yapılmış ilginç madenci şarkılarından. (...) Selda'nın Maden İşçileri ise 1970'li yıllardan günümüze uzanan bir başka güzel örnek. (...) Grup Yorum tarafından Yeniçeltek kazası üzerine bestelenen Madenciye Ağıt, Kızılırmak'ın ilk albümünde yer alan enstrümantal Göçük Altında, Emre Saltık'ın Maden İşçileri ve Mahzuni'nin Madenciler'i bu minvalde bestelenmiş şarkılar. Ali Asker'in 'Zonguldak'ta madendeyiz / Ölümle bir aradayız / Sosyalizm için savaştayız / Devrimler için kurstayız,' gibi sözler içeren Maden Ocakları da öyle. Bu dönemde yapılmış en güzel şarkılardan biri, Grup Yorum'un 1991 tarihli albümü Yürek Çağrısı'nın açılışında yer alan Madenci'den: '(...) Yeraltında ezilenler / Yeryüzüne seslenirler / Madenler bizim derler / Gerekirse ölüm derler / Günü geldi grev derler / Artık kaybedecek bir şey yok.'" Murat Meriç. (Türkçe sözlü hafif batı müziği) *Pop Dedik*; İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İki Yüz Yıldır Gücünü Koruyan Bir İdeoloji

Milliyetçilik Küreselleşmenin Neresinde?

İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Umut Özkırımlı'nın derlediği bu kitap, "Milli Türdeşleşme", "Küreselleşme Süreçlerinin Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri", "Milliyetçiliğin İnsan Hakları Sicili", "Milliyetçilik ve Etnik Siyaset", "Kimlik", "Aidiyet" gibi 21. yüzyılın önemli tartışma başlıklarını, farklı bakış açılarına sahip yazarların çalışmalannda ele alıyor. Değişik soruların sorulduğu bu tartışmalarda halen yapılagelmekte olan milliyetçilik çalışmaları da sorgulanıyor.

Bu kitaptaki makalelerin hepsi, istisnasız olarak, ampirik verilerin analitik olarak ele alınmasının rafine bir örneği. Fred Halliday'in derlemeye dahil edilmesi de farkları gözeten bir derleme örneği oluşturmuş.

Nations and Nationalism

UMUT ÖZKIRIMLI JOHN A. HALL **PARTHA CHATTERJEE** FRED HALLIDAY
JOHN HUTCHINSON CRAIG CALHOUN **NIRA-YUVAL DAVIS** WILL KYMLICKA

DERLEYEN UMUT ÖZKIRIMLI
21. YÜZYILDA MİLLİYETÇİLİK
184 SAYFA, ISBN: 978-605-399-035-2

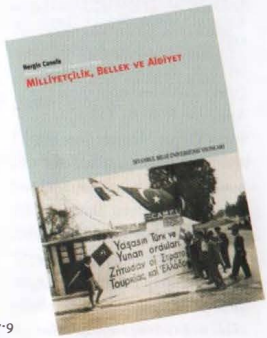
Milliyetçiliğin Modernliği

Oxford Üniversitesi'nde tarihsel sosyoloji dersleri veren Craig Calhoun, milliyetçiliğin iç siyaset kadar devletlerarası ilişkileri de biçimlendiren bir söylem oluşturduğunu öne sürdüğü kitabında; Eritre, Yugoslavya ve Çin'den Almanya, Fransa ve Türkiye'ye çeşitli örneklerden faydalanarak ulusal sınırların ve kimliklerin modern çağda nasıl merkezi bir konum işgal ettiğini gösterirken, milliyetçiliğin gücünü neden koruduğunu ve modern hayatta neden böylesine merkezi bir konum işgal ettiğini sorguluyor.

CRAIG CALHOUN
MİLLİYETÇİLİK
204 SAYFA, ISBN: 978-975-6176-85-6

Türkiye'de Popüler Milliyetçilik ve Kıbrıs

Bu çalışma, egemen ulus-devlet idealinin, ateşli milliyetçiliğin tarihsel kökenlerini ve bugüne dek gelen tarihyazımını eleştirel bir incelemeye tabi tutuyor. Kanada'da York Üniversitesi öğretim üyesi olan Nergis Canefe, milliyetçilikle ilgili çeşitli kuramsal yazıların yanı sıra Türk milliyetçiliğinin doğasından Kıbrıslılığın aldığı farklı biçimlere, zorunlu göçlerin, işgallerin, hukuksal düzenlemelerin şekillendirdiği kimlik algılarından azınlıkların durumuna kadar geniş bir yelpazedeki pratik meselelere ilişkin sorulara da yanıt arıyor.

NERGİS CANEFE
ANAVATANDAN YAVRUVATANA
MİLLİYETÇİLİK, BELLEK VE AİDİYET
452 SAYFA, ISBN: 978-975-6176-97-9

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No:47 34440 Dolapdere / İSTANBUL
Telefon: **0212 311 50 00**
Satış/Dağıtım Telefon: **0212 311 50 00** Fax: **0212 347 10 11**
E-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com**

LİDERLİK GELECEĞİ
GÖRMEK DEMEKTİR
Ajans Press güçlü teknolojik altyapısı sayesinde tüm medyayı anında takip eder. Rakiplerinizi inceler, sektörünüzü araştırır, müşterilerinizi analiz eder, Avrupa ve dünyayı sizin için izler. Geleceği netleştirmek için size gereken nitelikli bilgiyi sunar. Çünkü liderlik geleceği görmek demektir.
nitelikli bilgi için: www.ajanspress.com.tr
AJANS PRESS
LİDERLER ÖNDE GİDER

Hamid Dabashi
İran: Ketlenmiş Halk

Metis Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Emine Ayhan, 336 sayfa

Hamid Dabashi İran üzerine incelemesinde "gelenek/modernlik" karşıtlığının dışına çıkarak, "sömürgecilik karşıtı modernlik" terimi çerçevesinde alternatif bir tarih sunuyor. Emperyalizmle uzun bir mücadele tarihi olan İran, yalnızca bize benzerliği ve yakınlığı açısından değil, şiir, roman, sinema ve diğer sanatlarda dünyaya kazandırdığı sanatçı ve eserler açısından da okurların ilgisini hak ediyor.

Ayşe Kadıoğlu (HAZ.)
Vatandaşlığın Dönüşümü

ÜYELİKTEN HAKLARA

Metis Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Can Cemgil, 212 sayfa

Siyaset Bilimi literatüründe "Vatandaşlık Çalışmaları" diye bilinen ve son yirmi yıllık dönemde giderek önem kazanan alanın bazı temel metinlerini bir araya getiren kitap, tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle vatandaşlık kavramının farklı ulusal bağlamlarda kazandığı anlamları, farklı milliyetçiliklerin vatandaşlıkla ilişkisini, kavramın son dönemde geçirdiği dönüşümü ve bugün için taşıdığı imkânları inceliyor.

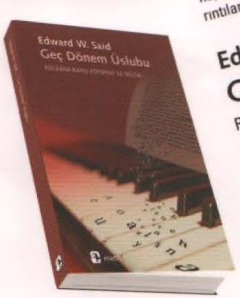

Erik Orsenna
Pamuk Ülkelerine Yolculuk

KÜRESELLEŞME ÜSTÜNE KÜÇÜK ELKİTABI

Metis Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Sosi Dolanoğlu, 212 sayfa

Erik Orsenna, pamuk üreticilerinin, sanayicilerin, lobicilerin, tüccarların peşinden Mali'den ABD'ye, Fransa'dan Çin'e, Brezilya'dan Mısır'a ve Özbekistan'a dünyanın dört bir yanında dolaşırken şirket küreselleşmesinin gizli yüzünü, uluslararası platformlarda dikkate alınmayan hayati ayrıntıları bir masal diliyle anlatıyor.

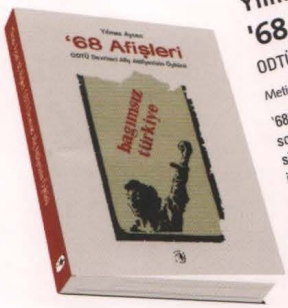

Edward W. Said
Geç Dönem Üslubu

RÜZGÂRA KARŞI EDEBİYAT VE MÜZİK

Metis Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Özge Çelik, 184 sayfa

Edward Said'in 1995'te Columbia Üniversitesi'nde verdiği dersleri temel alan bu eser, sanatçı ve sanat eserine dair mitlere çomak sokarak, sanatçıların geç dönem eserlerinin başka bir boyutunu gün ışığına çıkarıyor. Çoğu durumda toplumun beğenilerine ters düşen son dönem eserlerdeki hakiki sanatsal dehayla ilgilenenler için...

Yılmaz Aysan
'68 Afişleri

ODTÜ DEVRİMCİ AFİŞ ATÖLYESİNİN ÖYKÜSÜ

Metis Sanatlar ve İnsan, Albüm kitap, Renkli, 160 sayfa

'68'in devrimci ruhunun en önemli parçası, üniversitede, sokaklarda, grev ve işgallerde kendini afişlerle ifade etmesiydi. Devrimci afiş atölyesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde, ilk deneyimlerini Mimarlık Balosu afişlerinin basılmasından edinmiş bir grup öğrencinin inisiyatifiyle ortaya çıktı. Yılmaz Aysan, atölyenin kuruluşunda ve gelişmesinde rol oynamış, orada bizzat çalışmış Ahmet Sönmez, Ali Artun, Ertuğrul Kürkçü, Hasan Barutçu ve Sait Kozacıoğlu'nun tanıklıklarını ve 68-70 döneminin afişlerinden bulunabilen örnekleri bu kitapta bir araya getirdi.

metis

Genel Dağıtım PUNTO